HISTORIALLINEN

ARKISTO.

TOIMITTANUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA.

XXI, I.

HELSINGISSÄ 1909,

SUOM. KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ.

Ainehisto:

Siv.

1. *Rauhala, K. W.*, Yrjö Maunu Sprengtportenin perustuslakiehdotus vuodelta 1786 . . . . . 1—19
2. *Salenius, J. M.*, Kyminkartanon maakunta eräälle kaivosyhtiölle annettuna vv. 1759—1761 . . . . . 1—9
3. *Ignatius, K. E. F.*, Polska och Sachsiska krigsfångar i Österbotten åren 1711—1713 . . . . . 1—4
4. *Salenius, J. M.*, Kirkollisia ja papillisia oloja Vanhassa Suomessa seitsemännellätoista sataluvulla . . . . . 1—13
5. *Lindeqvist, K. O.*, Suomen talonpoikain oloista 1600-luvun keskivaiheilla . . . . . 1—26
6. *Grotenfelt, K.*, Vielä muutamia Suomea koskevia asiakirjoja n. s. Vaasatiluksista . . . . . 1—16
7. *Melander, K. R.*, Muutamia tietoja lainsuomentajan Ljungi Tuomaanpojan perheestä . . . . . 1—7
8. *Salenius, J. M.*, Kuopion kaupunki Ruotsin ylivallan aikana . . 1—63

Yrjö Maunu Sprengtportenin perustuslakiehdotus vuodelta 1786.

Julkaissut

K. W. Rauhala.

Suunnitellessaan Suomen irrottamista Ruotsista ja muodostamista itsenäiseksi tasavallaksi laati Sprengtporten, kuten tunnettu, v. 1786 perustuslain unelmoimaansa tasavaltaa varten. Tämä perustuslakiehdotus oli alkuperäisesti ruotsiksi kirjotettu ja jätettiin se ainakin muutamien suomalaisten aatelismiesten nähtäväksi. Ruotsinkielistä kappaletta ei ehdotuksesta kuitenkaan ole löytynyt. Sitävastoin on se ollut tunnettu ja julkaistu ranskankielisenä käännöksenä, jonka Sprengtporten itse on tehnyt, ja jota senvuoksi julkaisija, K. K. Tigerstedt, on pitänyt alkuperäistä vastaavana niihin pykäliin nähden, jotka käännökseen sisältyvät [1]). Mainittu käännös ei näet ole täydellinen, vaan puuttuvat siitä, kuten sen sisällyksestä käy selväksi, alkuperäisessä ehdotuksessa ollut johdanto, pykäliä keskeltä sekä loppupykälät, joiden viimemainittujen sisällys on vain lyhyessä viittauksessa käännöksen lopussa mainittu.

Tehdessäni tutkimuksia postihallituksen arkistossa löysin sieltä salaisina pidettyjen asiapaperien joukosta venäjänkielisen perustuslakiehdotuksen, jonka sisällys osottaa, että sekin on käännös kysymyksessä olevasta Sprengtportenin ruotsiksi laatimasta ehdotuksesta. Tällä venäläisellä käännöksellä on se etu, että se on monessa suhteessa täydellisempi kuin ranska-

[1]) Tigerstedt on käännöksen julkaissut Suomen valtioarkistossa löytyvän kopion mukaan Turun ruotsalaisen lyseon vuosikertomuksessa v. 1880—1881.

lainen, ja verratessaan siihen viimemainittua huomaa, että ranskankielinen laite ei olekaan varsinainen käännös, vaan alkuperäisestä ehdotuksesta tehty yhteenveto, jonka suppeista lauseista voi helposti johtua arvelemaan toista kuin mitä ehdotuksen tekijä on tarkottanut. Venäläisessä käännöksessä ovat lähes kaikki pykälät laveammat ja täydellisemmät kuin ranskalaisessa, ja sitäpaitsi löytyy siinä laajanpuoleinen johdanto, sekä useita pykäliä, joita ranskankielisessä ei ole, m. m. osa viimemainitusta puuttuvista loppupykälistä. Mutta aivan täydellinen ei tämäkään käännös ole. Pykälän merkki lopussa osottaa, että käännöstä oli aijottu jatkaa, vaikka on jäänyt kesken. Loppupykälät koskivat, ranskalaiseen käännökseen liitetyn selityksen mukaan, tasavallan kongressin sekä muiden hallitusvirkakuntain jäsenten virkavapausaikoja ja palkkoja ynnä pankkia, rahaa ja valtion raha-asioita. Näistä pykälistä sisältyvät venäläiseen käännökseen ne, jotka selvittävät mainittuja virkavapausaikoja ja palkkoja, mutta siitäkin puuttuvat pankkia, rahaa ja raha-asioita koskevat kohdat, joten siis edelleenkään ei ole tietoa siitä, miten Sprengtporten oli ajatellut nämä seikat järjestettäväksi.

Niistä kohdista, joihin nähden venäläisen käännöksen johdolla joutuu toiseen käsitykseen kuin mihin Tigerstedt on tullut, ovat seuraavat tärkeimmät. Ensinnäkään ei perustuslakiehdotuksen johdanto sisällä selontekoa periaatteista, jotka olivat ohjanneet ehdotuksen tekijää perustuslain kokoonpanossa, kuten Tigerstedt, johdantoa tuntematta, oli otaksunut, vaan niiden syiden perustelun, joiden vuoksi Suomi irrottaisi itsensä Ruotsista ja säädyt hyväksyisivät uuden perustuslain. Johdannosta näkyy myös, että perustuslakiehdotus oli tarkotettu jätettäväksi Suomen säätyjen käsiteltäväksi, kun säädyt olivat kokoontuneet vapautumiskapinan puhjettua, ja on siis perustuslakiehdotus läheisessä yhteydessä Sprengtportenin kapinasuunnitelman kanssa.[1]) Ymmärtääkseni ei Tigerstedt ole myöskään, ranskalaisen tekstin vaillinaisuuden vuoksi, osannut tehdä joka suhteessa selvää eroa tasavallan kongressin ja säätyeduskunnan

[1]) Tästä kapinasuunnitelmasta on m. m. Tigerstedt tehnyt selkoa kirjotuksessa: „G. M. Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet“. Program öfver verksamheten vid Lyceum i Åbo 1881—1882.

välillä, joka kyllä venäläisen käännöksen johdolla käy mahdolliseksi, ja säätyeduskunnan kokoonpanoonkin nähden on hänen käsityksensä joutunut harhaan. Näistä ynnä eräistä vähäisemmistä seikoista, samoin kuin venäläisen ja ranskalaisen käännöksen välillä löytyvistä muodollisista ja osittain asiallisistakin eroavaisuuksista olen huomauttanut alamuistutuksissa. — Ehdotuksen synnystä ja Sprengtportenin sen kokoonpanossa noudattamista esikuvista ei tässä tarvitse tehdä selkoa; siinä suhteessa saattaa viitata m. m. Tigerstedtin ranskankieliseen käännökseen liittämiin selityksiin.[1])

Postihallituksen arkistoon on Sprengtportenin perustuslakiehdotus tietenkin joutunut Suomen ensimäisen postitirehtörin Kustaa Ladaun papereissa, joka tunnettu itsenäisyysmies luonnollisestikin oli ehdotuksen käsiinsä saanut. Kuka on laatinut kysymyksessä olevan venäjänkielisen käännöksen, joka ei näytä olevan kopio, vaan suoraan kääntäjän kädestä lähtenyt kappale, en saata sanoa; Ladaun käsialaa se tuskin on. Käännökseen tehdyt yliviivaukset ja korjaukset, jotka näyttävät selvästi kuinka kääntäjä on käsitteiden venäjänkielisiä vastineita hakenut, ovat auttaneet toisinaan suomentajaa löytämään lausetavalla tarkotetun ajatuksen. Historiallista Seuraa varten teetetty kopio on aivan tarkoin postihallituksen arkistossa olevan käännöksen mukainen. Suomennos on venäjänkielen tuntijain suorittama.[2])

Perustuslakiehdotus.

Me allekirjoittaneet Suomenmaan Valtiosäädyt, Ritaristosta ja Aatelista, Papistosta, Sotilassäädystä, Porvaristosta ja Talonpoikaissäädystä, tänne kokoontuneina omasta ja kotona olevien veljiemme puolesta, teemme täten tiettäväksi, että me

---

[1]) Vrt. myös kirjotustani: „Y. M. Sprengtportenin suunnitelma Suomen tasavallan perustamisesta“, Hämäläisen osakunnan albumissa „Kaikuja Hämeestä VII“.

[2]) Suomennoksen ovat tehneet yliopp. A. M. Kilpeläinen ja maist. J. Koivistoinen, ja ovat he myös verranneet Historiallista Seuraa varten tehdyn kopion alkukirjotukseen.

pitkällisestä ja onnettomasta kokemuksesta olemme havainneet, että kallisarvoisen vapauden nimessä Hallitukseen on salaa päässyt vihattu sortovalta, joka monella tavoin on rikkonut Ruotsin kansalaisten lakeihin perustuvia vapauksia ja etuuksia; että tämä sortovalta, perustuen suurimmaksi osaksi vuonna 1772 hyväksyttyyn ja valalla vahvistettuun perustuslakiin, on sitä vaarallisempi ja, koska sitä aikanaan ei ole lakkautettu, niin on se ehdottomasti saattava Ruotsin Kuningaskunnan äärimmäiseen hätään ja kurjuuteen, varsinkin kun Ruotsin valtaistuin on nykyään sellaisen Kuninkaan hallussa, joka syntyperältään ulkomaalaisena tuntee varsin vähän taikka tuskimpa mitään rakkautta Valtakuntaa kohtaan ja kykenemättä hallitsemaan vapaata kansaa on oman heikkoutensa takia suosikkiensa johdettavana ja joka ollen lakkaamatta voimakkaitten himojensa orjana ei pidä huolta Valtakunnan tärkeimmistä asioista antautuen lakkaamattomien lapsellisten ja paheellisten huvituksien valtaan, vieläpä aika ajottain hävittää perimäänsä Valtakuntaa ja rasittaa sitä uusilla veloilla saadakseen sillä tavoin keinoja ylläpitää yhtä loistavaa kuin turmiollistakin ylellisyyttä, johon hän valitettavasti perustaa hallituksensa kunnian. Sitäpaitsi me näimme, että meidän rakas isänmaamme, varsinkin tämän Kuninkaan onnettoman hallituksen aikana, oli suurimmassa määrässä alttiina kärsimyksille, osaksi Valtakunnan hyödyksi tarpeellisten toimenpiteiden laiminlyönnin, osaksi voitonhimoisten virkamiesten aikeitten kautta rikastuttaa kruunun rahastoja Valtakunnan kustannuksella, mitkä aikeet, mistään esityksistä huolimatta, armotta pantiin käytäntöön, osaksi lukemattomain yksityisten ja yleisten vääryyksien kautta, mikä kaikki saikin aikaan yleisen, kaikkiin säätyihin levinneen suuttumuksen, joka jo useampia vuosia on pyrkinyt ilmi. Havaittuamme samalla jokainen meistä kotonaan ja sittemmin ahkerissa nenvotteluissamme näiden valtiopäivien aikana, ettei voi odottaa minkäänlaista parannusta meidän tilassamme niin kauan kuin me olemme yhdistettyinä Ruotsiin ja pysymme Ruotsin Kuninkaallisen Hallituksen alaisina, vaan että me päinvastoin onnen ja turvallisuuden asemesta, joita olemme oikeutetut odottamaan ja vaatimaan, joka hetki nopein askelin lähenemme äärimmäistä kurjuuttamme emmekä pane vaaralle alttiiksi ainoastaan omaa, mutta myöskin jälkeläistemme onnen ja menes-

tyksen, me kaikesta tästä päätimme, että ainoa keino rakkaan isänmaamme pelastukseksi on siinä, että me hyväksemme käytämme onnellista tilaisuutta, jonka muutamien jalosukuisten ja rehellisten Suomen kansalaisten miehuus, varovaisuus ja rakkaus meidän yhteiseen isänmaahamme meille valmistavat melkein yleisellä kapinalla Ruotsin Hallitusta vastaan, jotta taivaan ja luonnon meille vapaana kansana lahjoittamalla oikeudella emme ainoastaan kieltäytyisi kaikesta kuuliaisuudesta ja uskollisuudesta Ruotsin Kuningasta kohtaan sekä kokonaan ja ikuisiksi ajoiksi loisi päältämme ruotsalaista iestä, vaan myös Kaikkivaltiaan Jumalan armolla ja Hänen Majesteettinsa Venäjän Keisarinnan Katariina Aleksejewnan suojeluksella perustaisimme Suomesta *vapaan* ja *riippumattoman tasavallan*, jota vast'edes hallittaisiin ja joka olisi olemassa omien lakiensa ja asetustensa voimasta. Koettaen tämän johdosta kaiken ymmärryksemme mukaan perustaa ja vahvistaa tätä saavuttamaamme kallisarvoista vapautta niin, ettei se toiselta puolen koskaan voisi muuttua hillitsemättömäksi omavaltaisuudeksi, jota usein täytyy pelätä vapaissa valtioissa, eikä toiselta puolen voisi olla yksityisten voitonhimoisten henkilöiden välikappaleena tasavallan rauhalle yhtä vaarallisen monivaltaisuuden aikaansaamiseksi, sekä etteivät sitä nyt eivätkä vast'edeskään voisi järkähyttää sisäiset rauhattomuudet eikä ulkonaiset juonet, olemme me tarkimman harkinnan ja hyväksymisen jälkeen päättäneet ja vahvistaneet, niinkuin me täten meidän kotona olevien veljiemme meille antaman vallan nojalla heidän ja omassa nimessämme julistamme ja vahvistamme allaseuraavan Perustuslain olemaan peruuttamattomana ja pyhänä perustuslakina, jota me omasta ja jälkeläistemme, niin syntyneitten kuin syntyvien, puolesta lupaamme noudattaa, sen sisällystä sanasta sanaan seurata sekä omana ja tasavallan vihollisena pitää jokaista, joka jollakin tavoin, salaisesti tai julkisesti, koettaa saattaa meitä siitä luopumaan. Tämä perustuslaki kuuluu näin:

§ 1.[1])

Yhteiskunnan paras turvallisuus ja onni on oikeassa ja puhdassydämisessä jumalanpalveluksessa. Siis päähuolenpitona

[1]) Paljon täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

olkoon uskonnon säilyttäminen pyhyydessä ja kunnioituksessa; sentähden tulee kaikissa yleisissä akteissa ja saarnoissa seurata Jumalan selvää sanaa, niinkuin se Profeettain ja Apostolien kirjoissa kirjoitettu, kristillisissä uskonkappaleissa, Luteruksen katekismuksessa, muuttamattomassa Augsburgin tunnustuksessa selitetty ja Upsalan kokouksessa säädetty on. — Eriuskolaiset älköötkä rakentako temppeleitä tasavallan maalle älköötkä pitäkö jumalanpalvelusta Valtiosäätyjen tietämättä ja niiden suostumuksetta. Mutta älköön myöskään olko sallittu, ei hengelliselle eikä maallikolle, vainota ja loukata oman maan miestä tahi ulkomaalaista hänen ajatuksiensa, uskonsa, mielipiteittensä ja uskontunnustuksensa takia, erotkootpa ne kuinka paljon hyvänsä yhteisestä uskontunnustuksesta, jollei hän muutoin saa aikaan yleistä pahennusta, sillä Jumala yksin voi tuomita meidän omaatuntoamme. Yleisen jumalanpalveluksen suojaamista tulee tasavallan Arkkipiispan, Piispojen ja Tuomiokapitulien valvoa; kuitenkaan ei heillä ole oikeutta Valtiosäätyjen tietämättä ja suostumuksetta tehdä huomattavia muutoksia voimassa oleviin asetuksiin ja kirkonmenoihin.

§ 2.[1])

Yleisenä lakina, mikäli se voidaan sovittaa tähän Suomen Perustuslakiin, pysyy edelleen sama vuoden 1737[2]) valtiopäivillä Tukholmassa hyväksytty ja vahvistettu laki. Tasavallan kaikkien tuomioistuinten, ylempien ja alempien, tulee noudattaa sitä sekä Ruotsin Hallituksen myöhemmin antamia selityksiä ja niiden sisältöä sanasta sanaan seurata, kunnes Tasavallan Säädyt näkevät hyväksi jossakin suhteessa muuttaa tahi parantaa tätä lakia.

§ 3.[3])

Kansalla on oikeus edusmiestensä kautta joka säädystä hallita itseään. Ja koska Tasavalta perustuu kaikkien maa-

---

[1]) Jonkunverran täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

[2]) Venäjänkielisessä kappaleessa on vuosiluku epäselvä; vaikeata on kuitenkaan lukea sitä muuksi kuin 1737:ksi. Ranskankielisessä käännöksessä on vuosiluku 1734.

[3]) Täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

kuntien[1]) keskinäiseen sopimukseen ja liittoon yhteisen vapaan valtakunnan muodostamisesta, niin niiden kaikkien tulee olla osallisina Tasavallan hallinnossa. Sentähden edusmiehiä[2]) valittaessa tulee noudattaa seuraavia sääntöjä: joka maakunnasta[3]) valitaan kaksi edusmiestä Ritaristosta ja Aatelista, jolla on kiinteätä omaisuutta, ja kaksi edusmiestä aatelittomista. Joka hiippakunnasta valitaan yksi hengellinen[4]) (paitsi Piispaa, joka on oikeutettu aina ottamaan osaa hallituksen istuntoihin omistaen niissä kuitenkin vain neuvottelevan äänen) ja jokaisesta tapulikaupungista[5]) yksi edusmies porvaristosta. Nämä edusmiehet istuvat Valtiopäivistä toisiin,[6]) jos vain sillä välin eivät tule kutsutuiksi takaisin maakuntiinsa, hiippakuntiinsa tahi kaupunkeihinsa ja toiset tule lähetetyiksi heidän sijaansa Kongressiin.

§ 4.[7])

Samasta syystä, josta talonpojat Ruotsin Valtiopäivillä aina ovat olleet poissuljetut osanotosta salaisten asiain valiokuntaan, he eivät nytkään voi tulla valituiksi edusmiehiksi pysyväiseen hallitukseen.[8]) Vaikka he epäilemättä vilpittömimmästä sydämestä ovat isänmaalleen uskollisia, heillä kuitenkaan ei ole tietoja eikä kokemusta, jota tarvitaan Valtakunnan tärkeimpien asioiden hoidossa. Sitäpaitsi maanviljelys ja sen toimet, jotka vaativat alituista läsnäoloa, eivät salli heidän pois-

---

[1]) Niiden luku on ilmotettu neljäksi ranskankielisessä käännöksessä.

[2]) Tarkotetaan hallitusta hoitavan eduskunnan eli kongressin (kts. § 6) jäseniä. On tarpeen huomata ero tämän ja toisen eduskunnan, valtiopäiväin (kts. § 5) eli valtiosäätyjen kokouksen välillä. Paitsi näitä mainitaan Sprengtportenin suunnitteluissa vielä maakuntaeduskunnat eli maakuntapäivät. Käsilläolevassa perustuslakiehdotuksessa tarkottaa edusmies nimitys aina kongressin jäseniä.

[3]) Edusmiesten eli kongressin jäsenten valinnasta kts. tarkempia selityksiä §§ 4:n ja 5:n alla.

[4]) Tätä määräystä ei ole ranskankielisessä käännöksessä.

[5]) Ranskankielisessä käännöksessä: chaque ville.

[6]) Ranskankielisessä käännöksessä ei ole viimeistä lausetta, vaan on sen sijalla: Ces dignités ni pourront être changé que dans le temps des diêtes.

[7]) Paljon täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

[8]) S. o. kongressiin.

tumistaan kokonaiseksi kolmen vuoden ajaksi mailtaan. Tämän kautta ei kuitenkaan loukata talonpoikain laillisia oikeuksia ja etuuksia: he ottavat osaa kahden henkilön valitsemiseen, joilla on kiinteätä omaisuutta, ja jotka jokaisesta maakunnasta valitaan edusmiehiksi heidän nimessään;[1]) heillä on oikeus monilukuisempina kuin tätä ennen kokoontua valtiopäiville[2]) eikä heitä saa rasittaa millään veroilla ilman heidän vapaata suostumustansa, mitkä heidän oikeutensa ovat tarkasti määrätyt nykyisillä Valtiopäivillä hyväksytyssä ja vahvistetussa Valtiopäiväjärjestyksessä.

§ 5.

Valtiosäätyjen tulee kokoontua joka kolmen vuoden kuluttua sellaiseen aikaan, minkä edusmiehet[3]) sopivimmaksi katsovat ja siksi määräävät. Ritaristo ja Aateli kokoontuu Ritarihuoneessa ja muut säädyt erikseen toisistaan.[4]) Kaikkien valtiopäivätöiden loputtua tapahtuu uusien edusmiesten[5]) vaali

---

[1]) Tarkotetaan kongressin aatelittomia maakuntajäseniä (kts. § 3). Vrt. ranskalaisen käännöksen lausetta: mais ils seront représenté par les odalmän, qu'ils pourront choisir eux mêmes dans leurs assemblées Provinciales.

[2]) Tuntematta tätä lausetta, jota ei ole ranskalaisessa käännöksessä, on Tigerstedt tullut siihen johtopäätökseen, että talonpojat olivat valtiopäiviltäkin poissuljetut. Ranskalaisessa käännöksessä §:ssä 5 (vrt. alemp.) on kyllä lause, joka osottaa, että kaikki säädyt olivat valtiopäivillä edustettuja, mutta hän luulee mainittuja „odalmän"ejä — pitäen niitä maataomistavina säätyhenkilöinä — talonpoikien valtiopäiväedustajiksi. Ylempänä olevasta lauseesta käy selväksi, että tämä otaksuma ei ole oikea, vaan että „odalmän"it olivat talonpoikain edustajat yksinomaan kongressissa — Tigerstedtin mukaan ne olisivat olleet talonpoikain edustajia sekä valtiopäivillä että kongressissa — ja että talonpojat sitäpaitsi olivat lukuisampina kuin ennen valtiopäivilläkin edustettuina, vaikkei perustuslakiehdotuksessa tästä edustustavasta ole selvitystä, koska se nähtävästi sisältyi valtiopäiväjärjestysehdotukseen.

[3]) Tässäkin luettava: kongressin jäsenet.

[4]) Ranskalaisessa käännöksessä: La noblesse s'y assemblera en corps et chacun des autres états dans leurs lieu d'assemblée.

[5]) Tässäkin tarkotetaan kongressin jäseniä, sillä lause on ajatukseltaan yhteydessä seuraavan lauseen kanssa, jossa taas ilmeisesti on puhe kongressin jäsenistä. Myös ranskalainen käännös, missä määräykset kongressin jäsenten vastuunalaisuudesta ovat ennen vaalia koskevia säädöksiä, tukee tätä käsitystä (vrt. Tigerstedtin selitystä). Vielä sekin, että ylempänä olevassa tekstissä viitataan vaaliin nähden valtiopäiväjärjestyk-

Valtiopäiväjärjestyksen määräämillä perusteilla. Jos maakunnat, hiippakunnat ja kaupungit tahtovat valtuuttaa entiset edusmiehensä, niin on se heille sallittu, samoin kuin heillä on täysi oikeus (kuten 3 §:ssä mainitaan) mihin aikaan tahansa eroittaa ja pidättää heitä heille annetusta luottamuksesta. Edusmiesten[1]) tulee tehdä Valtakunnan Säädyille tili hallituksestaan viimeisten Valtiopäiviin saakka kuluneiden kolmen vuoden ajalta, ja on Valtakunnan Säädyillä oikeus oman harkintansa mukaan olla hyväksymättä edusmiesten toimenpiteitä ja muuttaa niitä.

§ 6.[2])

Suomen Kongressi nimiselle edusmiesten[3]) kokoukselle kuuluu Valtiopäiväin välisellä ajalla korkein valta Tasavallassa. Kaikki heidän päätöksensä ja säädöksensä, jotka eivät koske *uusia veroja ja ylimääräisiä veroja, sodan alkamista ja rauhan tekoa sekä uutta lakia,* pidetään ja noudatetaan lakina; mutta mainituissa viidessä tapauksessa ja kun esiintyy sellainen asia, ettei sen ratkaisua voida lykätä seuraaviin Valtiopäiviin, tulee jokaisen maakunnan edustajan viipymättä ilmoittaa asiasta kaikkine siihen kuuluvine todistuksineen maakuntiinsa ja vaatia niiden ratkaisua. Tässä tapauksessa maakunnat kokoontuvat samassa järjestyksessä kuin Valtiopäiväjärjestyksessä on säädetty[4]) ja käsiteltyään asian antavat vastauksensa.[5]) Edus-

---

seen, sopii edelliseen käsitykseen, sillä kongressin jäsenet ajateltiin valittavaksi maakuntakokouksissa, jota muist. 1 mainittu ranskalainen lause todistaa, ja maakuntakokoustenkin taas kuten valtiopäiväin toimet olivat valtiopäiväjärjestyksessä määrätyt; perustuslakiehdotuksessa Sprengtporten on vaaleja koskevia säädöksiä välttänyt. Ylläesitetystä käynee myös selväksi, että Tigerstedt on siinä, kun hän luulee kongressin jäsenten vaalin tapahtuvan valtiopäivillä, joutunut harhaan ranskalaisen käännöksen epätarkkuuden vuoksi, missä käännöksessä ei vaalistakaan ole muuta kuin seuraava määräys: A la fin de chaque diète on fera une nouvelle éléction de Deputés.

[1]) S. o. kongressin jäsenten.

[2]) Täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

[3]) Vrt. ylemp. s. 7, muist. 2.

[4]) Tässä on siis selvä viittaus, että maakuntakokouksia koskevat säädökset sisältyivät valtiopäiväjärjestykseen.

[5]) Ranskalaisessa käännöksessä lisäksi: — — qui donneront là dessus leurs avis ad interims; et l'affaire sera regardé comme loix jusqu'à la Diéte prochaine.

miesten tulee aina noudattaa näitä maakuntainsa mielipiteitä, vaikka itse olisivatkin vastaista mieltä.[1])

§ 7.

Jokaiselle maakunnalle olkoon sallittu lähettää Kongressiin kaksi jäsentä yli neljän varsinaisen, samoin kuin jokainen tapulikaupunki[2]) saa lähettää siihen kaksi porvaria ja jokainen hiippakunta[3]) kaksi hengellistä. Mutta vaikka nämä ylimääräiset jäsenet istuvatkin Kongressissa ja rinnan Piispojen kanssa lausuvat mielipiteensä joka asiasta, kuitenkaan ei kenelläkään varsinaisia jäseniä lukuunottamatta ole äänioikeutta.

§ 8.[4])

Kongressissa aina johtaa puhetta yksi sen jäsenistä, joka vaihtuu joka kolmen kuukauden kuluttua ja aina määrätään vaalin kautta ja ääniluvun mukaan. Tämä jäsen nauttii puhemiestoimensa aikana kaikkia ulkonaisia valtiovallan edustajalle kuuluvia kunnianosoituksia. Niistä osallisia hänen kanssaan ovat ainoastaan niin kutsuttu Valtiopresidentti ja Sotamarski, joista mainitaan §§:ssä 9 ja 10. Tasavallan ylimpien virkamiesten kokouksessa ei kukaan paitsi heitä, kun he ovat kulkueissa ja lähetystöissä, saa osakseen kunnianosoituksia, kuten rummunpäristystä ja soittoa, eikä kunnianosoitusta miekoilla, keihäillä ja lipuilla.

§ 9.[5])

Kongressille esiteltävien asiain valmistamista sekä Kongressin antamien käskyjen ja päätösten täytäntöönpanoa varten on perustettu *Valtakunnan Neuvosto*, jonka muodostavat Valtiopresidentti, 6 Neuvosta ja 2 Valtiosihteeriä. Tässä Neuvostossa aina johtaa puhetta Valtiopresidentti ja hänen poissa

---

[1]) Tämä lause puuttuu ranskankielisestä käännöksestä.

[2]) Ranskankielisessä käännöksessä: Chaque ville.

[3]) Puuttuu ranskankielisestä käännöksestä.

[4]) Täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä, missä loppuosaa ei ollenkaan ole.

[5]) Paljon täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

ollessansa vanhin Neuvos. Neuvostolle on uskottu kaikkien ulkonaisten ja sisäisten asiain lähin ja välitön hoito. Se on kirjeenvaihdossa Tasavallan kaikkien vieraissa maissa olevien Ministerien kanssa, hoitaa sotalaitosta, valtiovaroja, oikeuslaitosta, kauppaa y. m., mutta ei ole oikeutettu tekemään mitään päätöstä ilman Kongressin määräystä. Kaikki hallitusta koskevat asiat lähetetään maakunnista Neuvostolle, joka otettuaan vastaan esittelee ne Kongressissa järjestyksen mukaan oman lausuntonsa ohessa. Tämän Neuvoston muodostavat jäsenet eivät vaihdu muutoin, kuin jos heidät nimitetään ylempiin virkoihin tahi eroitetaan virasta tekemiensä ja toteen näytettyjen rikoksien johdosta. Jokainen Neuvos on oleva vastuunalainen määrätystä hallinnon haarasta, niin että yhden Neuvoksen tulee erityisesti hoitaa valtionvaroja, toisen kameraalisia asioita, kolmannen taloutta j. n. e. Valtiopresidentin tulee aina hoitaa ulkoasioita, ottaa vastaan ulkovaltain lähettiläitä, ministerejä, valtuutettuja y. m., olla yhteydessä heidän kanssaan ja ilmoittaa siitä Neuvostolle. Kaikista esiintulevista asioista hänen pitää ensimmäisenä lausua mielipiteensä, mutta hänellä ei ole päätösvaltaa. Valtiosihteerit hoitavat kirjeenvaihtoa, toinen ulkoasioita ja toinen sisäasioita koskevata, sekä säilyttävät Tasavallan asiakirjoja. Neuvoston jäsenet määrätään Kongressin valinnan mukaan. Jos joku edusmiehistä itse tulee valituksi Neuvoston jäseneksi, niin hänen sijaansa tulee heti määrätä toinen edusmies samasta maakunnasta, joka oli hänet valinnut.

§ 10.[1])

Tasavallan sotavoimia niin maalla kuin merellä, tykistöä, linnoituslaitosta, laivastoa, hevosväkeä, jalkaväkeä y. m. johtaa Tasavallan Sotamarski, jonka välittömästi valitsee Kongressi. Henkilö, joka kerran on saavuttanut tämän tärkeän arvon, ei menetä sitä niin kauan, kunnes ei laillisesti todisteta hänen väärin käyttäneen valtaansa Tasavallan ja vapauden vahingoksi. Sotamarski tekee Neuvostolle esityksiä kaikkien armeijan virkojen täyttämisestä, alkaen vänrikeistä ja heidän vertaisistaan aina everstiin asti. Mutta esitykset kaikkien ylempien sotilas-

[1]) Täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

virkojen, kuten Everstin, Amiraalin, Kenraali-Intendentin, Kenraali-Tirehtörin, Tykistön-Everstin, Hevosväen ja Jalkaväen kenraalin, Linnoitusten Ylikomendanttien ja Komendanttien y. m., täyttämisestä tekee yksinomaan Neuvosto. Kaikkien näiden esitysten oheen on liitettävä hakijain ansioluettelot, joihin ennen kaikkea on merkittävä, millaista ahkeruutta he ovat osoittaneet hankkiessaan itselleen taitoa ja tietoja omalla alallaan (mikä vast'edes on oleva ainoana sääntönä virkaylennyksissä), mitä keinoja he ovat siinä käyttäneet ja missä ovat taitoansa koetelleet. Nämä luettelot ynnä Neuvoston esitykset ja lausunnot tulee jättää Kongressin hyväksyttäväksi, joka sitten antaa patentit. Sotamarskin tulee mahdollisuuden mukaan huolehtia sotavoimain parantamisesta, minkä tarkoituksen saavuttamiseksi hän tekee Neuvostolle ehdotuksia, jotka käsitellään ensin Neuvostossa ja sitten Kongressissa. Kaikki Tasavallan sotilasvirkamiehet, alimmasta ylimpään, ovat Sotamarskin alaisia, ja kaikki Kongressin käskyt armeijalle tahi jollekin sen osalle annetaan hänen tahi sen henkilön välityksellä, joka hänen poissaolonsa tahi sairautensa aikana hoitaa hänen tointaan.

Sotamarskin ei ole lupa lähettää sotajoukkoa sotaretkelle, perustaa uusia linnoituksia tahi varustuksia, rakentaa uusia laivoja, lisätä tahi vähentää linnoitusväen lukua jättämättä asiaa sitä ennen Neuvoston välityksellä Kongressin harkittavaksi.

Vaikka hänellä Neuvostossa neuvottelujen aikana onkin paikka ja ääni Valtiopresidentin jälkeen, ei hän kuitenkaan ota osaa asiain ratkaisuun.

§ 11.[1])

Samalla perusteella, kuin edellisessä §:ssä on säädetty sotilasvirkojen täyttämisestä, tekee Neuvosto esityksiä virkamiesten nimittämisestä seuraaviin sivili- ja pappisvirkoihin sekä varsinaisiin ja ylimääräisiin komiteoihin, nimittäin: Arkkipiispan, Valtiovarainpresidentin, Kanslerin, Lähettiläiden, Piispain, Hovioikeuksien Presidenttien, Varapresidenttien, Maaherrain,

---

[1]) Ranskankielisessä käännöksessä on kaksi pykälää varustettu numerolla 12; toinen niistä vastaa tätä pykälää, mikä on kuitenkin täydellisempi kuin ranskankielinen.

Laamannien, Alilähettiläiden, Ministerien, Valtion asiamiesten, Konsulien, Agenttien y. m. virkoihin. Hovioikeudet tekevät Neuvostolle ekdotuksia Hovioikeuden Neuvosten ja Assessorien sekä Hovioikeuksien alaisten ylempien ja alempien virkamiesten nimittämisestä. Tuomiokapitulit tekevät ehdotuksia kaikkien pappisvirkojen täyttämisestä, paitsi sotaväkeen kuuluvien, mitkä ehdotukset saapuvat Neuvostolle Arkkipiispan kautta. Ehdotuksia pappisvirkojen täyttämisestä sotaväessä [1]) tekevät rykmenttien päälliköt ja Arkkipiispan hyväksyminä saapuvat ehdotukset samoin Neuvostolle, mutta Sotamarskin kautta. Maaherrat esittävät ehdokkaita alaisiinsa virkoihin, nim.: Lääninkamreerin, Lääninsihteerin, Kruununvoutien y. m. Mutta kaikissa näissä ehdotuksissa tulee, kuten edelläkin on mainittu, tarkasti merkitä niitä seuraaviin luetteloihin jokaisen hakijan taito, ansiot ja virkavuodet, joten vapaassa tasavallassa ei voi olla muuta ylennystapaa kuin ansioihin perustuva. Muutoin yleensä kaikki sopimukset ja virkojen luovutukset sovittua palkkiota vastaan kykyjä sortavina ja valtakunnalle turmiollisina ikuisiksi ajoiksi lakkautetaan ja kielletään.

§ 12. [2])

Arkkipiispa on Suomen kirkon pää ja johtaja. Hänelle toimitetaan kaikki hengellistä alaa koskevat Kongressin määräykset. Hänen asuinpaikkanaan on Helsinki, ja hänelle kuuluu oikeus olla läsnä kaikissa Neuvoston neuvotteluissa ja vuoroonsa antaa äänensä ottamatta kuitenkaan osaa päätökseen.

§ 13. [3])

Tasavallan *Amiraalilla* on myöskin sijansa Neuvostossa, mutta ainoastaan neuvottelevalla äänioikeudella.

---

[1]) Tästä ranskankielisessä käännöksessä: — — hormis pour le militaire qui seront sous dependance des colonels comme ci devant.

[2]) Täydellisempi kuin ranskankielisessä käännöksessä.

[3]) Ranskankielisen käännöksen § 13 vastaa tämän tekstin 14 §:ää. Amiraalia koskevaa säädöstä ei edellisessä ole ollenkaan.

§ 14.[1])

Valtiovarain presidentti, jolla samoin on sijansa Neuvostossa, ei ota osaa päätökseen, vaan lausuu mielipiteensä. Hän tarkastaa Tasavallan kaikkien tililaitosten tilit, pitää huolta sen tuloista ja Kongressin ohjeiden mukaan määrää kaikista menoista, maksuista ja suorituksista. Kaikki kruununveronkantajat, olkoot ne mitä lajia tahansa, paitsi sotilaita, ovat hänen valvontansa alaisia; mutta hän itse on Neuvoston alainen. Hän saa pitää virkansa siksi kunnes tekee itsensä syypääksi kykenemättömyyden, huolimattomuuden tahi voitonhimon aiheuttamaan laiminlyöntiin.

§ 15.[2])

Tasavallan *Kansleri* valvoo, että jokainen kansalainen noudattaa lakeja ja asetuksia, että oikeutta nopeasti ja puolueettomasti käytetään sekä että jokaisen laillisia oikeuksia ja turvallisuutta suojellaan. Jos Neuvosto tahi Kongressi jossain määrin sattuisi poikkeamaan tästä perustuslaista, niin on hän oikeutettu muistuttamaan siitä ja, jos siinä ei seuraa muutosta, on hän valansa kautta velvollinen ilmoittamaan siitä Valtiosäädyille ensimmäisillä Valtiopäivillä. Jos joku on tyytymätön Hovioikeuden päätökseen, niin kääntyköön Kanslerin puoleen, joka otettuaan vastaan valituksen esittää sen Neuvoston harkittavaksi, joka joko vahvistaa tahi kumoaa päätöksen. Jos hakija ei senkään jälkeen ole tyytyväinen, niin saa hän pyytää hyvitystä Kongressilta. Kansleri istuu Neuvostossa, mutta hänelle kuuluu ainoastaan neuvotteleva äänioikeus.

§ 16.[3])

Kenraali-Intendentti hoitaa kaikkea, mikä koskee sotajouk-

---

[1]) Tätä pykälää vastaa ranskankielisen käännöksen § 13 (vrt. edell. siv. muist. 3) mutta sisältää vain seuraavan: Le president de l'Etat a aussi place dans le conseil d'état et sa voix: deliberation.

[2]) Tätä pykälää vastaa ranskankielisen käännöksen § 14, mutta sisältää vain seuraavan: Le Chancelier de la Republique est chef de la Justice, il aura dans le conseil d'état la même consideration.

[3]) Ranskalaisessa käännöksessä ei ole mitään numerolla 15 varustettua pykälää (oikeastaan siitä puuttuu § 13, vrt. ylemp.); § 16 vastaa jälleen tämän tekstin §:ää 16, joka kuitenkin on täydellisempi kuin ranskalaisen käännöksen mainittu pykälä.

kojen asestusta ja tarpeita niin maalla kuin merellä, kentällä ja linnoituksissa. Sotamarskin kautta saapuvat hänelle sotajoukkojen asestusta ja muita tarpeita koskevat vaatimukset. Hän vastaa kaikista kenttäkassoista ja tekee niistä tilit, samoin kuin varastoista ja sotamakasiineista, muonavaroista ja linnoitusten varustamisesta tykeillä. Hän pitää huolta sotajoukkojen varustamisesta tamineilla sekä heidän muonavaroistaan sotaretkellä ja leirillä. Häntä avustaa kaksi Sotaneuvosta sekä Sotakomisariukset, Ajutantit ja Kamreerit, jotka muutoin kaikki noudattavat Kongressin vahvistamia johtosääntöjä. Hän istuu Neuvostossa, mutta lausuu vain mielipiteensä.

§ 17.[1])

Todellista ja oikeuteen perustuvaa kansalaisvapautta ei voi olla olemassa siellä, missä ei ole täydellistä ajatus-, kirjoitus- ja painovapautta. Sentähden kumoamme me täten kaikki tästä asiasta annetut säädökset, jotka ovat syntyneet enemmän Hallituksen heikkoudesta ja pelosta kuin todellisesta vaarasta. Vakuutettuina samalla siitä ettei *totuus* voi koskaan muuttua, kuinka väkivaltaisesti sitä vainottaneenkin, sallimme me täten mitä rajattomimman *painovapauden* ja vaikka me edeltä käsin näemme, että lukemattomat erehdykset saavat tämän kautta tilaisuuden päästä päivänvaloon, me kuitenkin tiedämme myös, että toiselta puolen tulee yhtä paljon totuuksia ilmi. Pitämättä minkäänlaisia etuja sitä hyötyä suurempina, minkä kansalle tuottaa kaikkialle levinnyt valistus, ja tunnustaen ne hankaluudet, jotka luonnollisesti ovat yhdistetyt painovapauteen, me emme ole havainneet siinä vähääkään, mikä estäisi, Englannin ja Hollannin esimerkkiä noudattaen, myöntämästä meille ja meidän jälkeläisillemme tätä vapautta, josta me vast'edes odotamme mitä tärkeimpiä etuja. Siitä huolimatta kuitenkin olkoon kielletty julkisissa kirjoissa ja teoksissa väittämästä Jumalan olemassa oloa ja Kristinuskon pääperusteita vastaan samoin kuin sopimattomilla ja pahennusta herättävillä valheilla turmelemasta nuorisoa ja pilaamasta tapoja.

---

[1]) Paljon täydellisempi kuin ranskalaisessa käännöksessä.

§ 18 [1])

Edellisen 17:nen §:än nojalla kuuluu jokaiselle Tasavallan kansalaiselle oikeus ilman edesvastuuta tehdä Valtiosäädyille heidän koossaolonsa aikana tahi Kongressille ehdotuksia perustuslakien oikaisemisesta vapauden ja kansalaisturvallisuuden suuremmaksi vahvistukseksi, kaupan laajentamiseksi, yleisen kasvatuksen ja talouden parantamiseksi y. m. tahi tehdä valituksia Hallituksen erehdyksistä, virkamiesten laiminlyömisistä ja virheistä sekä yleisiä laitoksia y. m. vastaan. Tällaiset ehdotukset ja valitukset voi hän saattaa yleisönkin tietoon, ja Valtiosäätyjen tahi Kongressin velvollisuutena on ottaa ne siihen huomioon, minkä ne ansaitsevat. Mutta jos joku syyttä ja väärin, pöyhkeydestä tahi vihasta tekee valituksen virkamiestä vastaan, niin on hän saatettava syytteeseen, joten kaikki tämän kaltaiset valitukset voivat tulla Valtiosäätyjen tahi Kongressin tarkastettaviksi ainoastaan siinä tapauksessa, että niihin on merkitty ja kirjoitettu tekijän nimi.

§ 19. [2])

Asukkaista köyhässä maassa tulee kaikin voimin edistää kansan lisääntymistä. Tästä syystä Kongressin tärkeimpiin velvollisuuksiin kuuluu kaiken mahdollisuuden mukaan vastustaa ja ehkäistä maasta muuttoa, vaan päinvastoin viimeisen mahdollisuuden mukaan edistää ulkomaalaisten siirtymistä Tasavaltaan, varsinkin sellaisten, jotka ovat ammatti- ja käsityötaitoisia ja jotka elinkeinollaan voivat tuottaa hyötyä. Kongressin tulee myöntää heille sellaisia etuja ja oikeuksia, että toiset tulisivat kehoitetuiksi seuraamaan heidän esimerkkiään. Kaikkia tällaisia muukalaisia vastaanottaessa ei pidä ryhtyä mihinkään muihin toimenpiteisiin, kuin että heidän tulee saada kansalaisoikeus Tasavallassa ennen maahan muuttoa ja elinkeinonharjoittamiseen ryhtymistä.

---

[1]) Tämän pykälän vastinetta ei ole ranskalaisessa käännöksessä, jonka § 18 vastaa tämän tekstin §:ää 19.

[2]) Ranskalaisen käännöksen § 18 vastaa tätä pykälää, joka kuitenkin on täydellisempi kuin ensinmainittu.

§ 20.[1])

Mikään ulkomaalainen prinssi kuninkaallista tahi ruhtinaallista sukua ei voi olla Tasavallan palveluksessa tahi johtaa sen sotajoukkoja. Yksikään Tasavallan upseeri ei voi palvella ulkomaalaisia valtoja ilman Kongressin suostumusta. Kukaan Suomen kansalaisista ei ole oikeutettu anomaan ulkomaalaisilta Hallitsijoilta tahi heiltä vastaan ottamaan taikka isänmaassaan kantamaan minkäänlaisia vieraan maan arvonimiä tahi kunniamerkkejä, koska ne ovat omiansa yksinomaan kiihoittamaan pohjaltaan yhtä valheellista kuin yhteishyvälle vahingollistakin kunnianhimoa ja ylläpitämään kateutta ja kaikenlaisia perinjuurin hävittämättömiä epäjärjestyksiä. Tämän mukaisesti täten säädetään, että kaikki Suomen kansalaisten tätänykyä kantamat kunniamerkit, olkoot ne minkä vallan antamia tahansa, samoin kuin 1772 vuoden Ruotsin vallankumouksen muistoksi upseerien käyttämät merkit ovat heti riisuttavat eivätkä täst'edes saa koskaan tulla käytäntöön. Niiden joukkoon ei kumminkaan lueta niitä mitaleja ja muistorahoja, jotka Ruotsin Isänmaallinen Seura on antanut talonpojille ja maanviljelijöille heidän osoittamastaan uutteruudesta ja ahkeruudesta elinkeinon harjotuksessa.

§ 21.[2])

Edellisessä §:ssä selitetystä syystä sekä että kansalaisten kesken niin hyvin kuin mahdollista vahvistuisi yhdenvertaisuus, jota ilman mikään vapaus ei voi olla olemassa, kumotaan täten nykyisiksi ja tuleviksi ajoiksi kaikki Ritariston ja Aatelin väliset eroitukset ja luokkajärjestykset, ja sentähden Suo-

---

[1]) Tätä vastaavaa pykälää ei ole ranskankielisessä käännöksessä, jonka § 19 vastaa tämän tekstin 22 pykälää. Ranskankielisen tekstin §:ssä 20 on muutamin lausein määritelty kongressin ja valtioneuvoston valtiooikeudellinen asema, suhde toisiinsa sekä toimivalta, jotka määritykset sisältyvät tässä tekstissä näitä laitoksia koskeviin pykäliin, vaikkeikaan aivan samassa muodossa. Tästä tekstistä sitä vastoin puuttuu ranskankielisen käännöksen §:n 20 kohta 1, joka kuuluu: L'authorité suprême et legislative réside dans la nation dont les deputés ci dessus precrites répresentent l'existence.

[2]) Tämän pykälän vastine puuttuu ranskankielisestä käännöksestä (vrt. ylemp. § 20, muist. 1).

men Ritaristo ja Aateli pysyy vast'edes sellaisena säätynä, jollaisena se alusta alkain on ollut, ollen itsestään oikeutettu valitsemaan ja vastaan ottamaan uusia aatelismiehiä. Sen mukaisesti istuvat suvut kokouksissa Ritarihuoneella yksinomaan sukujen vanhuuden mukaan eli sen ajan mukaan, jolloin ne tulivat koroitetuiksi Aatelissäätyyn, siten että vanhimmalla aatelismiehellä on ensimmäinen ja nuorimmalla viimeinen sija. Kreivien ja Vapaaherrojen arvonimet lakkautetaan niin Ritarihuoneella kuin sen ulkopuolellakin ja samalla kielletään koskaan uudistamasta tätä vaarallista eroitusta, jonka ensiksi Ruotsissa pani toimeen mieletön Kuningas Eerik XIV ja jota hänen jälkeläisensä sittemmin usein ovat käyttäneet vapaudelle vahingoksi ja pelkuruuden palkitsemiseksi.

§ 22.[1])

Jos Tasavalta joutuisi sotaan jommankumman naapurivallan kanssa (josta Jumala meitä pitkäksi aikaa varjelkoon ja jota me inhimillisen ymmärryksemme mukaan emme odota, kun Ruotsin kanssa tulee solmituksi rauha ja niin kauan kun me pysymme siinä läheisessä liitossa, jossa tätä nykyä olemme Venäjän Keisarikunnan kanssa), niin on tarpeellista, että taitava Kenraali, jolle Tasavalta uskoo sotajoukkojensa johdon, saisi vapaasti toimia niinkuin hän parhaaksi näkee, koska kaikkien aikain kokemus on täydellisesti osoittanut, että sotapäällikkö usein ei voi odottaa Hallituksensa määräyksiä panematta itseänsä ja koko sotajoukkoa vaaralle alttiiksi. Siksi sodan alettua tulee Ylipäälikkönä olevan Kenraalin olla riippuvainen yksinomaan itsestään ja omasta taidostaan ja hänellä tulee olla oikeus ryhtyä kaikkiin sellaisiin toimenpiteisiin, jotka hän katsoo tarpeellisiksi salaisessa johtosäännössä hänelle määrätyn tarkoituksen saavuttamiseksi, jonka tähden hän on velvollinen ainoastaan ilmoittamaan Kongressille toimistaan. Ja että hänen asemallaan ja vallallaan sodan aikana olisi suurempi arvo ja kunnioitus, niin Rooman Tasavallassa toimeenpannun esimerkin mukaan hän samalla kun nimitetään Yli-

---

[1]) Tätä pykälää vastaa ranskaukielisessä käännöksessä § 19 (vrt. ylemp. s. 17, muist. 1).

päälliköksi saa myös Diktaattorin arvonimen, mikä kunnioitettava arvo on kuuluva hänelle siksi, kunnes hän luopuu sotajoukon ylipäällikkyydestä tahi rauha julistetaan.

§ 23.[1])

Jotta Kongressin jäsenillä voisi olla jonkunlaista lepoa monenlaisista ja alituisista töistään ja jotta heillä olisi tilaisuutta hoitaa omaa talouttaan, vapautetaan heidät joka vuosi töistään kolmeksi kuukaudeksi, minkä ajan he jakavat siten, että toisen puolen siitä käyttävät vuoden alussa ja toisen kuumimpana aikana kesällä.

Neuvosto nauttii tällaista lomaa kaksi viikkoa ennen ja jälkeen uudenvuoden, kaksi viikkoa ennen ja jälkeen joulun ja samoin kaksi viikkoa kuumimpana aikana kesällä, mikä tekee kuusi viikkoa vuodessa.

Jos Kongressin tahi Neuvoston jäsen tahtoo lyhyeksi ajaksi poistua istunnosta, niin pitää hänen saada siihen Kongressin suostumus.

§ 24.

Kongressin jäsenet saavat palkan niiltä maakunnilta, jotka ovat heidät valinneet, mutta heillä ei ole oikeutta vaatia enempää kuin mitä Valtiopäiväjärjestyksessä on säädetty. Kongressin Puheenjohtaja, jonka puhemiehyytensä aikana tulee viettää suurempia menoja vaativaa elämää, saa yleisistä varoista palkanlisäyksen, mikä lisäys annetaan vuosineljänneksittäin. Koko Neuvosto nostaa palkan Tasavallan kassoista.

§

[1]) Ranskankielisen käännöksen lopussa on seuraava huomautus: Les articles suivantes regardent les vacances du congrès et des autres cours d'administration; Le traitement des membres du congrès, la banque, la monnaie, des finances etc, etc. Tämän tekstin pykälät 23 ja 24 koskevat juuri edellisiä näistä seikoista.

2 Kyminkartanon maakunta eräälle kaivosyhtiölle annettuna vv. 1759—1761.

Kirjoittanut

J. M. Salenius.

Vanhassa Suomessa oli isonvihan jälkeen lahjoitusmaita, joitten oloja jo on monipuolisesti tutkittu. Harvemmin mainittu nykyaikoina on ollut Kyminkartanon läänin antaminen eräälle consortiumille, joka aikoi ottaa lyijyä tämän läänin kaivoksista („blyverket", „blysavoden"). Tämän kaivosyhtiön osakkaiksi mainittiin ensin kenraaliluutnantti kreivi Tschernischeff ja ruhtinas Repnin, mutta sittemmin Repnin, kenraalimajuri Glebov ja Puolan sekä Sachsin vaaliruhtinaskunnan palveluksessa ollut kenraalimajuri paroni ja ritari von Stein, joka tuli koko yrityksen disponentiksi eli vuokraajaksi ja sen jälkeen oli Kurkijoen-Koitsanlahden lahjoitusmaan vuokraajana, tullen sielläkin suuresti vihatuksi. Yhtiö vuorikonttorin ehdotuksen mukaan hallitsevan senaatin ukaasilla v. 1756 sai oikeuden perustaa „lyijyruukin" haetulle paikalle, nimittäin Luotois- eli Lietois-kylään (Luotolaan) Luumäellä, 2 virstan päähän kirkolta, ja sai se myöskin oikeuden ottaa työhön 50 vankia Viipurin kuvernementista. Kun sellaisia ei ollut, ei voitu jatkaa työtä ruukilla. Senaatti sentähden 12 p. Lokak. v. 1758 ehdotti ruukin alle laskettavaksi Kyminkartanon maakunnassa Virolahden, Vehkalahden, Valkealan, Kymin, Pyhtään, Taipalsaaren, Mäntyharjun, Savitaipaleen, Joutsenon, Lappeen, Luumäen, Säkkjärven, Jääsken, Ruokolahden, Säämingin, Kerimäen, Puumalan ja Rantasalmen pitäjät. Sulkava ei tähän kuulunut, koska se oli kreivi Buturlinin lahjoitusmaata. Tätä pitäjien laskemista ruukin alle olivat senaatille ehdottaneet

ruhtinas Repnin ja senaatin yliprokuröori Glebov ja samalla huomautettiin, että Ruotsissakin muka oli laskettu taloja ja pitäjiä Salan, Avestadin, Falunin ja muitten kaivosten alle. Ruukinhaltijan piti suorittaa kruunulle koko alueen tavalliset verorahat ja viljat, mutta talonpoikien piti Ruotsin lain mukaan tehdä kaivosyhtiölle työtä ja polttaa sysiä. Vakuutettiin myöskin, ettei heille laittomasti lisätä rasituksia. Jos joku talonpoika tekisi työtä yli veronsa arvon, niin saisi siitä palkkaa. Justitsikollegio 13 p. Kesäk. v. 1759 antoi julistuksen talonpoikien työvelvollisuudesta. Kaivosyhtiöllä siis nyt oli hallussaan 2,451 taloa, mutta olot näillä kohta tulivat aivan sietämättömiksi. Kaikki maakomisariukset (kruununvoudit), nimismiehet ja muut kruununpalvelijat pantiin viralta v. 1759 ja yhtiön haltija määräsi uusia.[1]) Sahoja ei saatu enää rakentaa yhtiölle vahingoksi ja talonpoikia kohdeltiin kuin orjia. Heitä komennettiin työhön kaivoksiin kiireimmänkin työn aikana kesällä, niin että heidän omat konnut rappeutuivat. Jos eivät tehneet outoa työtä hyvin, niin heitä lyötiin ja rangaistiin ilman oikeuden tuomiota. Pistettiinpä miekallakin, sillä „talonpojilla ei ollut mitään lakia“. Uhattiin yhä solmupiiskalla ja patukalla tahi sanottiin, että ajetaan talosta ja otetaan venäläisiä talonpoikia sijaan, lähetetään Moskovaan tahi käskynhaltijakansliaan raippoja saamaan j. n. e. Halkoja oli saatava milloin mihinkin paikkaan ja halkometsää kaatamaan komennettiin esim. Kerimäen torpparia Pyhtään Munapirttiin. He (noin 50 miestä) saivat palata Lappeenrannasta, mutta paluumatkalla heiltä paleltui jäseniä ja he kärsivät muutenkin kovasti. Säämingistä käskettiin miehiä metsänhakkuuseen Kymin Koutsaloon.[2]) He jo Savossa kääntyivät kotiinsa, mutta siitä heitä lyötiin. Olipa silloin sotamieskin lyömässä. Ruokolahden miehiä komennettiin 40 Säkkjärven halkometsiin. He jo omalta kirkolta palasivat kotiin, mutta nimismies ja siltavouti heiltä ottivat vaat-

---

[1]) Savotankonttori ei pannut toimeen oikeuden julistamia tuomioita ja tavalliset tuomarit vihdoin saivat tuomita ainoastaan majesteettirikoksista.

[2]) Koutsalossa oli myöskin kruununtiloja ja 3 Kyminkartanon rälssitilaa, mutta kaivosyhtiö kaadatti metsää missä sitä vaan oli. Niinpä Puumalan miesten metsistä otettiin 7,000 hirttä. Koutsalossa Kyminkartanon haltija Haminan kauppias Anton Nath otatti savotan miehiltä kirveet.

teita, työkaluja y. m. rangaistukseksi. Monellaisia ruokatavaroita vaadittiin työmaille. Niistä maksettiin vähän tahi ei mitään. Yhtiö aikoi myöskin perustaa viinapolttimon Luotolaan sekä Lieviskänkoskelle ja kapakan joka kirkolle. Sentähden kapakanrakentamista varten vaadittiin joka pitäjässä hirsiä joka talolta kirkolle ja kauraa oli vietävä viinan aineksina Ruokolahden kymmenyspuotiin. Taipalsaaren kapakkaa aiottiin rakentaa kruununtalon maalle. Kaivosyhtiö siis aikoi alottaa suurta kapakkaliikettä ja niinhän monikin lahjoitusmaan haltija siihen aikaan asetti kapakan kirkolle. Mutta alkoi kuulua valituksia. Kyminkartanon maakunnasta tuli hallitsevaan senaattiin valituksia tuomaan valtuutettu Samuel Sigfrid Pihl. Senaatti lähetti alaluutnantti Kleopin'in lyijylaitosta tarkastamaan, mutta hän ei totuutta ja oikeutta tarkoittanutkaan. Monesta pitäjästä myöskin tehtiin valituksia kuvernementinkansliaan ja justitsikollegioon. Kun väliaikainen maakomisarius Friedr. Virilander käski Vehkalahden talonpoikia työhön, niin he eivät kaikki menneet. Nimismies Sven Mellén sentähden manasi vastahakoiset välikäräjiin Joulukuussa v. 1759. Talonpojat puolustuksekseen huomauttivat, ettei ennenkään ketään velvoitettu muuhun työhön „in natura“, kuin maakirjassa mainittuun, ja että vuoden 1684 säännön mukaan päivätyöhön ei ole otettu, jos tila oli etäämmällä, kuin 2 peninkulman päässä työpaikasta. Vehkalahtelaiset olivat Luotoiskaivoksesta 60—80 virstan päässä. Matkustukseen siis kuluisi aikaa enempi, kuin itse työhön. Sovintoa ei myöskään ollut tehty päivien luvusta ja palkasta. Monessa talossa olikin miehiä ainoasti 1—2. Ruotsin vallan aikana oli otettu talolta kyytihevosia 2 (sodan aikana 4), mutta nyt pitäjältä joka viikko otettiin 12. Paitsi sitä täytyi joka päivä pitää Haminan linnantyössä 30 hevosta ja miestä. Sieltä saatiin syksyllä 6 kopekkaa päivärahaa ja talvella sama määrä, kesällä 10 kop. Ruotsin vallan aikana ei ollut mitään kruununtyötä. Jos joku oli mukana Haminan uudesti rakentamisessa, niin hän hevosesta ja miehestä sai 32 kop. päivältä. Suomessa ei muillekaan kaivoksille annettu taloja, vaikka samaan aikaan Ruotsinkin Suomessa koetettiin tehdä kaivostyötä. Voita sekä päivätöitä nyt vaadittiin yhtä paljon kaikilta taloilta ja voista ei annettu maksua. Ruotsin vallan aikana sai Suomesta lähettää joka kolmas vuosi valtuutettuja valtiopäiville ja tuomari

muodosteli sinne toimitettavat valitukset, mutta nyt tällä puolella rajaa ei ollut enää mitään semmoista. Savotankonttorin puolesta vastasi sen vuorikomisarius Fagerman tehden epuunalaisiksi kaikki lautamiehet. Kutsuttiin sijaan ulkopitäjän miehiä Kouvolasta, mutta eivät tahtoneet tulla tämmöisestä asiasta muita rankaisemaan. Tuomari yksinään sitte julisti, että kaikki vastahakoiset suorittakoot savottaan 6 hopeatalaria tahi istukoot 4 päivää vedellä ja leivällä. Asia sitte meni justitsikollegioon ja senaatti 9 p. Elok. v. 1760 määräsi, että justitsikollegio ja kamarikollegionkonttori saavat järjestää talonpoikien työt. Sitä varten Lappeenrantaan asetettiin kommissiooni,[1]) jossa oli justitsikollegion puolesta laamanni Matthias Martins puheenjohtajana sekä ylikamreeri ja tuomari Arvid Renner ja kamarikonttorin puolesta käskynhaltija Fr. V. von Normann. Sinne määrätty käskynhaltija Gibertovski sai vapautuksen. Pöytäkirjuriksi otettiin varatuomari Christian Frimautz. Käskynhaltijakanslian kamreeri Erik Nordman tuli kommissioonin kamreeriksi ja saman kanslian sihteeri ja kielenkääntäjä Joakim Henrik Couper saatiin venäjäntulkiksi.[2]) Tahdottiin kommissiooniin myöskin joku maakomisarius Viipurin maakunnasta, koska tässä maakunnassa maakomisariukset ja nimismiehet olivat viralta pantuina. Saatiin maakomisarius Käkisalmen etelälänissä Gustaf Starck. Actor officiosuksena oli sihteeri Bæck. Vielä saapuvilla olemaan otettiin lääninkivalteri Friedric Norring, 3—4 siltavoutia, sotaväkeä 1 alaupseeri eli korpraali ja 12 sotamiestä sekä kumminkin 2 edusmiestä joka pitäjästä. Paroni von Steinin valtuutettuna (mandatarius) kommissioonissa oli entinen kuvernementinsihteeri Lukas Herman Villers, joka v. 1751 oli Lappeenrannassa translatorina. Ensin tahdottiin saada tietää missä kaivokset olivat. Vuorikollegion presidentti Schlater lähetti Lappeenrantaan hovineuvos Andrej Schamschovin (Schamschoff'in) kommissioonin valtuutettujen ja talon-

---

[1]) Siis taas yksi niitä kommissiooneja ja ylimääräisiä oikeuksia, joita vanhassa Suomessa yhä oli. Tämäkin kommissiooni sai toimeen suuren joukon paperia. Lappeenrannassa myöskin oli Kyminkartanon maakunnan savotan- ja ekonomiakonttori, jonka rakennus ensin rakennettiin ravintolaksi ja sijaitsi pappilan maalla.

[2]) Jochim Henr. Couper oli jo v. 1757 Lappeenrannassa translatorina.

poikien edusmiesten kanssa tarkastamaan „lyijylaitoksia“ Kyminkartanon maakunnassa.[1]) Tämä asiantuntija oli lähetetty siitä syystä, että talonpojat kielsivät lyijyä löytyvänkään. Tarkastajain piti käydä Savonlinnan luona olevassa Talvisalossa, Ruokolahden Lieviskänkoskella, Lemillä, Luumäen Luotolassa ja Taipalsaaressa ja joka kestikievarissa piti olla heitä varten kumminkin 20 hevosta. *Luotolassa* (50 virstaa Lappeenrannasta) oli kaivos täynnään vettä, vaikka 60—70 miestä monta päivää oli ammentanut. Työtä siinä oli tehty 3 vuotta, mutta lähes vuosi sitte se oli lakannut.[2]) Eräs kuoppa siinä oli 16 syltä pitkä, 2 s. leveä ja 8 s. syvä. Siinä oli hieno $^1/_2$ tahi $^1/_4$ tuumaa paksu lyijysuoni. Toinen aukko oli 7 $^1/_2$ s. pitkä, 2 s. leveä ja 2 s. syvä. Kolmas aukko oli 1 $^1/_2$ s. pitkä ja leveä sekä 2 arssinaa syvä. Kaikissa kuopissa oli samallaiset suonet. Siinä paikassa myöskin oli paja ja sysihuone. Enemmän kuin virstan päässä siitä oli särettynä 63 puutaa karkeaa ja 10 puutaa pestyä lyijymalmia. Samassa kohdassa myöskin oli asuinhuoneita, talli, läävä, kellari, 2 kasarmia, paja, arssinan pituinen sulatusuuni y. m. Mutta kaikki olivat autioina, ovet auki ja ikkunoita puuttui. Kaivosten omistajat olivat valehdelleet, että kapinalliset talonpojat olivat täällä purkaneet rakennuksia, ryöstäneet koneita ja peräti hävittäneet Luotolan lyijyruukin. Koska myöskin puuttui vettä (vesivoimaa?), oli koneet muutettu *Lieviskänkoskelle*, jossa oli kylläksi vettä sekä metsää. Tämä oli 80 virstan päässä Lappeenrannasta. Kaivosta ei vielä ollut, mutta 3 sylen pituista sulkua rakennettiin kosken yli ja oli siinä myöskin paja, 2 työmiesten kasarmia, panimo- ja polttorakennus (viinanpanijana oli Sundius ja rakennuksen tirehtöörinä Anjou), 2 suurta viinapannua rannalla, asuinrakennus korkealla vuorella ja 3 virstan päässä koskelta 2 tiiliuunia ja

---

[1]) Maakunnan edusmiehinä oli mukana 1 porvari Haminasta, 2 talonpoikaa Vehkalahdelta, 1 Virolahdelta ja 1 Kymistä.

[2]) Tätä ja myöskin muita yllämainittuja kaivoksia on sanottu hopeakaivoksiksi. Luotolan, Lemin ja Säämingin malmia oli jo Ruotsin vallan aikana tutkittu ja huomattu kelvottomaksi. Kun raatimies Volter Vilhelm Steven Syyskuussa v. 1756 antoi tutkia Luotoisvuorta, tehtiin sinne Luumäeltä päivätöitä, vaikkei saatu niistä maksua. Samoin Peuckerin käskystä vv. 1757—1759. Luotolan kyläläiset ennen olivat polttaneet tervaa. Nyt olivat rasitettuina ja sorrettuina.

4000 hirttä. Maanmittari Jonas Necklin savotankonttorin käskystä mittasi ja lohkaisi neljästä kruununtilasta maata Lieviskänkoskelta 1 peninkulman päähän kaikkiin suuntiin. Sentähden hänet sitte haastettiin oikeuteen. Lappeenrannan ja Haminan kauppiailla oli tätä ennen ollut saha Höystenkoskella Virmuntjoen kylässä Ruokolahden pitäjässä ja Lappeenrannan kauppias Lojander oli v. 1753 maanomistajilta saanut luvan rakentaa sahaa Lieviskänkoskelle, maksaen koskenkäytöstä vuosittain 4 tynnyriä suoloja ja 20 ℔ tupakkaa, mutta nyt olivat kauppiaat sillä puolella menettäneet kaikki. Lemin kappelin *Tapanalan kylässä* (18 virstan päässä Lappeenrannasta) oli räjähyttämällä ja iskinraudoilla tehty kaivos, joka oli 4 $^1/_2$ syltä pitkä, 2 s. leveä ja 3 s. syvä. Toinen kuoppa oli 2 $^1/_2$ s. pitkä, 2 s. leveä ja 2 s. 1 arssinaa syvä. Kiisumalmia oli nostettu 900 puutaa, mutta työ oli keskeytynyt. Paja vielä oli kaivoksen likellä. Taipalsaaren pitäjässä oli saaressa virstan päässä Kurenniemen kylästä ja 15 virstan päässä Lappeenrannasta 2 kaivosta, joista toinen oli 1 $^1/_2$ syltä pitkä ja leveä, 1 $^1/_2$ arssinaa syvä, toinen 1 $^1/_2$ s. pitkä, 1 s. leveä ja 1 $^1/_2$ arssinaa syvä. Oli räjähytetty irti 20 puutaa kiveä, mutta työ oli täälläkin tauonnut. *Talvisalon saaressa*, 3 virstan päässä Savonlinnasta, oli kaivos, jonka pituus oli 4 syltä 1 arssina, leveys 3 s. 1 arssina ja syvyys 2 $^1/_2$ s. Huono paja oli paikalla koneitten korjaamista varten. Malmia oli 8000 puutaa ja Lappeenrantaan oli viety 500 puutaa. Työ oli tauonnut. Savotankonttori oli koettanut viivyttää koko tätä vuortentutkimista ja vastustaa muutakin kommissioonin työtä. Koetettiin myöskin saada epuunalaisiksi Martins ja Renner, koska muka hekin olivat maanomistajia Kyminkartanon maakunnassa. Laamanni Martinsin hallussa oli Strömsby, joka oli Haminan kaupungin lahjoitustiloja, ja hän oli myöskin osakkaana Partakosken sahassa. Rennerillä oli talo Selänpään kylässä Valkealan pitäjässä. Mutta he jäivät kommissiooniin. Kun vuoria oli tutkittu, vei Schamschov Pietariin mineraalia tutkittavaksi ja kommissioonille jäi niitä pusseihin Lappeenrantaan. Täällä sen istunnot alkoivat 25 p. Lokak. v. 1760. Alettiin ensin ottaa vastaan valtuutettuja eri pitäjistä ja kuunnella näitten valituksia. Kymin kihlakunnassa oli savotankonttorin maako-

misariuksena Olof Henning Olivenmarck,[1]) joka väitti, että laamanni Martins oli yllyttänyt talonpoikia vastahakoisuuteen. Mutta toivatpa sen kihlakunnan talonpojat esiin oikeita kansan tyytymättömyyden syitä, joista edellä jo on mainittu monta. *Vehkalahdella* ainoastaan 40 talolta oli tehty 6 päivää työtä Luotolassa ja kuletettu polttopuita eripaikkoihin, mutta oli vaadittu 12 miestä kirveineen 12 päiväksi omilla eväillä. Polttopuumetsää oli sillä puolella sangen vähä, sillä Haminan sotaväki oli maakunnassa laajalti hävittänyt metsiä. Savottaan oli tilattu v. 1759 myöskin 6—7 voinaulaa talolta, ruista, ohraa, kauraa ja koivuisia halkoja. Jos joku vei näitä, niin ei saanut maksua. *Virolahdelta* oli talolta enimmäkseen toimitettu 7 ℔ voita, mutta maksu (2 $^2/_4$ kopekkaa naulalta) saatiin vasta myöhemmin. Viljaa ei suoritettu, koska omiksi tarpeiksi ostettiin kaupungista (maksettiin 2 $^1/_2$—3 ruplaa kulilta). Ainoastaan loisia ja torpparia oli vaadittu päivätöihin, mutta eivät hekään menneet. *Valkealasta* oli vaadittu polttopuita 2 $^1/_8$ syltä joka miespuoliselta. Koko pitäjä teki 6 päivätyötä Luotolaan. Ne, jotka siellä särkivät kalliota, saivat 4 kopekkaa ja ne, jotka kulettivat polttopuita, 8 kop. päivältä. Oli suoritettu ruista, herneitä ja kauraa 2 kappaa talolta ja oli saatu 4 kop. ruiskapasta, 4 hernekapasta ja 2 kaurakapasta. *Pyhtäältä* oli vaadittu päivätöitä ja oli luvattu 300 ruplaa sekä vapaus veroista niille, jotka neuvoisivat uusia malmivuoria. *Kerimäeltä* oli kiireimmän työn ja rospuutan aikana usein komennettu väkeä muuanne työhön. Kauraa oli viety 6 kappaa talolta Ruokolahden kymmenyspuotiin. Oli tehty päivätöitä Talvisalon vuorelle joulusta heluntaihin ja oli silloin säretty kalliota sekä kuletettu halkoja. Loismiehiä, torpparia ja talonpoikia oli käsketty Lieviskänkoskelle. Ennen oli Kerimäeltä vaadittu 1, mutta nyt 2 kyytihevosta Savonlinnaan. Työmiehiä varten oli Talvisaloon tilattu viljaa, voita, maltaita, lampaita, härkä y. m. *Puumalan* miehet kertoivat, että heillä oli ollut mylly ja säynäänkalastus Lieviskänkoskella, mutta koski heiltä vietiin ja

[1]) Tämä seikkailija oli kotoisin Porista, tuli passilla rajan yli Martins'ille ja Rennerille kirjuriksi, pääsi Haminan maistraatin notariukseksi ja sitte maakomisariukseksi, oli kadettina Pietarissa, mutta palasi takaisin Haminaan ja näytteli sitte vielä osia Muolaan ja Sakkolan lahjoitusmailla hovinhoitajana ja rikoksista syytettynä miehenä.

saivat jotenkin vähän korvausmaksua. *Säämingistä* oli heinäaikana vaadittu joka talolta 6 ja torppareilta 12 päivätyötä Lieviskänkoskelle. *Rantasalmen* miesten oli täytynyt paitsi muuta soutaa lautoja Partakosken sahalta. Jääsken kihlakunnasta ilmoitettiin *Ruokolahdelta,* että joka miehen oli täytynyt toimittaa koivuisia polttopuita 2 $^1/_5$ syltä Vasikkaniemeen, Jakosenniemeen ja Vuoksenniskalle. Koko viime kesän oli Lieviskänkoskella ollut työssä 40—100 miestä. Siellä oli työtä varsinkin sululla. Lieviskänkoski oli 30 virstan päässä kirkolta korvessa ja sinne oli tehtävä tie. Miehiä myöskin pakotettiin kyytiin. Joka talonpojantalolta oli suoritettu 7 kappaa kauroja (herrasväeltä ei otettu). *Jääsken* miehille oli maksettu 16 kop. hevos- ja 8 jalkapäivästä. Lyijymalmia („blyarts") oli kuletettu säkeissä Kurkijoelle. Voita oli viety Pietariin. Lappeen kihlakunnasta oli varsinkin *Luumäeltä* vaadittu paljon työtä, olipa rukouspäivinäkin komennettu raskaaseen työhön. Nuotanvetoonkin täytyi mennä käskystä ja säkkiä vaadittiin savotan tarpeisiin. *Taipalsaarelta* ja *Savitaipaleelta* oli tehty työtä Lieviskänkoskelle. Savotankonttori oli vähäisestä maksusta tilannut ruista, herneitä ja voita. Voit punnittiin runsaalla mitalla, mutta maksettiin ainoasti 2 $^1/_2$ kop. naulalta (40 kop. tynnyriltä). Hirsistä maksettiin 1 kop. syleltä eikä aina saatu sitäkään maksua. Muutamasta paikkakunnasta tulleet edusmiehet toivoivat, että taas päästäisiin kruunun alle ja saataisiin takaisin entiset kruununpalvelijat, jotka pakosta olivat luopuneet virastaan 1759 vuoden lopussa. Nämät tietysti mielellään olisivat palanneet entisiin virkoihinsa ja olisivat tahtoneet päästä sille palkkaussäännölle, joka v. 1744 oli määrätty Viipurin kuvernementille. Talonpojatkin arvelivat, että kapakat ja kellarit kirkkojen luona olisivat jumalattomia laitoksia, mutta kommissioonille tuli vielä kirjoitus, jonka oli lähettänyt Lappeen kirkkoherra Anders Langell. Hän konsistoriumin ja papiston puolesta huomautti, kuinka sopimatonta oli, että kapakoita rakennettiin kirkkojen luo ja pappilain maalle, eikä maanteitten varsille matkustavaisten hyödyksi. Se oli laitontakin, jos ottaa huomioon kunink. asetukset vuosilta 1686, 1723 ja 1741. Aiottiin siis papeilta ja talonpojilta ryöstää oikeus polttaa viinaa omiksi tarpeiksi. Olipa sekin omituista, että pappien täytyi

julistaa saarnastuolilta lyijysavotan, vieläpä taarastienkin kirjoituksia. Niitähän sopi lähettää käskynhaltijahallitukselle.

Kommissioonilta pyysi korvausta vaivoistaan kivalteri Norring ja 3 siltavoutia. Muuten useammista pitäjistä oli huomautettu, että siltavoudit olivat kunnan virkamiehiä, eikä savotan.

Kommissiooni päätti työnsä 13 p. Marrask. v. 1760. Mutta 13 p. Tammik. v. 1761 sillä taas oli kokous ja v. 1763 vielä istui Lappeenrannassa kommissiooni lyijysavotan takia. Sen esimiehenä oli käskynhaltija Normann, sillä laamanni Martins oli kuollut 9 p. Marrask. v. 1761. Tästä kommissioonista pyysi eron varatuomari Johan Cornelius Linbom (Lindbom).

Kyminkartanon maakunnan tilikirjoissa vuodelta 1761 vielä on ilmoitettu, että manttaalikomisarius Fr. Virilander savotankonttorin puolesta maksoi Kyminkartanon läänin rahastoon Lappeenrannassa rästiä vuodelta 1760 ja että sinne savotankonttorista suoritettiin vuoden 1759 vuokramaksuja (arendemedel) jotenkin paljon ja vuokramaksuja ynnä kannetuita rahoja eri kihlakunnista. Mutta seuraavien vuosien tilikirjoissa ei enää mainita savotankonttoria.

Venäjän premierministeri Nikita Panin oli kerran palatessaan Ruotsista Suomen kautta Pietariin hämmästyksekseen saanut kuulla epäkohdista Kyminkartanon maakunnassa, näistä edellämainittu kommissiooni sitte keräsi tarkempia tietoja, jotka saatettiin hallituksen tietoon, ja äsken mainitun ministerin toimesta Kyminkartanon maakunta peruutettiin kruunulle.[1])

---

[1]) Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopæiska pappren, redigerade af A. Neovius, 7:de häftet, sid. 525—526.

3. Polska och Sachsiska krigsfångar i Österbotten åren 1711—1713.

Meddelande af

K. E. F. Ignatius.

Om de i Österbotten under stora Nordiska kriget förvarade krigsfångarna lemna landshöfdingen Lorenz Clerk's bref till Kongliga Rådet i Stockholm diverse upplysningar, hvilka här meddelas såsom ett slags tillägg till Yrjö-Koskinens i 17:de delen af Historiallinen Arkisto tryckta föredrag: „Venäläiset sotavangit Ruotsissa ja Suomessa suuren pohjoismaisen sodan aikana".

Efter furst Dolgorukoi's och hans följes lyckade flygt sommaren 1711 torde svenska regeringen väl blifvit försigtigare med hänsyn till fångarnas transport öfver hafvet, men emot de i landet qvarvarande synas några skärpta bevakningsåtgärder icke blifvit vidtagna. För att i någon mån minska utgifterna för deras underhåll skref rådet den 10 November nämnda år till Clerk, att de i länet varande danske och ryske fångarna „måga till betalning för sin föda tjena hos Hans Majestäts undersåtare i länet". Clerk svarade emellertid d. 5 påföljande december att några danska och ryska fångar icke funnos i Österbotten, utan endast polska, och, tillägger han, „torde intet många finnas, som sådana oregerliga sällar vilja i denna knappa tiden antaga och föda, hälst det lärer falla något hvar för svårt att obligera dem till arbete, som kan svara emot deras underhåll och beklädnad, emedan de mest alla äro afsletne, undantagandes 14 à 15 adelsmän och några utgamle, hvilka intet kunna arbeta. Eljest äro alla hus och gårdar försedde med nödigt

arbetsfolk". Clerks förmodan besannades också, ty i bref af den 8 Januari 1712 berättar han, att städernas borgerskap vägrat att taga de polska krigsfångarna i sin tjenst, emedan „de äro mycket lata, tröga och odugliga till arbete". Borgarena anhöllo därföre, att „adelsmännen, som varit officerare, må bekomma deras vanliga 3 öre sölfmynt om dygnet och de gemene 2 öre dito mt".

Alltsedan hösten 1704 hade 99 polska krigsfångar förlagts till södra Österbotten och inqvarterats i länets städer. Närmare uppgifter om desamma ingå i en af Clerk den 23 maj 1712 till rådet insänd förteckning, hvarur inhemtas följande:

I *Wasa* hade ursprungligen förlagts 29, deraf, då förteckningen uppgjordes, 6 voro döde. Af de återstående 23 hade 2 i Wasa och 1 i Wörå gift sig med österbottniska qvinnor.

I *Gamla Karleby* voro förlagda 20 fångar, deraf 1 aflidit och 2 gift sig i staden. Af dessa sistnämnda hade den ena öfvergått till lutherska läran.

I *Jakobstad* hade af 15 fångar 2 dött och 6 gift sig i staden. De voro tyskar.

I *Nykarleby* funnos 20, deraf 1 dött och 3, som voro sachsare, gift sig derstädes.

I *Kristinestad* förlades ursprungligen 15, deraf 2 dött och 1 gift sig.

Af hela antalet 99 krigsfångar i länets städer qvarlefde således 1712 ännu 87, af hvilka icke färre än 15 ingått äktenskap med, såsom det heter, „borgaredöttrar eller enkor" i städerna. Beträffande de aflidne är antecknadt, att en blifvit mördad af sina kamrater och 2 för mord afrättade.

Man finner häraf att, om också Österbottens borgare kunnat ha giltiga skäl att vara missbelåtna med den dem påtrugade inqvarteringen i allmänhet, bland fångarna dock funnits undantag, som förvärfvat sig sympatier åtminstone hos det vackra könet [1]).

---

[1]) Förteckningen är — så vidt jag kan påminna mig — icke nominativ. Mina för mer än 40 år sedan derur gjorda excerpter upptaga endast siffertalen. Annars hade måhända upplysningar kunnat vinnas om efterkommande af dessa äktenskap sedan fortlefvat i landet, och sammansmält med dess befolkning. Såsom af det ofvanstående synes, voro icke alla krigsfångarne polackar, utan en mindre del sachsare.

Huruvida polska krigsfångar också funnos inqvarterade i Uleåborg och Brahestad framgår icke ur handlingarne. I alla fall voro de i hela Österbotten förlagde icke många. Dock började deras bevakning efterhand och i den mon krigsfaran närmade sig väcka länestyrelsens bekymmer. Den 21 augusti 1712 inrapporterade Clerk till rådet, att han af öfverbefälhafvaren Lybecker blifvit anbefalld att genast sammandraga allmogen „på gränsen af denna ort, till att vara så mycket närmare till hands, om något skulle omtränga“. Denna befallning ärnade Clerk med det första fullgöra, men kunde icke undertrycka den farhågan att de polska fångarna nu, då landet är tomt på män, skola „något otillbörligen företaga“. Hans farhågor besannade sig också snart, ty den bristfälliga bevakningen väckte, såsom naturligt var, hos fångarne hopp och lust att befria sig. Samtidigt eller kort efter det detta bref skrefs hade tre polska fångar i Wasa lyckats att förse sig med skjutgevär och i en liten båt rymma söderut. De landstego under färden på skilda ställen i skärgården, togo åt sig i gårdarna matvaror och nedslaktade böndernas boskap. Färden gick lyckligt ända till närheten af Åbo, dit flyktingarne ställt sin kosa förmodligen i afsigt att råka på den ryska armén, hvilken då var i antågande mot staden. Emellertid blefvo de här vid ett af sina landstigningsförsök angripne af bönderne och efter en kort skottväxling, hvarvid två bönder sårades, öfvermannade och åter fångne. De fördes tillbaka till Wasa, belades med jern och kastades i fängelse. Clerk, som i bref af den 28 Augusti 1712 rapporterade om saken till rådet, anhöll att på rymmarne få statuera ett exempel androm till varnagel. Hurudant straff de fingo är obekant. Dödsstraff torde det i ingen händelse varit, ty ännu den 4 Juni 1713 voro de i Österbotten befintliga polska och sachsiska fångarnes antal 86 eller endast en mindre än i Maj året förut och denne ene hade väl kunnat dö en naturlig död.

Att den långvariga fångenskapen i ett främmande land, der de ofta ledo brist och fingo uthärda umbäranden af många slag, måste förefalla polackarne och sachsarne svår, kan så mycket mindre väcka förundran, som utsigten för dem att genom utväxling få återvända till hemmet var nära nog ingen. Enligt tionde punkten i Altranstadt'ska fredstraktaten hade visserligen en öfverenskommelse träffats om ömsesidig utväxling af

krigsfångar, men på så sätt, att alla svenskar genast skulle frigifvas och i deras ställe ett lika antal af konung August's stridsmän återlemnas. „Men de öfrige gemene hafver Hans Kongl. Svenska Majestät makt på samma sätt, som de hvilka honom redan svurit hafva, efter välbehag att qvarhålla och inskrifva i sin krigshär.“ Då man känner huru kriget aflupit, är det förklarligt att en stor mängd polska och sachsiska fångar stannade qvar på svenska sidan. Obekant är om dem erbjöds tillfälle att inträda i svenska armeens leder [1]). De i Österbotten befintliga fortforo åtminstone att vara krigsfångar, utan ringaste utsigt att blifva fria.

Då konung Stanislaus Leczinsky år 1711 kom till Sverige, sände nu nämnda fångar till honom en på latin affattad böneskrift, daterad Wasa den 15 November sistnämnda år, deri de bl. a. säga: „existimus ab anno 1702 sine recuperatione“, och på det bevekligaste be honom antaga sig deras sak. Brefvet sändes genom landshöfdingen Clerks försorg till Stockholm, men blef utan följder. Karl XII vistades då i Bender, och utan hans tillstånd tordes väl Stanislaus ingenting företaga.

I början på året 1714 ryckte ryssarne in i Österbotten. Huruvida de polska och sachsiska fångarna då ännu funnos der eller blifvit öfverförda till Sverige känner jag icke.

---

[1]) Af de efter slaget vid Clissov fångne sachsarne bildades ett regemente af 1200 man, som skulle sändas till Pommern, men hela truppen rymde innan den anlände till destinationsorten. Detta exempel manade till försigtighet vid antagandet af krigsfångar i svensk tjenst.

4. Kirkollisia ja papillisia oloja Vanhassa Suomessa seitsemännellätoista sataluvulla.

Kirjoittanut

J. M. Salenius.

Noin puoltatoista vuosisataa jos suunnamme ajatuksemme taaksepäin ajassa, niin näemme Suomen kahtia jaettuna. Uudenkaupungin ja Turun rauhantekojen kautta Ruotsin valtakunta oli menettänyt Suomen kaakkoisen osan, jota sentähden Ruotsin puolella rajaa ruvettiin sanomaan entiseksi eli Vanhaksi Suomeksi. Tällä maamme kulmalla syntyi ristiriitaisuuksia ja pahennusta, kun siinä kaksi uskontoa oli rinnakkain. Niinpä Kivennavan kirkkoherra Johan Salmenius v. 1750 valitti Viipurin konsistoriolle, että kreikanuskoinen hovinhoitaja Sebastian Ivanovitsch rouvineen ynnä Vasilei Feodorovitsch ja lutherinuskoinen taarasti Gustaf Kagge Sunnuntaina „Esto mihi“ (25 p. Helmik.) olivat tulleet sanotun pitäjän kirkkoon sillaikaa, kuin Salmenius sakastissa ripitti ehtoollisvieraita. Hovinhoitaja oli noussut saarnastuoliin ja matkinut lutherilaisen papin sanoja ja ilveitä. Kun Salmenius myöhemmin oli lopettanut saarnan ja saarnastuolissa rukoili, tuli kaikki kolme äsken mainittua henkilöä saarnastuolin kohdalle huutaen, että hänen piti vaieta, sillä hovinhoitaja tahtoi lukea kansalle ukaasejaan. Viipurin konsistorio kirjoitti valtakunnan justitsikollegiolle Liivin ja Vironmaan asioita varten, ja tämä oikeuskomisarius (tuomari) Joh. M. Solbergille. Kagge oli haastettava maaoikeuden eteen, mutta Pietarin konsistoriolta oli kysyttävä kreikanuskoisista, ennenkuin näitä voisi haastaa lutherilaisten tuomarien eteen. Viipurin konsistorio uskonnonvapauden loukkaamisen takia oli

pyytänyt erityisen kommissioonin asettamista, sillä Vanhassa Suomessa tutkivat kommissioonit ja ylimääräiset tuomioistuimet olivat aivan tavallisia. — Haminan konsistorio v. 1758 valitti justitsikollegiolle, että rykmentinpastori Vasilei Grigoriov eräänä Sunnuntaina jumalanpalveluksen aikana oli astunut Haminan kaupungin lutherilaiseen eli suomen kirkkoon, mennyt alttarille ja haistellut viiniputelien sisällystä sekä kallistanut viinikannua suutansa vasten. Tämä oli pahentanut varsinkin ehtoollisvieraitten mieltä. — Osip Makarov, jota jo ennen oli rangaistu äkäpäisyydestä, v. 1750 suurilla praasnikoilla Suojärven kirkossa haukkui lautamiehiä heidän virkansa takia, tahtoi kepillä sokaista lautamies Jevsei Grigoriovaa, joka oli kieltänyt häntä meluamasta, ja kutsui maakomisarius (kruununvouti) Viktor Grööniä, nimismiestä sekä lautamiehiä rosvoiksi ja Ruotsin koiriksi. Tästä Makarov'ia tuomittiin katujuoksuihin sadan miehen välitse. Muutenkin siihen aikaan kirkoissa oli juopuneita sekä muita hartautta häiritsemässä.

Toisella puolella kreikanuskoisetkin välistä loukkaantuivat. Sippolan tilan vuokraaja Henrik Traeskman vietiin v. 1752 Lappeenrannan käskynhaltijakansliaan ja sieltä Viipuriin salaiseen inqvisitioonikansliaan, [1]) koska Sippolan kartanon eräs torppari oli hänet ilmiantanut. Hän muka oli sanonut venäläisten pyhistä, että ne olivat rakkarin kuuluttamia praasnikoita, ja oli komentanut torpparit työhön sellaisena juhlapäivänä sekä vienyt Ruotsin puolelle rajan yli 27 hopearuplaa, jommoinen vienti oli kieletty. Noin kymmentä vuotta myöhemmin eräs Aleksanteri Nevskiluostarin talonpoika Sortavalassa, Silvendoin, syytti pitäjän kappalaista, Henrik Passelbergia, siitä, ettei hän aina muka kuuluttanut keisarillisia juhlia ja eräänä semmoisena ei itsekään tullut kirkkoon, vaan pani väkensä puimaan. Vieläpä luostaritilojen upravitel Dementei Guriev ynnä kaksi talonpoikaa koettivat syyttää kirkkoherra Samuel Alopæusta ja siellä kinkerillä käynyttä tuomioprovasti Magnus Alopæusta, mutta ne syytökset olivat valheita ja juonia. Toisinaan myöskin syytettiin lutherilaisia pappeja venäläisten lasten kastamisesta. Uukuniemen kirkkoherra Samuel Vastin v. 1751 oli kastanut venä-

---

[1]) Tätä kansliaa oli vuoteen 1762 saakka. Se oli Pietari Suuren ajoilta ja tutki majesteettirikoksia.

läisen siittämän tyttölapsen, jonka äiti oli lutherilainen. Isä oli Aunuksen kauppiaita. Kanteen nosti Sortavalan sveschennik (pappi) Ivan Gregoriov, vaikka tyttöjä tämmöisissä tapauksissa ennenkin oli kastettu, ja asia kulki Viipurin konsistorion kautta Pietarin ja Novgorodin konsistorioihin, kuvernementinkansliaan ja justitsikollegioon. Saatiin selväksi, että Vastin tietämättänsä oli rikkonut pyhän synoodin 11 p. Maalisk. v. 1742 antamaa ukaasia. Virolahdella v. 1766 eräs äpäräpoika, jonka isä oli venäläinen sotamies, sai eräältä lutherilaiselta naapurilta hätäkasteen, mutta hän sitte oli venäläisen papin uudesti kastettava ja joko äidin tahi kummien kreikanuskoiseksi kasvatettava.

Lutherilaisten kirkollista hallintoa varten oli Vanhassa Suomessa Viipurin ja Haminan konsistoriot, joita ylempänä virkakuntana noin 50 vuotta oli justitsikollegio. Konsistoriot ottivat vastaan pappien hakemukset, asettivat ehdolle avoimiin virkoihin, lähettivät missiivejä, pitivät huolta vaalista, antoivat kumminkin kappalaisille valtakirjoja ja lähettivät kaikki paperit justitsikollegiolle, joka antoi konstitutorialin. Tähän virkakuntaan myöskin yhä vedottiin, mutta se usein antoi donatariusten y. m. vaikuttaa itseensä ja vaikutti taas vuorostaan konsistorioihin. Puoltolauseet ja muut syrjästä tulleet vaikuttimet usein tehosivatkin. Muutenkin usein poikettiin säännöistä ja sotien aikana sotapäälliköt nimittivät pappeja virkoihin. Joskus asetettiin pappia vaaliin ilman hakemusta. Joskus vaaliinasetetut eivät kaikki menneet vaalisaarnaa pitämään, koska oli pitkä matka, koska olivat jo seurakunnalle tunnetut, koska tykkönään kieltäytyivät vaalista j. n. e. Donatarius tahi hänen hovinhoitajansa usein tahtoi vaikuttaa valitsijoihin ja tahtoi myöskin saada muuanne siirretyksi jonkun vastenmielisen papin. Moni hakija myöskin lupasi etuja edellisensä leskelle tahi teki hänen kanssaan erityisen sopimuksen. Muutamat lähettivät hakemuksensa suoraan justitsikollegiolle ja joskus hallitseva senaatti ilman muuta määräsi pappisvirkaan ja antoi valtakirjan tahi donatarius koetti oikotietä saada suosikkinsa virkaan. [1]) Usein

[1]) Senaatti myöskin toisinaan konfirmerasi justitsikollegion määräyksiä. V. 1788 senaatti ilman vaaliinpanoa seurakunnan pyynnöstä nimitti Liliuksen kirkkoherraksi Jääskeen. Kun Valkjärven kappalainen Th. Taberman kreivi Tschernischevin suostumuksella v. 1720 määrättiin toimittamaan kirkkoherran tehtäviä tässä kappelissa, sai hän tähän vahvistuk-

yksityiset papit pyysivät ylennystä parempaan virkaan, tahi pääsöä ensimmäiseen tyhjään paikkaan ja usein seurakunta tahtoi saada neljännen vaaliin. Mutta konsistorion tapana oli suullisesti sekä kirjallisesti tutkia outoja hakijoita, sillä kelpaamattomia usein pyrki donatariusten selän takaa virkoihin. Kun joku pääsi kappalaiseksi, vakuutti hänelle usein konsistorio, että hänet pidetään hyvässä muistissa, kun joku kirkkoherran virka joutuu avoimeksi. Jos kuolinpesä oli aivan köyhä, määrättiin heti „successor“ ja tämän piti palkkiosta olla myöskin armovuodensaarnaajana. Kaupungin maistraatti joskus pyysi justitsikollegiolta toista armovuotta jollekin sen kaupungin papin leskelle. Viipurin siviilitribunaali antoi provastin arvonimen. Konsistorio ei aina tiennytkään, että joku on saanut nimipastorin arvonimen y. m. Koska hallitus välittömästi sekaantui moneen muuhunkin asiaan, niin kolehtia yhä suotiin kirkonrakennuksia varten Vanhassa Suomessa. Nyt muutamia esimerkkiä siihen, miten lahjoitusmaitten herrat sekaantuivat kirkollisiin oloihin ja tahtoivat menetellä „jure patronatus“, vaikka jo v. 1720 oli julistettu, että papinvirkoja täytetään niin, kuin Ruotsin ylivallan aikana. Valtakunnan varakansleri ja ritari kreivi Voronzovilla oli lahjoitusmaa Kurkijoella, Jaakkimassa ja Parikkalassa. Hän v. 1745 kirjoitti justitsikollegiolle, että Kurkijoen kirkkoherra Paul Neglick, joka oli käytökseltään säännötön ja voi saada Voronzovin upravitelin sekä kansan tottelemattomiksi ja voi saada aikaan hämmennystä maanomistuksessakin, oli pantava viralta ja seurakunnan kappalainen Johan Stråhlman saatava hänen sijalleen, sillä Stråhlman oli hyvin säännöllinen (Voronzov kirjoitti Stollman). Neglick oli turhaan saanut varoituksia hengelliselle sopimattomasta käytöksestä. Voronzov oli alusta alkaen „jure patronatus“ tahtonut saada sinne hyviä pappeja, jotka olisivat tyytyväisiä Liivinmaan revisionin määräyksiin eivätkä sekaantuisi asioihin, jotka eivät heihin koskeneet. Neglick'ille oli hankittava toinen paikka ja Stråhlmanille annettava valtakirja. Justitsikollegio kirjoitti tyhjiä kirkkoherranvirkoja

---

sen pyhältä synoodilta. Hallitseva senaatti 22 p. Tammik. v. 1764 ukaasilla ilman muuta ilmoitti justitsikollegiolle, että apulainen Elias Dahlgren tulee Luumäen kirkkoherraksi armovuosien kuluttua. Kollegion piti antaa konstitutorium ja tuomiokapituli asettaa virkaan. Dahlgren oli armovuodensaarnaajana, kun Gestrinius oli ruttoon kuollut.

kysellen Viipurin ja Haminan konsistorioille. Viipurin konsistorio vastasi, ettei yksikään kirkkoherranvirka sen alalla sillä kertaa ollut avoinna. Haminan konsistorio 9 p. Maalisk. v. 1745 vastasi, että Säämingin kirkkoherranvirkaa toimittaa Abraham Lavonius, joka ennen oli kappalaisena, mutta kenraali Rumentzov'ilta sai pastorinkonstitutorialin. [1]) Säämingissä oli 138 taloa, mutta pitäjä oli sangen pahasti hävitettynä ja suurta osaa siitä oli sodan aikana poltettu. Kerimäen pastoriksi oli samoin kenraalin toimesta päässyt Petrus Vahlbergius. Taloja oli siinä pitäjässä 141, mutta nekin sangen kurjia ja hävitettyjä. Näistä seurakunnista jääpi suuri osa Ruotsin puolelle, kun rajaa pyykitetään. Konsistorio ehdotti justitsikollegiolle, että, kun rajaa oli käyty ja siis tiedettäisiin miten pitäjät jaetaan, annettaisiin „confirmatio“ äsken mainituille kiitettäville ja taitaville papeille. Pyhtäästä oli rajalla Ahvenkosken luona lohkaistu suuri osa. Ne 70 taloa, jotka olivat jääneet Venäjän puolelle rajaa, olivat aivan hävitetyt ja köyhtyneet. Kenraalimajuri von Bradke oli „ad interim“ nimittänyt pastoriksi sinne Jonas Solitanderin, joka ennen oli ollut kappalaisena. Hän oli ennen rauhaa ollut hyvä ja välttävä pappi, mutta tähän asti hän ei ollut saanut kylläksi tuloja seurakunnaltaan, vaan oli hänen täytynyt turvautua omiin varoihinsa. „Firmationia“ hän on hakeva vasta, kun seurakunta vaurastuu. — Sittemmin Voronzov tyytyi Neglick'iin ja asia v. 1746 jäi sikseen, vaikka se sitte taas vv. 1747—48 oli esillä. Voronzov nyt tahtoi toimittaa pois Parikkalan kirkkoherran, Johan Hoffrén'in.

Sortavalassa kirkkoherra Johan Thoranius 12 p. Toukok. v. 1748 oli kuollut ja puhuttiin vv. 1748—49 siitä, että C. G. Melartopaeus, joka 11 vuotta oli ollut Sortavalan kappalaisena ja oli elämässään siivo, pääsisi kirkkoherraksi. Aleksanteri Nevskiluostari, jolla Sortavala, Impilahti ja Suistamo oli lahjoitusmaana, kirjoitti justitsikollegiolle tästä asiasta ja kun vastausta ei kuulunut, lähetettiin sille porvarien ja talonpoikien kokouksessa Sortavalassa tehty pöytäkirja, jonka oli kirjoittanut lahjoitusmaan konttorin kirjuri ja eräs toinen venäläinen. Lahjoitusmaan hoitajan Klimpujevin tahdon mukaan oli äänestetty kirkkoherraksi Melartopaeus. Hänelle määräystä toivoivat myöskin

[1]) Akianderin paimenmuistossa sanotaan, että hän sai määräyksen Savonlinnan kommendantilta Davidovilta v. 1742.

luostarin arkkimandriitta Teodosius sekä Pietarin—Lyyssinän arkkipiispa. Justitsikollegio vaati konsistorion lausuntoa ja tämä 12 p. Heinäk. v. 1748 vastasi, että on meneteltävä vanhojen lakien ja tapojen mukaan. Oli siis tapahtuva vaaliinpano ja äänestys ja olihan Thoraniuksen leskelle myöskin annettava „gratial-“ eli armovuosi. Luostarinkanslian ei tarvitsisi sekaantua näihin asioihin. Justitsikollegiokin pyysi, että luostarinkanslia pidättäisi Klimpujevia vehkeilemästä lakia vastaan. Tämä oli taas lähettänyt arkkimandriitalle ja arkkipiispalle talonpoikien vastalauseen sitä vastaan, että Parikkalan Hoffrén pyynnöstä pääsisi Sortavalan kirkkoherraksi, vaikka hän oli tuntematon ja riitaisa. Tätä Hoffrén'ia oli ruvennut syyttämään talonpoikien puolustajaksi Voronzov tahi oikeastaan hänen juonikas hovinhoitajansa englantilainen Mainvaring, joka oli uskonnoltaan katholilainen, ja Voronzov kuitenkin v. 1743 oli antanut Hoffrénille puoltosanansa, kun hän oli valittu Parikkalan kirkkoherraksi. Hoffrén sentähden oli konsistorion edessä. Justitsikollegio v. 1749 ehdotti, että Hoffrén muutetaan Impilahdelle, mutta konsistorio ja papisto panivat vastaan ja justitsikollegio sentähden päätti siirtää hänet Sortavalaan. Siellä hän oli astuva virkaan 1 p. Toukok. v. 1750, mutta hänen täytyi jo ennen 1 p. Toukok. v. 1749 lähteä Parikkalasta. Hän muuttikin sieltä saman vuoden Huhtikuussa Sortavalaan, mutta valitti konsistoriolle, ettei hänellä siellä ollut tuloja eikä asunto edellisen kirkkoherran lesken armovuonna. Klimpujev ja kirkonvanhimmat vielä olivat luostarinkansliaan Pietariin lähettäneet vastalauseen hänen virkaan asettamista vastaan, mutta konsistorion käskystä Ruskealan kirkkoherra Jonas Oxenius asetti Hoffrén'in Sortavalassa virkaan 17 p. Jouluk. 1749. Hoffrén kuoli Sortavalassa v. 1753. Aleksanteri Nevskiluostarin kanslia ehdotti, että pitäjän kappalainen Samuel Henrik Passelberg ja Pietarin suomalaisen seurakunnan pastori Samuel Alopæus pääsisivät ehdolle. Viipurin konsistorio myöskin kirjoitti justitsikollegiolle, että Alopæuksen pitäisi saada se virka, ja justitsikollegio sen ehdotuksen hyväksyi 10 p. Syysk. v. 1753. Hoffrénin lesken armoaika oli pidennettävä siksi, kuin Alopæus pääsisi Pietarista. Tähän suostui luostarinkanslia ja seurakunta, sillä kun lesken armovuodet oikeastaan loppuivat 1 p. Toukok. v. 1754, oli seurakunta vielä ilman kirkkoherraa. Konsistorio oli 17 p. Toukok.

v. 1754 asettanut vaaliin Johanneksen kappalaisen nimipastori Johan Lindström'in, joka kauvan oli ollut siinä pienessä seurakunnassa, Valkjärven kirkkoherran Karl Stråhlman'in, joka oli taitava ja jota tahdottiin päästää siitä maksusta, jonka Valkjärven kirkkoherran oli suoritettava konsistorion kansliaan, ja Samuel Alopæuksen, joka oli hiljainen, tieteellisesti oppinut, sekä luostarin kanslian että justitsikollegion suosittama ja ennen oli ollut kielenopettajana Viipurin julkisessa koulussa. Lindström *ei tullut vaalisaarnaa pitämään*, koska hän oli ainoana pappina Johanneksessa ja Sortavalaan sieltä oli pitkä matka. Mutta saarnaamaan tuli Jaakkiman kirkkoherra Bogislaus Hornborg. Vaalissa Stråhlman sai melkein kaikki huudot, Alopæus ainoastaan 2. Stråhlman myöskin oli luvannut Hoffrén'in leskelle Helena Poppialle ja 3 lapselle elinajakseen etuja: Issikka nimisen augmenttitilan, johon hänen ei tarvinnut rakentaa, vaan jonne hän saisi 50 päivätyötä Riekkalan kymmeneskunnalta, asunnon pappilassa, kunnes Issikkaan oli rakennettu, ja, jos hän pysyi leskenä, 5 tynnyriä otria, 5 t. ruista, 5 t. kauraa, 5 L℔ voita ja niin paljon lihaa ja leipää, kuin Riekkalan kymmeneskunnasta läksi, mutta Alopæus sai valtakirjan 2 p. Kesäk. v. 1755 ja sai myöskin Pietarista passin.

V. 1758 oli Kurkijoen kirkkoherranvirka täytettävä. Vaikka *Voronzov oli antanut äänensä* rehtori Johan Saxberg'ille, tahtoivat talonpojat saada kirkkoherraksi kappalaisensa Anders Malmstedt'in ja *hänen sijalleen armovuodensaarnaajan, Neglick'in.* Olivat tästä lähettäneet anomuksen, jonka alla oli paljo puumerkkejä. Mutta se oli laitonta oikotietä.

Ylihovimestari todellinen kamariherra senaattori kreivi ja ritari Martin Skavronsky (Skvoronsky) v. 1764 pyysi justitsikollegiolta sisarentyttärensä puolesta, joka oli syntyänsä Voronzov ja sittemmin kreivinna Stroganov, että pastori Karl Henrik Merlin *cum spe successionis* pääsisi Jaakkimaan armovuodensaarnaajaksi, koska kirkkoherra oli kuollut. [1]) Hän oli ennen ollut siellä kappalaisen kuoltua armovuodensaarnaajana, oli sitte toimetonna odottanut pitäjässä, koska justitsikollegio oli luvannut hänelle kappalaisen viran, mutta sitte köyhänä muuttanut pois, kun Jeremias Tonder v. 1763 pääsi sinne kappa-

[1]) Hiitolan kirkkoherraksi *jure succedendi* isänsä jälkeen pääsi v. 1774 G. F. Deutsch.

laiseksi. Nyt lahjoitusmaan herrasväen toivon mukaan toimitettiin uusi kappalaisen vaali. Tonderin täytyi muuttaa toiseen virkaan ja Merlin pääsi kappalaiseksi. Näin tyydytettiin „herrasväkeä“. Mutta tuossa kappalaisen vaalissa v 1765 oli menetelty omituisella tavalla. Lahjoitusmaan hoitaja vänrikki Sattler siihen ilmestyi varustettuna kreivi Skavronskyn antamalla saksalaisella kirjoituksella, jossa Sattler käskettiin kappalaisenvaalissa esiin tuoda heti alussa herrasväen prerogatiivit ja tahto, että Merlin pääsisi kappalaiseksi. Hänen piti myöskin eräässä penkissä kuorin puolella kirjoituttaa ketä joka talonpoika äänesti. Ainoasti vähä kansaa oli tullut tähän uuteen vaaliin ja monikin poistui Sattlerin pyynnöstä jättäen vaalin Sattlerille. Mutta niistä, jotka kuitenkin jäivät äänestämään, useammat huusivat taas Tonderia. Konsistoriokin kyllä selitti, että jos lahjoitusmaan omistajalla olisikin „jus patronatus“, niin tämä etuoikeus ei koskisi kappalaisen viran täyttämiseen ja vapaata vaalia ei edes kruununpalvelja saa häiritä. Konsistorio myöskin pyysi justitsikollegiota puolustamaan Tonderia ja kieltämään hovinhoitajaa papinvaaleissa komentamasta talonpoikia ja estämästä heitä papeille saatavia maksamasta. Monikin hovinhoitaja oli herrasväkensä edessä panetellut kunnon pappeja. Herrasväki tälläkin kertaa kuitenkin sai tahtonsa toteutetuksi, vaikka korkeimmat kirkolliset virastot olivat olleet oikeuden puolella.

Jaakkiman kirkkoherra Dannenberg oli kuollut Heinäkuussa v. 1747 ja tämä suuri seurakunta kaipasi kunnollista sielunhoitoa. Konsistorio asetti vaaliin Baeckin, Bogislaus Hornborgin ja Deutsch'in. Näistä Baeck kuitenkin kieltäytyi, Hornborg tuli vaalisaarnaa pitämään, mutta Deutsch arveli, että *hän muutenkin on seurakunnalle tuttu.* Seurakunta pyysi „studiosus“ Renneruksen, ja hovinhoitaja Mainvaring ehdotti apulaista Virtzeniusta, joka oli nainut Dannenbergin lesken ja jo sitä ennen elänyt sopimattomasti hänen kanssaan. Konsistorion ehdotuksen mukaan Hornborg kuitenkin sai määräyksen ja valtakirjan.

Raudun pitäjässä oli kreivi Devier'in lahjoitusmaa. Sen pitäjän kirkkoherra oli v. 1755 kuollut. Översti Mihaila Aleksandrovitsch Jakovlev, jonka rouva oli Devier, v. 1756 pyysi, että seurakunnan kappalainen Karl Molander, jota talonpojat-

kin suosivat, pääsisi kirkkoherraksi. Vaaliin, kolmannelle sijalle, oli päässyt Koiviston apulainen Johan Strandman, joka 3 vuotta sitte oli Viipurissa vihitty papiksi, mutta oli huomattu tiedoiltaan heikoksi. Hän oli hakenut tätä virkaa konsistoriolta, mutta oli pyytänyt Pietarista kenraaliprokuröörin salaneuvoksen puoltolauseita, jotka hän oli toimittanut justitsikollegiolle, ja tämä virasto toimitti hänet vaaliin. Hän oli myöskin tehnyt sopimuksen edellisen kirkkoherran kuolinpesän kanssa. Tämä Strandman sitte sai huutojen enemmistön, vaikkei hän ollut konsistorion suosikkia, sillä hän oli tässä asiassa liian paljon pyynnöillä ja hoputuksilla ahdistanut tätä virastoa. Kuolinpesän armovuosia kesti Vappuun asti v. 1757 ja armovuosien saarnaajana oli Schröder, vaikka Jakovlev oli ilmoittanut, ettei Raudussa mitään pastoria ollut.

Kun v. 1759 Valkealan kappalaisenvirka oli täytettävä, haki sitä virkaa suorastaan justitsikollegiolta armovuodensaarnaaja E. Juslenius, joka 4 vuotta oli ollut Säkkjärven pitäjänkoulussa opettajana. Haminan konsistorio ei asettanut häntä vaaliin, vaan hän vetosi justitsikollegioon. Tätä kappalaisen virkaa hän ei kuitenkaan saanut.

Heti kun Pyhäjärven kappalainen Petter Miltopæus oli kuollut v. 1761, jättäen jälkeensä 4 pientä lasta, *asetettiin vaaliin* Kuolemajärven kappalainen Johan Herlin, Hiitolan apulainen Johan Strålhman ja kolmas. Konsistorio suosi Herlin'iä, koska hän oli hurskas, ahkera ja köyhä ja vaalissa sai vähän ääniäkin. Mutta kun konsistorio oli hänet määrännyt, pyysivät pyhäjärveläiset justitsikollegiolta, että Herlin muutettaisiin takaisin entiseen virkaansa ja saataisiin sijaan joko pedagoogi Virenius tahi apulainen Strålhman. Herlin kuitenkin olisi tullut armovuodensaarnaajaksikin. Toimitettiin sitte uusi vaaliinpano ja vaali. Virenius oli luvannut naida edellisen kappalaisen lesken, mutta sitte peruutti tämän lupauksen. Strålhman ei tehnyt mitään semmoista lupausta, vaan sai uudistetussa vaalissa melkein kaikki äänet ja virankin. [1])

Uukuniemen kirkkoherra S. Vastin pyysi v. 1762, että hänen lankonsa Johannes Schroeder, „sacellanus designatus“ ja armo-

[1]) Luumäen kappalaisenvirkaan konsistorio v. 1758 oli antanut valtakirjan eräälle papille, mutta justitsikollegio käski antaa valtakirjan toiselle ja tämä ilman vaaliinpanoa v. 1759 siis pääsi kappalaiseksi.

vuodensaarnaaja Valkjärvellä, 12 ruplasta vuodessa saisi tulla hänen apulaisekseen *cum spe successionis* ja nimipastorin arvonimellä. Tarvittiin siinä rajapitäjässä pappia enempi, koska useat vanhemmat ihmiset eivät tainneet lukea kirjasta eikä jaksettu pitää koulumestaria. Schroeder sitte pääsikin Uukuniemen kirkkoherraksi.

Kun Johan Allenius kutsuttiin Valkjärven kappalaiseksi v. 1729, suostui siihen myöskin lahjoitusmaan omistaja kreivi Tschernischev ja myöskin myöhemmin tahtoivat Veikkolan lahjoitusmaan herrat esiintyä „ecclesiae patronuksina".

Kun Jääsken kirkkoherranvirka v. 1742 joutui avoimeksi, asetti Haminan konsistorio kolme miestä vaaliin, mutta syrjästä vielä pyrki virkaan Antrean kappalainen, joka itselleen hankki seurakunnan kirjallisen kutsumuksen sekä Viipurin konsistorion puoltosanat. Justitsikollegio, tätä paheksien, heti antoi konstitutoriumin Joutsenon kappalaiselle (Varell'ille), jolle Haminan konsistorio oli antanut puoltolauseensa.

Justitsikollegio v. 1780 konstitutorialilla määräsi Schwindt'in Antrean kirkkoherraksi ilman edelläkäypää vaaliinpanoa, mutta seurakunnan tahdon mukaan.

Siviilitribunaali Viipurissa, joka antoi papeille arvonimiä, v. 1782 myöskin antoi A. B. Hornborgille valtakirjan Uudenkirkon kirkkoherranvirkaan ja v. 1786 Hiitolan kirkkoherralle J. A. Krook'ille sekä v. 1795 seuraavalle kirkkoherralle samassa seurakunnassa.

Kun Muolaan kirkkoherranvirka v. 1742 oli joutunut avoimeksi, haki M. Platzman justitsikollegiolta sitä virkaa, ennenkuin konsistorio oli pannut ketään vaaliin, ja sai justitsikollegion puoltosanat. Kun Viipurin konsistorio ei asettanut häntä ehdollekaan, käski justitsikollegio Narvan kaupungin konsistorion tutkia hänen tietojansa, jotka huomattiin tyydyttäviksi. Kun lahjoitusmaan omistaja Muolaassa, kreivi Tschernischev, myöskin kutsui Platzmanin seurakunnan kirkkoherraksi, nimitti justitsikollegio hänet virkaan v. 1743 ja Viipurin konsistorio sai nuhteet.

Muolaan kappalaiseksi J. Hoffrén pääsi v. 1739 ilman hakemusta ja sai nimipastorin arvonimen. Toivottiin, että hän auttaa seurakunnan vanhaa kirkkoherraa.

Kun Valkjärven ensimmäinen kirkkoherra J. Allenius v. 1746 oli kuollut, asetti konsistorio 3 pappia ehdolle ja näistä seurakunta huusi H. Sarteliusta, mutta Alleniusvainajan leski pyysi, että seuraava kirkkoherra pitäisi huolta hänestä ja hänen lapsistaan, jota kreivi Tschernischev hyväksyi; sentähden justitsikollegio antoi konstitutorialin K. Stråhlman'ille, joka nai Alleniuksen tyttären. Samasta syystä justitsikollegio v. 1803 antoi Viipurin kirkkoherran viran J. Schroederille, eikä ansiokkaammalle J. Stråhlmanille.

Kun Kivennavalla hirkkoherra v. 1742 oli kuollut, kutsuttiin yksimielisesti kirkkoherraksi G. Kalm, joka myöskin sai lahjoitusmaan omistajan, Schepelevin, puoltosanat, mutta koska hän samaan aikaan pääsi Narvan kirkkoherraksi, nimitti justitsikollegio Kivennavalle J. Salmeniuksen. Tämä huolimaton pappi sai syksyllä v. 1746 kuulla kuinka Schepelevin hovinhoitaja Sunnuntaina jumalanpalveluksen loputtua kirkonmäellä luki herransa lähettämän julistuksen, että hän oli pantu kirkkoherran viralta ja kappalainen Forsander korotettu hänen sijalleen. Salmenius valitti konsistoriolle ja justitsikollegio toimitti asiat entiselleen. Mutta muutamat seurakuntalaiset sitte valittivat tälle virastolle, että Salmenius, joka ei ollutkaan heidän valitsema, kiristi laittomia maksuja. Hänet sitte muutettiin Impilahdelle.

Kun Jaakkiman kirkkoherra A. Rennerus oli kuollut v. 1737, asetti konsistorio 3 pappia ehdolle, mutta seurakunta pyysi vainajan pojan, studiosus Anders'in. Justitsikollegio käski Viipurin konsistorion tutkia hänen tietojansa, koska keisarinna Elisabet ja hänen Jaakkimassa sijaitsevien taffelitilain hoitaja P. Decimatur olivat häntä suosittaneet. Rennerus kuitenkin luopui tästä edustaan, koska J. J. Dannenberg nai hänen sisarensa ja lupasi pitää huolta koko kuolinpesästä. Justitsikollegio suostui tähän ja Dannenberg sai konsistoriolta valtakirjan v. 1738. V. 1805 justitsikollegio nimitti kirkkoherran Jaakkimaan ilman vaaliinpanoa ja vaalia.

Ruskealassa A. Schroeder pääsi kirkkoherran substitutiksi cum jure successionis v. 1804 ja tulikin kolme vuotta myöhemmin kirkkoherraksi.

Säämingissä A. Lavonius isänsä ja seurakunnan pyynnöstä v. 1779 nimitettiin isänsä jälkeen kirkkoherraksi ja provastiksi, vaikka isä kuoli vasta v. 1790. Tämä isä oli päässyt kappalai-

seksi Säämingin seurakuntaan v. 1736 siten, että seurakunnan kirkkoherra pitäjänkokouksessa kysyi ketä talonpojat tahtovat ja tämä silloin huudettiin ilman vaaliinpanoa, sillä hän oli edellisen kappalaisen poika eikä seurakunta tahtonut kuullakaan muita saarnaajia. Sentähden virkaa ei julistettu haettavaksi eikä mitään vaaliinpanoa tapahtunut. Hänen päästyä kirkkoherraksi, toistettiin melkein samaa v. 1747, jolloin K. H. Winter ilman muuta pääsi kappalaiseksi, kun seurakunta oli ilmaissut tahtonsa konsistorion toimittamilla kinkerillä.

Mutta pappien saatavat ja puustellitkaan eivät aina saaneet olla hovien herroilta ja sotaväeltä rauhassa. Viipurin konsistorio 12 p. Heinäk. v. 1748 ilmoitti justitsikollegiolle, että hovinhoitaja Mainvaring Parikkalan kirkkoherran Johan Hoffrénin kertomuksen mukaan oli ottanut tämän puustellista peltoja, niittyjä ja metsiä ja antanut ne viidelle populille maiksi. Hoffrénille oli jäänyt ainoastaan muutamia pieniä peltoja, mutta mikä virasto voi sitä auttaa?

Jaakkiman kappalaisen, Johan Renneruksen, leskellä, Maria Couperilla, olisi ollut oikeus pitää hallussaan pappilaa tiluksineen 1 päivään Toukok. v. 1749, mutta hän ilmoitti konsistoriolle, että hovin kirjuri Johan Rienkievitz oli antanut kylvää kappalaispuustellin uusiin kaskiin kevättoukoja ja kieltänyt vetämästä sontaa sille pellolle, johon syksyllä oli kylvettävä. Sanottiin, että se puustelli otetaan hoviksi. Nämät asiat ilmoitettiin kuvernementinkansliasta justitsikollegioon.

V. 1761 ilmoitettiin, että Vehkalahden pappilaa edellisen sodan aikana oli 2 kertaa poltettu ja rauhanteon jälkeen kansa oli sitä vaivoin 2 kertaa rakentanut. Kun sitä v. 1746 rakennettiin toista kertaa ikivanhalle paikalle, kylläksi pitkän matkan päähän Haminan linnoituksesta Viipuriin päin, niin insinöörikomennuskunta itse oli väliä mittaamassa. Pappilan rakennuksia sitte lisättiin ja linnaakin erään ukaasin mukaan laajennettiin haudoilla, pisteaidoilla ja „glasiineilla“. Silloin väli tuli niin vähäiseksi, että linna ulottui itse asuinrakennukseen ja pariin muuhun rakennukseen asti. Sentähden siellä oleva insinöörikomennuskunta ei antanut korjata pappilaa, eikä edes panna uusia lautakattoja, niin että tuomioprovastin oli vaikea siinä asua ja sinne kutsua kokoon konsistoriota. Pyydettiin siis justitsikollegion kautta, että tykistö- ja fortifikatioonikanslia sallisi

tänä kesänä korjata pappilaa. Talonpoikien siinä tapauksessa ei tarvitsisi rakentaa uusia huoneita. Toinen asia oli tulevaisuudessa oleva se, että rakennukset kentiesi olivat purettavat. V. 1765 konsistorio taas ilmoitti justitsikollegiolle, että kenraaliinsinööri Daniel de Bonsquet pari vuotta sitte oli käynyt Haminassa ja tuomioprovasti oli saanut häneltä luvan korjata pappilaa, niin että se nyt taas oli välttävässä kunnossa.

Lahjoitusmaitten omistajat myöskin tahtoivat määrätä saapiko tyttö heidän alueeltaan mennä muuanne naimisiin ja ketä saapi tulla vävyksi heidän mailleen. Muutenkin sekaantuivat matrimonialiasioihin. V. 1758 Viipurin konsistorio valitti justitsikollegiolle, että Sortavalan kirkkoherran, Samuel Alopæuksen, ilmoituksen mukaan Aleksanteri Nevskiluostarin aluekonttori ei tahtonut antaa kahden seppäveljeksen Sortavalassa, Henrik ja Johan Silfverhårin, naida pyytämättä konttorin suostumusta. Heidän morsiamensa olivat porvarintyttäriä ja he itse olivat yli 1 $^1/_2$ vuoden konttorin suostumuksella asuneet Sortavalan kaupungissa. Oli heillä myöskin Antreasta annettu papintodistus sekä käskynhaltijakansliasta saatu „passeport“. He olivat suorittaneet porvarien tavalliset maksut. Huomautettiin, että Henrik jo oli kuulutettu ja että papit eivät olleet virkatoimissaan mainitusta konttorista riippuvaiset. Eikä Suomessa ollut mitään maaorjuutta. Mutta tuo aluekonttori tahi hovinhoitaja myöskin oli saanut luostarinkansliasta määräyksen, että jos joku muukalainen ottaa vaimokseen orjan luostarin mailta, niin on tästä maksettava vähintäkin 5 ruplaa.

V. 1761 flygeliadjutantit kreivit Nikolai ja Ivan von Devier syyttivät Raudun kirkkoherraa Strandmania, koska hän ei tahtonut vihkiä miestä ja vaimoa heidän tilallaan. Vaimo oli leskeksi jäänyt eikä saanut vielä mennä naimisiin. Sittemmin kyllä vihittiin, kun laissa määrätty loma-aika oli kulunut loppuun.

---

5. Suomen talonpoikien oloista 1600-luvun keskivaiheilla.

Esitelmä, jonka Historiallisen seuran vuosikokouksessa Marraskuun 9 p. 1908 piti

K. O. Lindeqvist.

Siinä esitelmässä, jonka minun tulee tässä vuosikokouksessa pitää, aijon kosketella Suomen talonpoikien oloja 17:nnen vuosisadan puolivälissä eli siihen aikaan, jolloin suurin osa maastamme oli läänitetty Ruotsin valtakunnan ylimyksille ja talonpojat sen johdosta joutuneet jonkinlaiseen riippuvaisuuteen heistä. Tämän läänitysajan kameraalista puolta on kyllä selvitetty, mutta sosiaaliset olosuhteet ovat jääneet melkein kokonaan syrjäytetyiksi. Se esitys, jonka minä olen laatinut, ei suinkaan ole täydellinen eikä suuresti yksityiskohtiin menevä; ainekin on siksi liian laaja. En myöskään ole ollut tilaisuudessa tutkia kaikkia lähteitä, joista voisi saada tätä kysymystä valaisevia tietoja; pääasiallisina tietolähteinä on minulla ollut talonpoikien valtiopäiville jättämät valituskirjoitukset, jotka ovat Ruotsin valtioarkistossa, ja valtioregistratuura, josta meidän maata koskevat kirjoitukset löytyvät kopioituina Suomen valtioarkistossa, sekä Ruotsin valtaneuvoston pöytäkirjat, jotka ovat painetut vv. 1621—1645. Tuomiokirjoja, joissa epäilemättä löytyy paljon yksityiskohtaisia tietoja, en ole käynyt lävitse paitsi Hollolan kihlakunnan muutamilta vuosilta. Siitä jo huomasin, että tästä lähteestä voisi saada melkoisen paljon aineksia valaisemaan aatelisten ja talonpoikain välisiä oloja tällä ajalla.

Talonpoikien asema oli uuden ajan ensimäisinä vuosisatoina kaikissa Europan maissa käynyt huonommaksi kuin se keskiajan lopulla oli ollut. Roomalainen oikeus, joka pääsi kaikkialla vallitsemaan, ei tuntenut muunlaisia maalaisia, kuin Rooman turpeeseen sidotut kolonit olivat, ja sen mukaan tahdottiin saattaa nytkin kaikki talonpojat samallaiseen asemaan. Kuningasvalta oli keskiajalla ollut porvarien ja talonpoikien suojana ja apuna aatelistoa vastaan taistellessaan; mutta saatuaan voiton aatelistosta se jätti talonpojat sen mielivaltaan, ikäänkuin korvaukseksi sen menetetyistä valtiollisista oikeuksista. Aatelisto taas riisti talonpojilta pois sellaisia oikeuksia, joita nämä keskiajalla olivat itselleen onnistuneet hankkimaan; niinpä oli keskiajan lopulla ollut Länsi- ja Keski-Europassa paljon perintövuokraajia, mutta nyt he menettivät perintöoikeutensa ja vuokra-aika määrättiin epämääräiseksi ajaksi tai korkeintaan vuokraajan elinajaksi. Halki keskiajan oli useissa maissa säilynyt myöskin jonkun verran vapaita talonpoikia, mutta nyt ne, Sweitsin vanhojen kantonien talonpoikia lukuunottamatta, hävisivät kaikkialla. Habsburgin suvun hallitessa Espanjassa ja Italiassa talonpoikien maa joutui aatelismiehille, jotka muodostelivat tavattoman suuria, usein penikulmien laajuisia tiluksia itselleen, ja ennen vapaat talonpojat tulivat heidän valtansa alaiseksi. Ranskassa oli kyllä maaorjuus useimmissa seuduissa hävinnyt, mutta keskiajan feodaaliset oikeudet oli aatelisherra säilyttänyt talonpoikien yli. Saksan valtakunnassa maaomaisuus niinikään joutui yhä enemmän aateliston käsiin, varsinkin 30-vuotisen sodan jälkeen, silloin kun runsain määrin autioksi joutunutta maata oli polkuhinnasta saatavana. Täällä syntyi myöskin suuria tiloja, joita yhä huonompaan asemaan joutuneet alustalaistalonpojat viljelivät. Suur-Britannian valtakunnassa oli jo uskonsotien aikana Irlannin asukkailta maa riistetty suurimmaksi osaksi, ja Wilhelm III:n aikana se kokonaan joutui Englannin ylimysten haltuun; varsinaisessa Englannissa maaomaisuus rupesi niinikään vasta Wilhelmin aikana kerääntymään lordeille. Puolassa, niinkuin tunnettu, maa oli kokonaan aateliston hallussa ja talonpoikien orjuus kehittynyt vielä ankarammaksi knin Länsi-Europassa. Venäjällä maaorjuus vakaantui vasta 1600 vaiheilla. Tanskassa talonpojat niinikään menettivät vapautensa, ja jo v. 1523 aatelisher-

rat saivat tuomio-oikeuden heidän ylitsensä. Joka taholla siis on aateliston valta yhä kasvamassa, maaomaisuus kun joutuu heidän käsiinsä, ja talonpoikien asema samassa suhteessa käy epäedullisemmaksi. Se aika, joka on 30-vuotisen sodan ja Ranskan suuren vallankumouksen välillä on epäedullisin Saksan ja useimpien muiden Europan maiden talonpoikien vaiheissa. Aikaisemmin, vielä Lutherin aikanakin, Saksan talonpojat olivat osottaneet vapaudenharrastusta; heissä oli ilmaantunut rohkeutta ja voimaa, jospa kohta raakaa; mutta 17:nnellä vuosisadalla sellaista ei enää tavata. Entinen vapaampi tila oli kokonaan joutunut heiltä unohduksiin. „Jos heille puhuu heidän entisestä vapaammasta asemastaan“, sanoo eräs talonpoikien olojen kuvaaja, „niin he tylsästi tuijottaen sitä kummeksien kuuntelevat“ [1]).

Paitsi aateliston valtaa tuli vielä lisäksi samaan aikaan valtionvalta entistä painavampana myöskin talonpoikia rasittamaan; vaadittiin entistä enemmän veroja, sotaväkeä tarvittiin, ja nuo monet pitkälliset sodat, joita uuden ajan ensimmäisinä vuosisatoina käytiin melkein kaikissa maissa, olivat omiaan muutenkin vaikuttamaan turmiollisesti talonpoikien asemaan, niitä kun sodan hävitykset aina kovemmin ja suoranaisemmin koskivat.

Ruotsin valtakunnassa eivät olot kehittyneet näin pitkälle huonompaan päin; talonpoika oli vapaa, vieläpä valtiolliset oikeudetkin oli hänellä; mutta lisääntynyt hallitsijavalta tuotti täälläkin epäilemättä hänelle entistä enemmän rasituksia, varsinkin koska valtakunta melkein yhtämittaisissa sodissa ponnisteli kaikkia voimiansa. Veroja määrättiin yhä uusia, tosin kyllä kansan suostumuksella, ja sotaväenotto tuli yhä raskaammaksi varsinkin juuri Kustaa II:n Aadolfin aikana. Tyytymättömyyttä alkoi kuulua jo näiden hallituksen vaatimusten johdosta, ja tätä Kustaa Aadolfkin enimmin näkyy pelänneen, sillä siinä ohjesäännössä, jonka hän v. 1626 laati valtaneuvostolle, sen kun kuninkaan poissaollessa tuli hoitaa

---

[1]) Ks. *Samuel Sugenheim*, Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa, ja *Eccardus*, Geschihte des niederen Volkes in Deutschland, II osa.

hallitusta, sanotaan, että ainoastaan talonpoikien taholta on pelättävä vastahakoisuutta sotaväenottojen ja verojen, etenkin myllyveron johdosta, ja tuli neuvoskunnan pitää huolta, „että kaikki häjyt ja vaaralliset ajatukset saarnataan pois heidän päästään“. Talonpojille tuli selittää minkä vuoksi verojenotto oli välttämätön; sodankäynti ei ollut muka vältettävissä, sillä ellei itse mentäisi vlhollisen maahan, hyökkäisi se omaan maahan, josta koituisi vielä enemmän tuhoa [1]).

Monta vaikeutta neuvoskunnalla olikin, varsinkin Kustaa Aadolfin kuoleman jälkeen, saadakseen Saksan sodassa tarvittavat varat ja voimat. Talonpojat olivat alati valituksineen esillä, ja toisinaan nuo valituskirjat olivat niin loukkaavaan muotoon kirjoitetut, että neuvoskunta katsoi täytyvänsä nuhdella heitä; niinpä v. 1634 nuhdeltiin talonpoikain edusmiehiä neuvoskunnan kokouksessa siitä, että he olivat esittäneet „ajattelemattoman valituskirjan“; „ei ole tarkoitus“, sanoo Pietari Banér, „että he tulevat esittämään valituksiaan, vaan muiden säätyjen kanssa neuvottelemaan valtakunnan asioista“. V. 1644 kutsuttiin niinikään talonpoikain edustajat neuvoskunnan eteen ja sanottiin heille, „että he loukkaavat Hänen Kunink. Majesteettinsa korkeutta, ja kysyttiin, olivatko he tulleet panemaan valtakunnan kumoon“, ja vielä heitä nuhdeltiin siitä, että osottavat epäluuloa ja epävakaisuutta esimiehiänsä kohtaan [2]). Hallitus olisi kyllä kernaasti, siltä ainakin näyttää, kohdellut talonpoikia ankarammin kuin se teki, mutta se pelkäsi sitä voimaa, mikä heidän takanaan oli; sen täytyi, vaikka vastenmielisestikin, antaa heille suuri arvo; talonpoikain uhraavaisuudesta riippui lopuksi koko valtion menestys. Kiertoteitäkin koetettiin heihin vaikuttaa; niinpä v. 1635 kutsuttiin 10 maaherraa, — joiden joukossa ei kuitenkaan ollut Suomesta tulleita — neuvoskunnan kokoukseen, jossa heiltä tiedusteltiin talonpojissa vallitsevasta mielialasta, ja kehotettiin heitä vaikutuksellaan taivuttamaan kukin lääninsä talonpoikia hallituksen esityksiin. Samana vuonna lähettää hallitus kaikille Suomen ja Ruotsin maaherroille kirjeen, jossa valitetaan, että talonpoikien edustajain

---

[1]) Riksrådsprotokollen I, s. XVII—XIX.
[2]) Riksrådsprotokollen IV, s. 144; X, s. 665.

kanssa on vaikea tulla toimeen kokouksissa ja valtiopäivillä, mikä johtuu siitä, että kihlakunnat lähettävät edustajikseen sellaisia, jotka ovat „suupaltteja sekä vähän välittävät esintymisestään“ (som framtalige ähre och ringa besked med sigh hafwa). Jotta siis vasta kokoonkutsutuilla valtiopäivillä vältettäisiin ajattelemattomien edustajain puolelta sopimattomia puheita ja jottei säätyjä tarvitsisi kauemmin kuin aikomus oli pitää koossa, pyydetään maaherroja, kuitenkin „caute“ ja „in secreto“, vaikuttamaan vuokraajiin, lainlukijoihin ja nimismiehiin siihen suuntaan, että valtiopäiville lähetettäisiin sellaisia, jotka järkensä ja mielialansa puolesta ovat sopivia keskustelemaan muiden säätyjen kanssa valtakunnan asioista. Piispoille lähetettiin samallainen kehotus. Kerran taas v. 1639 oli lainlukijoita kutsuttu saamaan nuhteita virantoimituksistaan; heitä nuhdeltiin siitäkin, että he panevat paperille talonpoikien aiheettomia vaatimuksia ja varustavat ne vielä kihlakunnan sinetillä, sen sijaan että heidän tulisi osottaa heille, mikä on oikeus ja „mitä kruunu saattaa suvaita ja sietää“ [1]). Tapahtui joskus niinkin, ettei säätyjä uskallettu kutsua valtiopäiville, vaan lähetettiin asiamiehiä maakuntiin esittämään hallituksen tarpeita ja saamaan kansalta sen suostumusta.

Talonpoikain vastahakoisuudesta ja niskottelusta syytetään usein yllyttäjiä, jotka kiertelivät maaseuduilla ja muka vaikuttivat kansaan; niinpä v. 1638 eräs puolalainen kiihottaja vangittiin Ruotsissa; mutta talonpoikain pyynnöstä hänet vapautettiin; neuvoskunta ei muka tahtonut osottaa ankaruutta, vaan suopeudella vaikuttaa. Mutta kapinallinen henki muutamissa Ruotsin maakunnissa oli samana vuonna niin suuri, että neuvoskunta katsoi paraaksi lopettaa istuntonsa Tuhkolmassa ja lähettää jäseniänsä muutamiin maaseutukaupunkeihin, jotta he voisivat olla talonpoikia lähempänä ja neuvotella heidän kanssaan [2]).

Toisinaan uhataan talonpoikia hirsipuulla, ja kerran kansleri vetoaa Suomen esimerkkiin, jossa, sanoo hän, tarkottaen

---

[1]) Riksrådsprotokoll. V, s. 236, 237, VII, s. 520; Valtioregistr. v:lta 1635.

[2]) Odhner, Sveriges inre historia, under Kristinas förmyndare, s. 89. Rådsprotokoll, VII, 133 seur.

nähtävästi nuija-sotaa, joku aika sitten 9,000 talonpoikaa jäi taistelupaikalle [1]). Suomessakin tavataan tuollaisia yllyttäjiä, ja varsinkin mainitaan sellaisiksi Ruotsin hallituksen tänne lähettämiä metsästäjiä, jotka hallituksen hyväksi kaasivat täällä metsänriistaa. Mutta myöntää neuvoskunta senkin, että vanhoja epäkohtia oli olemassa, jotka vaikeuttivat talonpoikain toimentuloa ja maksukykyä, varsinkin Suomessa; niinpä v. 1636 lausuttiin, että koska talonpoika ei enempää jaksa verojansa suorittaa, on hyväksi nähty korjata muutamia epäkohtia; v. 1644 kun oli kysymys siitä, miten Suomi olisi saatava kuntoon, jotta kruunun saatavat voitaisiin saada, lausui kansleri, että linnaleiri ja sotaväen läpikulut ovat syynä Suomen huonoon tilaan. Syytettiin myös maaherroja, etteivät he valvo oikeutta, ja tulipa kerran puheeksi sekin seikka, että aatelisto ulotuttaa säterivapauttaan liian pitkälle, ja että se ostaa verotiloja rälssin alle; mutta arveli yksi neuvosherroista Akseli Banér, että se on „kuuma rauta koskettaa“.

Hallitusmiehet kyllä koettivat valtakunnan hallintolaitosta parantaa ja sen kautta saada talonpoikienkin oloja paremmiksi; varsinkin Kustaa Aadolf tahtoi keskitetyllä hallintojärjestelmällään ja oikeuslaitosta kehittämällä saada parempaa säännöllisyyttä ja järjestystä aikaan, jotta vanhat juurtuneet epäkohdat, etenkin virkamiesten mielivalta ja vääryydenteot, tulisivat ehkäistyiksi; mutta vasta vähitellen ne hävisivät, ja vielä 17:n vuosisadan puolivälissä niitä alati tavataan. Vouteja, upseereja ja etenkin pappeja, syytetään alituisesti liiallisesta verojen kiskomisesta tai muusta mielivallasta, ja surukseen Pietari Brahekin huomasi toisen kerran Suomessa ollessaan kenraalikuvernöörinä, että kaikki oli puolivalmista; ei ollut taitoa, ei hyvää tahtoa ja etenkin rahoja puuttui; Suomi oli, sanoo hän, Ruotsiin verraten, niinkuin huonosti hoidettu ulkokartano, jolta kuitenkin vaadittiin suuria varoja päätalon ylläpitämiseksi, vaikka tulot tuskin olisivat riittäneet omiin tarpeisiin.

Epätasaisesta verotuksesta valitetaan tavan takaa, ja uusi verollepano on Suomalaisten valtiopäivävalituksissa yhä uudelleen esiintyvä pyyntö. Tuo epätasaisuus tuntui sitä kohtuuttomammalta ja raskaammalta, mitä suuremmaksi verokuorma

[1]) Rådsprotokollen, VII, s. 470.

kasvoi. Niinpä Sääksmäkeläiset sanovat valituskirjassaan v. 1643, että siihen aikaan, jolloin maa oli täynnä väkeä, olivat verotkin tuohon samaan entiseen rauhalliseen aikaan niin vähäiset, ettei kymmenen verotalonpoikaa maksanut niin paljon yhteensä kuin nyt näinä rauhattomina aikoina vaaditaan yhdeltä köyhältä talonpojalta. Silloin myöskin talot usein jaettiin kahtia tai kolmeenkin osaan lasten kesken vastoin kuninkaiden antamia määräyksiä, tottelemattomat lapset kun olivat ensin antaneet lahjoja voudeille; mutta kun verot ovat lisääntyneet, eivät pikkutalot ole voineet pysyä voimassa, vaan ne ovat joutuneet jälleen läheisimmille perillisille; mutta kun ne ovat maakirjoihin merkityt eri taloiksi, on heidän mahdoton suorittaa niin suuria veroja, kuin vaaditaan. Tervanpoltto oli melkein tärkein myyntitavara ei yksin Pohjanmaalla, vaan Savossa ja Hämeessäkin, ja kun tervakomppania oli muodostettu, teki se talonpoikain kaupan hankalaksi, jonka vuoksi sen hävittämistä alati pyydetään. Suolan hinta oli myöskin kohonnut monopoliseerauksen johdosta, ja siitä oli myöskin paljon valituksia. Rahan vähyyttä valitetaan yhtä myötään. Työvoimia oli vähän; sotaväkeen joutui paljon miehiä, ja maasta niitä pakeni meren yli Itämerenmaakuntiin ja Ruotsiin sekä rajan yli Venäjälle. Ja sitäpaitsi valitetaan kaikkialta koko maasta, että palkolliset eivät tahdo pysyä paikoillaan, vaan asettuvat mäkitupalaisiksi, jonka vuoksi talonpojan on sangen vaikea saada työnsä tehdyksi. Kato- ja nälkävuosia oli usein, jonka vuoksi pettuleipää syötiin melkein vuosittain. Sanalla sanoen Ruotsin valtakunnan, ja varsinkaan Suomen sisällinen tila ei suinkaan ole valoisa tuon ulkonaisen suuruuden aikana. Taloudellinen kehitys ei ollut lähimainkaan kulkenut tasaisesti valtion yhä kasvavien vaatimusten rinnalla. Elinkeinot, yhteiskuntalaitos ja melkein kaikki elämän olosuhteet olivat miltei keskiaikaisella kannalla; mutta valtion valta oli siitä ajasta suuresti kasvanut, ja samassa sen vaatimukset tulleet rasittavimmiksi. Hallitus ei joutunut huolehtimaan tarpeeksi sisäistä kehitystä, ei valvomaan asiain oikeata menoa eikä pitämään silmällä kansan etuja, vaan se valvoi ainoastaan valtion etuja ja sen suuruutta; kansa, etenkin talonpojat olivat melkein vain kuin välikappale valtiontoiminnassa. Se oli yleinen käsityskanta muualla Europassa, eikä se suinkaan Ruotsissakaan vieras ollut. Jos valtio sai

saatavansa, oli se tyytyväinen; mutta kun ei niitä voitu saada, koetettiin keksiä keinoja, miten kansa tulisi maksokykyisemmäksi. — Tuon vaativamman valtiovallan rinnalla kasvaa aatelisvalta, joka on myöskin suurten sotien seurauksia, ja varsinkin sotien päätyttyä tulee laajemmaksi ja pelottavammaksi.

Tunnettu on, miten läänitysten luku ja samassa aateliston valta alkoi kasvaa Kustaa II:sen Aadolfin aikana ja kohosi sitten korkeimmilleen Kristiina kuningattaren anteliaisuuden kautta. Mutta hallituksen tarkoitus ei suinkaan ollut heittää läänitysten alaisiksi joutuneita talonpoikia huolenpidostaan, vaan niiden tuli olla, niinkuin ennenkin, valtion alamaisia. Läänityksensaajan tärkeimpiä oikeuksia oli se, että hän sai itselleen suurimman osan veroista, mutta tämän ohessa oli suurempien läänien isännillä useita muitakin oikeuksia. Hallitus antoi vain sen, mikä sille itselle oli kuulunut ja minkä se katsoi oikeudekseen luovuttaa, eikä lääninsaajan pitänyt saada sen yli mennä. Ja valtiota kohtaan läänitystalonpojilla oli melkoisia helpotuksia; niinpä he pääsivät sotaväenotossa puolta vähemmällä kuin muut, samoin kyyditsemisessä, joka niinikään oli sangen raskas velvollisuus; ylimääräisistä veroista ja sotaavuista, joita tuon tuostakin otettiin, he niinikään pääsivät vähemmällä. Jos siis kaikki olisi käynyt säännöllisesti, olisi heidän asemansa voinut olla parempikin kuin muiden lahjoitusmaiden ulkopuolelle jääneiden. Mutta tositapahtumat puhuvat toista.

Oli ensiksi usein epävarmuutta, mitä oli kruunulle suoritettava ja mitä läänityksensaajalle; jälkimmäinen tietysti koetti ulontaa saataviaan ja oikeuksiaan niin pitkälle kuin mahdollista. Sen vuoksi talonpojat usein kysyvätkin tämän johdosta sekä pyytävät hallituksen tarkemmin määräämään läänitysherran oikeudet ja saatavat, ja etenkin päivätöiden lukumäärän. Samoin näkyy vallinneen epäselvyyttä joskus siitäkin, mitkä olivat perintötaloja ja mitkä rälssin alle joutuneita; niinpä Hollolassa tutkittiin v. 1651, mitkä kenraalimajuri Arvid Forbuksen talonpojista olivat verotalojen omistajia, mitkä rälssin

alle kuuluvia, Forbuksen asiamies kun väitti, että löytyi paljon sellaisia, joilla ei perintöoikeutta ollut, vaikka he tahtoivat sellaisista käydä. Hallitus antoi niinikään tilaisuuden tällaisten riitaisten asioiden syntyyn lääninsaajan ja hänen talonpoikiensa välillä, koska se ei tarkoin määrännyt edellisten oikeuksia ja jälkimäisten velvollisuuksia. Verotalonpoikien valituksiin v. 1649 valtiopäivillä annetussa vastauspäätöksessä esim. sanotaan, että koska nämät (lahjoitustalonpojat) nauttivat etuja muiden rinnalla, joita ei ole läänitetty, on kohtuullista, että he suorittavat isännilleen yli sen, minkä ennen ovat kruunulle suorittaneet „sillä tavalla kuin he itse keskenään paraiten voivat sopia ja yksimielisyyteen tulla“. Samana vuonna Äyräpään, Jääsken ja Rannan kihlakuntien valitukseen annetussa päätöksessä sanotaan, ettei hallitus muiden haittojen vuoksi saata säätää talonpojille päivätöiden lukumäärää, jota he olivat anoneet, „vaan se tahtoo luulla ja uskoa uskollisista talonpoikais-alamaisistaan, että he hyväntahtoisesti suorittavat mitä heille määrätään ja mahdollisesti heidän osallensa lankee, koska Kunink. Majesteetti ei myöskään epäile, ettei sen uskolliset miehet ritaristosta ja aatelistosta antaisi veronmaksajiensa puutetta liikuttaa tuntoansa ja että he heitä rasittaisivat yli kohtuuden“ [1]). Hallituksella oli liian hyvä luulo kummastakin.

Päivätyöt olivat pahimpana rasituksena ja sen vuoksi alituisten valitusten aiheena. Talonpojat olivat ikivanhoista ajoista tottuneet tekemään päivätöitä linnoihin tai kuninkaankartanoihin ja muihin valtiolaitoksiin, ja kaikkina aikoina niitä oli pidetty suurena rasituksena; mutta nyt ne tulivat vielä vaikeimmiksi, kun ne siirrettiin läänityksensaajalle. Sangen erilaista eri paikoilla ja epämääräistä tämä velvollisuus oli aina ollut ja niin se näkyy nytkin olleen. Tavallisesti kuitenkin talonpojat ja lääniherrat sopivat määräpäivistä; paikoittain, esim. Hollolassa jo ennen mainitun Forbuksen tilalla, tehtiin 2 päivätyötä viikossa, Kasper Wreden Peipolan alle kuuluvat talonpojat tekivät yhden tai kaksi päivää viikossa. Vehmaan kihlakunnassa oli kesällä 2 päivätyötä, mutta talvella yksi viikossa. Kaksi päivää viikossa näkyy olleen runsain määrä. Toisin paikoin oli tuo velvollisuus paljon pienempi; esim. Sääksmäessä

[1]) Valtioregistr., kop. Suomen valt. arkistossa v:lta 1649, fol. 40 ja 29.

ja Hattulassa piti talonpoikien tehdä oikeastaan vain 6 työpäivää vuodessa, jotka he ennen olivat valtionlaitoksiin tehneet. Pohjanmaalla niinikään oli päivätöiden lukumäärä vähäinen. Se näkyy siitä tyytymättömyydestä, joka syntyi sen johdosta, että hallitus vihdoin alituisten valitusten johdosta määräsi niiden lukumäärän. Elok. 26 p. 1651 annettiin näet sääntö, jossa, niinkuin sanotaan, hallitus välttääkseen väärinymmärrystä, hitautta ja vastahakoisuutta oli ottanut asian tarkan harkinnan alaiseksi, ja oli sen vuoksi tarkastuttanut maakirjoja sekä linnojen ja kartanoiden tilejä, joihin päivätöitä oli tehty. Ne olivat olleet, sanotaan, sangen suuresti erilaisia eri paikkakuntain tarpeesta johtuen, mutta nyt yhtäläisyyden saavuttamiseksi säädettiin sama määrä kaikille verotalonpojille. Sen mukaan tuli talonpojan tehdä kaikki maakirjoissa merkityt vuotuiset päivätyöt tai maksaa ne rahassa, kumpi tapa isännälle paraiten sopi; mutta kaikista apupäivätöistä, apuajoista, eläintarhainaitaamisista (djurgårdsstängning) ja heinänkorjuusta, joita verotalonpojat olivat tottuneet tekemään kruunun kartanoihin, tuli heidän (edellisten varsinaisten lisäksi) tehdä isännällensä 9 hevospäivätyötä ja 18 miespäivätyötä, ja sanotaan vielä, että heidän piti saapua ajoissa aamulla eikä viipyä myöhään päivään. Sitten 1652 vähennettiin ne 6 hevos- ja 12 miespäivätyöhön, ja tuli ne suorittaa työllä, kun talonpoika asui enintäin penikulman päässä talosta, muuten hän sai maksaa korvaukseksi 8 äyriä hevos- ja 4 äyriä hop. rah. miespäivätyöstä. Ne talonpojat, jotka erityisten sopimusten mukaan olivat sitoutuneet tekemään enemmän, koettivat nyt päästä näistä vapaiksi ja suorittaa tämän mukaan; mutta toisaalta taas, varsinkin Pohjanmaalta ja muutamasta paikasta Hämettä ja Satakuntaakin, valitetaan tätä liian raskaaksi; niinpä juuri äskenmainitut Sääksmäen talonpojat pyytävät saada pysyä vanhassa lukumäärässä, jonka ovat kruunulle tehneet. Etelä-Pohjanmaan, valituskirjassa v. 1660 pyydetään entistä tapaa säilyttämään varsinkin koska heidän edustajiaan ei ollut valtiopäivillä myöntämässä tätä uutta lukumäärää. Valitukset eivät muualtakaan loppuneet hallituksen antaman säädöksen kautta, siilä isännät ja heidän voutinsa eivät aina pysyneet tässä säädetyssä määrässä, vaan vaativat enemmän; niipä Piikkiön talonpoikien valituskirjassa v:lta 1655 sanotaan, että heitä rasitetaan „sietämättömillä päivä-

töillä koko työajan ja isäntä kutsuu heitä, koska hän vain tahtoo, jonka vuoksi talonpojan omat työt täytyy tulla laiminlyödyiksi ja talot autioiksi"; Alisen Satakunnan talonpojat valittavat 1660 „suunnattomista päivätöistä", joilla heitä joka päivä rasitetaan. Savosta kuuluu samanlaisia valituksia. Mutta ne ovat niin epämääräisesti, vaikka räikeässä muodossa, lausuttuja, jonka vuoksi on vaikea päättää, missä määrässä niissä on perää.

Toinen tuon tuostakin uudistuva valituksen aihe oli verojen kantotavasta ja siihen yhdistetystä rasituksesta. Liikanaisista veroista harvemmin kuuluu valituksia, mutta siitä tavasta, jolla niitä vaaditaan. Herrat tai heidän voutinsa vaativat rahassa veroviljan maksettavaksi silloin kun vilja oli halpaa, mutta päinvastoin vaativat viljan silloin kuin sen hinta oli kallis; esim. Vehmaan valituksissa v:lta 1660 mainitaan, että kun parseileja ei ole saatavissa, otetaan maksu niistä kalliimman hinnan mukaan; Hattulan valituksissa taas sanotaan, että kun vilja on hyvässä hinnassa, täytyy heidän kuljettaa veroviljansa sinne missä sen hinta on korkein, vaikkapa se olisi kuinka kaukana hyvänsä; mutta kun viljan hinta on alhainen, vaativat he sen asemesta rahaa. Hollolan talonpojat valittavat v. 1664, että kun Jumala rankaisee maata huonolla ruissadolla eivät isännät tyydy pelkkiin ohriin, vaan vaativat toisen puolen rukiissa; mutta koska tätä on mahdoton saada, vaativat he rahaa rukiista kaikkein kalliimman hinnan mukaan, mikä jossakussa kaupungissa maksetaan. Hollolan talonpojat valittavat myöskin, että kun alustalaistalonpoika asuu niin kaukana isäntänsä talosta, ettei hän voi veroheinäänsä sinne kuljettaa, vaatii tämä 2 hop. taal. parmaasta, vaikka ennen on maksettu vain 1 taal. h. r., vaaditaanpa sellaisiltakin rahaa, sanovat he, jotka eivät asu penikulmaa kauempana. Sääksmäen talonpojat valittavat v. 1668, että kun he eivät voi isännilleen suorittaa veroheinäänsä samanlaatuisissa heinissä, niin ottavat he mitä heitä haluttaa, yhdestä parmaasta 12 ja 15 taal. vask. r. ja toisinaan enemmänkin, jonka vuoksi he pyytävät saada määrätyn taksan. Veroviljan kuljetuksesta etäällä oleviin paikkoihin valitetaan niinikään;

esim. Vöyrin talonpojat valittavat, että kreivi Tott vaatii heitä viemään viljansa Uuteenkaarlepyyhyn 5 penikulman päähän. Tätä tapaa ei pitänyt yksinomaan aatelisto, vaan myöskin upseerit, joista vielä useammin valituksia kuuluu.

Nämä tällaiset ylenmääräiset ja kohtuuttomat vaatimukset voipi kuitenkin jonkinlaisen oikeuden varjolla puolustaa ikäänkuin varsinaisista velvollisuuksista johtuvina; mutta valituksissa mainitaan sangen usein sellaista mielivaltaa harjoitetun, jolla ei ollut pohjana minkäänlaista oikeuden varjoakaan. Valitukset ovat usein tosin liian epämääräisiä sekä liian ylimalkaisiin ja usein nähtävästi luulotelluihinkin syihin perustuvia, jottei niille saata sananmukaisesti pätevyyttä antaa. Tavallisin valitus oli jo entisiltäkin ajoilta tunnettu aateliston halu saada talonpoika työnnetyksi pois tilaltaan ja anastaa se sitten itselleen rälssin alle kuuluvaksi. Niinpä verotalonpojat v. 1649 valittavat, että aatelisto vaatii heiltä sietämättömiä päivätöitä ja kyyditsemisiä sekä tavattomia veroja ja maksoja sen yli, kuin he kruunulle ennen olivat suorittaneet, sekä muullakin tavalla heitä rasittavat, sen vuoksi vain, että he menettäisivät perintöoikeutensa tiloillaan ja olisivat pakoitetut luovuttamaan ne aatelismiehille. Suur- ja Vähä-Savon talonpojat valittavat v. 1650, että rälssimiehet eivät ainoastaan tahdo niitä, jotka ovat lahjoitusmaihin kuuluvia, karkottaa tiloistaan, vaan tunkeutuvat ratsu- ja verotiloillekin silloin kun he tahtovat säteritaloja rakentaa. Sääksmäen talonpojat sanovat eräässä valituskirjassa, v:lta 1643: „Täällä Suomessa kuuluu myöskin suurta surua, valitusta, huokausta ja itkua usealla taholla siitä, Jumala paratkoon, että vaikka me suurilla maksoilla lunastamme melkein vuosittain oman perintötilamme itsellemme, kuitenkin ostavat monet säälimättömät ihmiset meidän tilamme ja talomme meiltä samoilla rahoilla, joita he itse kruunulta ensin ovat saaneet, ja kun he meidät ovat joko ostaneet tai muulla tavalla kruunulta saaneet haltuunsa, eivät he suinkaan tyydy siihen, mitä kruunun meiltä tulee saada, vaan he kiduttavat ja näännyttävät meitä sitten kestityksillä ja jokapäiväisillä päivätöillä, ja samoin kaikellaisilla muilla keinotteluilla (spitsfundigheter); niin että me vastoin tahtoamme, ikäänkuin ulkomaisen vihollisen kautta tulemme pakotetuiksi ja kiusatuiksi luovuttamaan ja jättämään perintöoikeutemme ja isiemme perinnön. Ja siten monet karkoitetaan

vastoin kaikkea oikeutta tiloiltaan; kuitenkin kaikkea sellaista tehdään meille toisinaan oikeuden varjolla ja lain nimessä, varsinkin silloin kun heillä on halu rakentaa säteritiloja tiluksillemme, ennenkuin he ovat perintöoikeuden meiltä laillisesti lunastaneet, mikä kaikki tapahtuu vastoin v. 1572 yli koko Ruotsin valtakunnan julistettua kuninkaan käskykirjettä". Vielä lisätään, että monet ovat sen vuoksi olleet pakotettuja jättämään isänmaansa ja ovat vaimoineen lapsineen kulkeneet Venäjälle, toisia on lähtenyt Liivinmaalle ja Puolaan sekä muuallekin, vaikkakin, sanotaan, he ovat Ruotsin kruunun puolesta menettäneet ensin poikansa, vävynsä, palvelijansa ja renkinsä. Muualtakin valitetaan, että varsinkin silloin kun säteritalo oli rakennettava, aatelismiehet katsoivat sen voivansa rakentaa talonpojan tilalle. Ja säteritaloja rakennettiin tavattoman tiheään. Neuvoskunnan kokouksessakin tästä asiasta keskusteltiin v. 1639. Siinä lausuttiin, että kun aatelismiehellä vain on 3 tai 4 talonpoikaa, tahtoo hän heti rakentaa säteritalon. Paikoittain valitetaan, että herrat ilman muuta omien perättömäin väitteidensä nojalla tahtoivat saada perintötiloja haltuunsa; niinpä muutamat Rautalammin rälssitalonpojista valittavat v. 1668, että heidän isäntänsä tahtovat häätää heidät tiloiltansa, vaikka he olivat oikein kaikki maksunsa suorittaneet, väittäen, ettei heillä ole tiloihinsa perintöoikeutta, „ja kuitenkin, sanotaan valituskirjassa, ovat meidän esi-isämme autiomaasta raivanneet tilamme, ennenkun herrasväki sai meidät rälssitalonpojiksi", ja pyytävät he hallituksen välitystä, ettei heitä karkoitettaisi tiloiltaan niin kauan kuin he voivat veronsa suorittaa.

Mutta vaikkei talojakaan olisi tahdottu anastaa, oli syytä monenlaisiin muihin valituksiin. Mainitsen muutaman esimerkin. Hollolasta valitetaan v. 1664, että niiltä talonpojilta, jotka olivat ottaneet autiotiloja viljelläkseen ja saaneet vapauden useista veroista, mutta sitten joutuneet aatelin lahjoitusmaille, vaaditaan suurempia veroja, kuin kruunulle oli maksettu, ja ellei talonpoika tahdo maksaa, häädetään hänet pois. Samallaisia valituksia kuuluu muualtakin, esim. Savosta. Hollolan valituksissa v:lta 1672 taas sanotaan, että aatelisisäntä vaatii perintötilallisilta samaa kuin niiltä, joilla ei perintöoikeutta ole, tahtoen heidät siis saattaa viimemainittujen asemaan. Sääks-

mäen rälssitalonpojat valittavat, että heidän täytyy isännilleen maksaa 12 äyrin veromaasta 12 parmasta heiniä, ja naapurit Turun läänissä pääsevät puolta vähemmällä. Piikkiöstä valitetaan v. 1650, että aatelisto ja muutkin ovat anastaneet talonpoikien kalavesiä, vaikka heidän täytyy niistä maksaa veroa. Monelta taholta valitetaan, että isännät ovat verosaataviaan korottaneet; että parseleista otettiin liian korkea rahamaksu, siitä olemme jo maininneet. Ylisen Satakunnan edustajat valittavat muun muassa, että aatelistilojen hoitajat rasittavat alustalaistalonpoikia kestitsemisillä, he kun majailevat hevosineen heidän taloissaan tuon tuostakin pitkin vuotta, ja maksu, jonka suorittavat, on sangen pieni. Pohjanmaan edusmies taas valitti v. 1650, että läänitysvoudit käyttivät vääriä painoja ja mittoja. Savon valituksissa v. 1655 valitetaan, että isännät saavat heitä joka vuosi verottaa, siitä kun johtuu vääryyttä; isäntä näet verottaa sen mukaan, onko joku hanen suosiossaan vai epäsuosiossa. Samassa kirjassa valitetaan haikeasti, että melkein koko maa on lahjoitettu, sillä heitä (talonpoikia) rasitetaan sietämättömillä päivätöillä ja isännät pitävät heitä kuin egyptiläisiä orjia“ j. n. e.

Vasta mainitun Savolaisten valituskirjan 4:ssä kohdassa lausutaan: „Suuresti valitamme myöskin, että meidän vanha Ruotsin lakimme tulee pian pöydän alle heitetyksi“. Tämä osottaa sitä, että oikeuden saamiseen ei enää suuresti luotettu. Ja myöntää täytyy, että paljon laittomuuksia tapahtui; mutta syy ei ainakaan useasti ollut siinä, että tuomioistuimet olisivat osottautuneet puolueellisiksi, vaan tuomioistuimen päätöksiä ei noudatettu. Hallituksen voima oli liian heikko voidakseen saada tarpeellista arvonantoa ja kunnioitusta. Samassa Savolaisten valituskirjassa sanotaan: „koska he (aatelismiehet) tulevat käräjiin, ottavat he noudattaakseen sen tuomion, joka heitä miellyttää; mutta jos tuomio on heille epäedullinen, niin ei kelpaa tuomio eikä se, joka tuomion on langettanut siitä syystä, että he pitävät itseänsä tuomionjulistajaa parempana.“ Sääksmäen aateliston alle joutuneet verotalolliset sanovat valituksissaan v. 1672, „että herrat heitä lyövät ja pieksevät, vaikka he

kaikki maksettavansa ovat suorittaneet, jonka vuoksi heitä kyllä muistetaan kihlakunnan oikeudessa; mutta eivät he siitä välitä, vaan pitävät sitä vähäpätöisenä rangaistuksena.“ Valitetaan sitäkin, ettei hovioikeudenkaan tuomioita eikä maaherran käskyjä noudatettu; ja täytyypä sanoa, että hallitus räikeissäkin kohdissa osotti usein liian suurta suopeutta herroja kohtaan. Esimerkkinä mainittakoon sen menettely Maurits Hornia, Kärjen isäntää kohtaan. Häntä vastaan oli hallitukselle valitettu monellaisista mielivaltaisista töistä; niinpä mainitaan, että hän oli tarkastukseen antanut hevosensa ratsutalonpoikansa käytettäväksi, josta tämä oli luvannut lahjoittaa hänelle yhden härän ja yhden leiviskän humaloita. Nämät Horn oli saanutkin; mutta hän vaati lisäksi sen vuoden tulot mainitun talonpojan Simo Jaakonpojan talosta. Sen vuoksi oli Horn ottanut häneltä yhden lehmän ja hänen naapuriltaan, jolla ei mitään suoritettavaa ollut, härkäparin, ja kun viimemainittu vaati härkänsä pois, käski Horn hänet menemään naapuriltaan perimään maksoa. Kun häntä vaadittiin hovioikeuteen vastaamaan syytöksistä, ei hän käskyä noudattanut. Hallitus, johon hovioikeudesta oli valitettu, kirjoittaa, „että Hornin hairahdukset eivät saata suureksi osaksi olla meille tuntemattomia, ja tahtoisi hallitus kernaasti tukea hovioikeuden arvoa; kuitenkin erityisestä suosiosta ja armosta sekä hänen ylhäiseen sukuperäänsä nähden ja varsinkin, etteivät hänen nuoret kasvavat ja viattomat lapsensa sen kautta vastaisuudessa kärsisi mitäkään haittaa ja he tulisivat kelpaamattomiksi pääsemään meidän ja kruunun palvelukseen, ja vielä päälliseksi muutamien muiden säälittävien asianhaarojen vuoksi, on tällä kertaa häneen nähden tahdottu katsoa sormien lävitse, ja tämä hairahdus annetaan anteeksi, kun hän vain sopii talonpojan kanssa“ [1]). V. 1662 valittaa Hämeen-Uudenmaan maaherra Ernesti Juhana Creutz, että muuan Kristian Nilsson Rosencrantz oli häntä halventanut ja hänen hyvää mainettansa alentanut sekä syyttä suotta moittinut hänen virkatoimiansa, ja kun Turun hovioikeuden kanneviskaali vaati häntä vastaamaan, hän koettaa päästä ajasta toiseen vetäytymään oikeuden alta, jotta hän todistamattomia ja perättömiä ilkeitä syytöksiään sitä enemmän

[1]) Valtioregistr. v. 1647, fol. 141, 142 (kopiot S. v. a:ssa).

voisi purkaa [1]). Sama maaherra v. 1662 hallitukselle lähettämässään kertomuksessa mainitsee muun muassa, että hän on koettanut valvoa aateliston ja talonpoikien välillä päivätöitä koskevien asetusten noudattamista; mutta hän sanoo ei voivansa olla meinitsematta, miten muuan aatelismies Berent Juhana Wrangel lähettämässään kirjeessä oli häntä alentavasti kohdellut, jonka vuoksi hän oli siitä hovioikeuteen valittanut. Samassa kertomuksessa mainitaan niinikään Hattulan voudin valittaneen, että eräs ratsumestari Kaarle von Brunow oli asettunut vastustamaan sitä tuomiota, jonka tuomioistuin oli lausunut hänen ja hänen sisariensa välisessä riitakysymyksessä, sekä vielä häntä itseään, maaherraa, niin pahasti loukannut, ettei sellaisia henkilöitä saata saada kuuliaisuuteen, ellei Hänen Majesteettinsä anna kannatusta ja apuaan [2]).

Pahimmat alustalaistensa rasittajat oli pienaatelisto, joka asui kartanoissaan. Sen sivistyskanta oli jotenkin alhainen, tavat raa'at, mutta se oli kuitenkin tietoinen jalosta sukuperästään ja korkeasta asemastaan. Niinpä mainitaan v. 1647 eräästä Dufva nimisestä aatelismiehestä, joka oli tehnyt useita ryöstöjä eikä välittänyt alioikeuksien eikä hovioikeuksien kutsuista tai päätöksistä, vaan käyttäytyi niskottelevasti ja röyhkeästi; seitsemään vuoteen sama mies ei ollut käynyt ripillä, ja ylimalkaan elämässään osottanut, ettei hän näy välittävän laista eikä oikeudesta, ei Jumalasta eikä ihmisistä. Hallitus, johon hänestä oli valitettu sanoo, että hänet oli vielä kerran kutsuttava hovioikeuteen, ja ellei hän saavu, oli hänet vangittava ja vietävä Turun linnaan, jonka jälkeen hänen asiansa tutkitaan ja tuomitaan [3]). Liivinmaan aatelisto oli niinikään saanut täällä läänejä, ainakin Hämeessä, ja varsinkin tämä n. k. uusi aateli näkyy olleen talonpoikain kauhuna. Eikä kumma! Sillä kotimaassaan he olivat nähneet maaorjuudessa olevia talonpoikia ja täällä he nähtävästi tahtoivat kohdella alustalaisiaan samaan tapaan. Sellainen oli äskenmainittu Wrangel, jolla oli Pamilan kartano Hollolassa. Muuan tappelujuttu Hollolan tuomiokirjassa v:lta 1649 kuvaa sen ajan pikkuaatelin elämää ja sivistys-

---

[1]) Häm.-Uudenmaan maaherran kirj. (R. v. a.).
[2]) Häm.-Uudenm. maaher. kirj. (R. v. a.).
[3]) Valtioregistr. 1647, fol. 147 (kop. S. v. a:ssa).

kantaa. Eräänä sunnuntaina jumalanpalveluksen päätyttyä oli Wrangel mennyt kappalaisen luokse päivällisille ja myöskin juonut siellä. Kotimatkalla hän sitten lähti erään Vesivehmaan talonpojan Yrjö Heikinpojan veneessä, joka Wrangelin palvelijan pyynnöstä oli häntä jäänyt odottamaan. Rantaan tullessaan oli hän juovuksissa ja rupesi puhumaan jostakusta kalavedestä, jonka Vesivehmaan talonpojat muka olivat häneltä ja hänen alustalaistalonpojiltaan anastaneet. Tähän oli Yrjö Heikinpoika sanonut: „Rakas junkkari, meillä on tässä maassa laki ja oikeus“, johon Wrangel oli vastannut: „Mitä minulla on lain ja oikeuden kanssa tekemistä; kalavesi on minun ja talonpoikieni.“ Kun vene sitten rannasta oli tullut syvälle vedelle, oli Wrangel paljastanut miekkansa. Siitä Yrjö Heikinpoika pelästyi ja hyppäsi veteen, mutta Wrangel pisti häntä miekallaan vasempaan käsivarteen ja seurasi sitten häntä rannalle, sekä löi kolme verihaavaa hänen päähänsä, jonka johdosta hän oli maannut 8 viikkoa. Wrangel kyllä väittää, että talonpoika oli häntä haukkunut „sietämättömillä häväistyssanoilla“, puhunut hänen kansallisuudestaan, kutsuen häntä muun muassa „Liivinmaan koiraksi“. Sovinto olisi kyllä saatu aikaan 8 taal. hop. rah., johon talonpoika oli tyytyväinen; mutta oikeus ei voinut siihen suostua, rikos kun oli kirkkorauhan rikkomista. Kihlakunnanoikeus ei kuitenkaan saattanut Wrangelia tuomita, koska ainoastaan vertaisilla oli oikeus aatelismiehille tuomion langettaa. — Vielä ilkeämpi oli eräs Gabriel Rigström, joka siskojensa kanssa isänsä ansioiden tähden (hän oli ollut Inkerinmaan lääninsihteeri) oli saanut Kristiinalta Vesilahden Narvan kylässä säteritalon. Talonpojat valittavat v. 1675 että hän ajaa heidät joka päivä iskuilla ja lyönneillä päivätöihin, eikä ota lukuun mitä he tekevät, eikä anna oikeita kuitteja; vaatii yhä vain enemmän saatavia, lupaa heitä perinpohjin turmella ja hävittää, vaikka he ovat kaikki suoritettavat, joita heidän tuli kruunulle tehdä, täysin täyttäneet. Jos he taas uhkaavat valittaa, sanoo hän: „en välitä kenestäkään, sillä minä saan tehdä kanssanne mitä minä tahdon“, luvaten vielä lyödä heitä entistä pahemmin ja häätää taloistaan. Näistä muukalaisista Hämeen kihlakuntien valituksissa pyydetään päästä, varsinkin, sanotaan eräässä valituskirjassa, koska heillä on kotimaassaan kyllä tiloja, ja kuuluvat sanovan, ettei näiden Suo-

messa olevien tilojen vuoksi kannata edes vuoteeltaan nousta. Useimmat näistä olivat kuitenkin kotimaassaan ja hoidattivat voudeilla läänityksiään, mutta antoivat kuitenkin näille ohjeita ja määräyksiä.

Ei miltään taholta kuitenkaan kuulu niin usein eikä niin haikeita valituksia kuin Elimäestä, jossa Wreden suvulla oli läänityksiä ja josta myöhemminkin sellaisia kuului. Veljekset Kasper ja Kaarle Wrede, varsinkin jälkimmäinen, sekä heidän äitinsä Gertrud von Ungern asiakirjoista päättäen olivat Suomen pahimpia talonpoikainsortajia. Niissä monissa valituskirjoituksissa, joita heidän alustalaistalonpoikansa Tukholmaan hallitukselle lähettivät sekä lukuisat riitajutut Turun hovioikeudessa sen kyllä todistavat. Jo v. 1635 valittivat talonpojat, että Gertrud von Ungern rasitti heitä tavattomilla päivätöillä, kestitsemisillä ja kyydityksillä saadakseen heidät taloistaan pois. Eräässä myöhemmässä valituskirjassa sanotaan, että nuo kolme vastamainittua henkilöä vaatii säälimättä vuosittaiseksi veroksi joka manttaalilta viljaa 5 tynnyriä, kauraa 2 tynn. ja 10 kappaa, voita 5 naul., 2 lammasta, 66 taal. vask. rahaa, sekä 8 aumaa (parmasta) heiniä, ja vielä 2 työpäivää joka viikko; jota paitsi heidän tuli suorittaa kruunulle tulevat verosaatavat. Ja lisäksi he ovat anastaneet heidän peltojaan ja niittyjään, koettaen kaikin tavoin saada talonpoikain perintöoikeuden riistetyksi ja siten kruunun veromaan rälssimaaksi. Niitä, jotka eivät voi kaikkia heidän mahdottomia vaatimuksiaan täyttää, pidellään pahasti, otetaan kiinni ja heitetään vankeuteen, jonka vuoksi he sanovat usein täytyneensä jättää asuntonsa ja mennä metsään piileilemään. Eivätkä nuo isännät välitä laisinkaan Kunink. Majesteetin antamista määräyksistä ja suojeluskirjoituksista. Eräässä toisessa niinikään hallitukselle viedyssä valituskirjassa, joka on päivätty toukokuun 18 p. 1655, sanotaan, että Kaarle Wrede ja hänen valtuutettunsa eli sihteerinsä Winblad sättii heidän päällensä sietämättömiä suoritettavia ja määrää moniin satoihin taalariin nousevia sakkoja vain sentähden, että talonpojat tahtovat pysyä Kunink. Majesteetin antamissa määräyksissä, joita he ovat Tukholmasta saaneet. Yksi mies oli sentähden tuomittu kuolemaankin ja mestattu. Sama sihteeri tahtoo karkottaa heidät pois ja uhkaa kovalla vankeudella, elleivät väisty. Eräässä kolmannessa kirjoituksessa taas valite-

taan, että sama Kaarle Wrede kiskoo rälssitalonpojiltaan suuria epäkristillisiä sakkomaksoja, satoja lehmiä, sitä varten vain, että saisi talot autioiksi sekä siten haltuunsa; ilman syyttä antoi hän vangita 18 talonpoikaa ja piti heitä kuukauden päivät vangittuina säteritalossaan, sekä kahden kylän, Huitilan ja Kesolan, talonpojilta määräsi hän palvelijansa kruunun voudin avustamana ottamaan 520 taalaria vask. rahaa, väittäen, että hovioikeus oli heidät tuominnut maksamaan, vaikkei, sanotaan, hovioikeuden päätöksessä ole heistä mitään mainittu, minkä tuomiosta kyllä voipi nähdä.

Niinkuin näkyy, eivät talonpojat tahtoneet antautua aatelisherrojen mielivallan alaisiksi eikä luovuttaa vanhoja oikeuksiaan, vaan valituksillaan ja pyynnöillään yhtämyötään muistuttivat hallitusta tästä asiasta. Nuo valitukset, jotka joko valtiopäiville jätettiin tai yksityistä tietä joidenkuiden valittujen valtuutettujen kautta lähetettiin Tukholmaan, ovat epäilemättä sangen räikeästi kuvatut, valittajien tarkoitus kun oli tietysti saada tilansa esitetyksi niin säälittävään tapaan kuin suinkin; mutta missä tosiasioita tuodaan esille, niin niitä ei saata epäillä. Hallitusmiehet eivät näitä mielellään kuunnelleet ja toisinaan heidän vastauksissaan näyttäytyy tuskaantunut mieli. Usein sanotaan kiihotuksen olevan syynä valituksiin; muutamat ilkeämieliset muka puuhaavat, vehkeilevät ja kulkevat yllyttämässä kansaa, ja saapa siitä joku kärsiäkin. Elimäen talonpojista esiintyy eräs Matti Sigfridinpoika Sihvonen (Sihwoi) Anjalan kylästä tuollaisena johtomiehenä ja valitusten viejänä. V. 1651 marrask. 7 p. kirjoittaa hallitus kenraalikuvernöörille, että mainittu Matti Sigfridinpoika oli asettunut vastarintaan isäntäänsä vastaan, eikä hän tahtonut alistua tottelemaan päätöksiä ja tuomioita, joita osaksi hallitus osaksi yli- ja alioikeudet ovat antaneet, vaan hän kulkee pitkin maata, yllyttäen toisia kanssaan niskotteluun, meteleihin ja levottomuuteen. Hänet piti sen vuoksi vangittuna viedä Turkuun hovioikeuden tutkittavaksi, ja jos hän kuolemaan tuomitaan, on tuomio heti pantava täytäntöön, mutta jos hän tuomitaan maanpakoon, on hänelle sanottava,

että jos hänet vielä tavataan sellaisissa vehkeissä, tuomitaan hänet hengiltä. Mitenkä tuota hallituksen käskyä noudatettiin, emme tiedä, ja helmik. 9 p. 1652 sanotaan eräässä neuvoskunnan kirjeessä, ettei sen tietoon ole tullut, mitenkä tässä asiassa on menetelty. Mutta syyskuussa samana vuonna me tapaamme taas saman Matti Sigfridinpojan Tukholmassa muutamien muiden Elimäen talonpoikien kanssa, joiden asia oli ollut esillä vastapidetyillä käräjillä; he olivat tulleet, sanotaan neuvoskunnan kirjoituksessa, „vielä meille niskotteluansa todistamaan ja näyttämään“. Tukholman kaupunginpäällikkö sai käskyn vangita heidät sekä lähettää Turkuun hovioikeuden tutkittavaksi. Hovioikeus lienee nyt langettanut tuomionsa siten, että Matti Sigfridinpoika tuomittiin maanpakoon kolmeksi vuodeksi, sillä eräässä myöhemmässä valituskirjassa sanotaan, että hänet on karkotettu Kaarle Wreden tähden, ja tämä vielä ottanut hänen köyhältä leskeltään 40 taal. vask. rahaa. Iso joukko talonpoikia vakuuttaa kuitenkin, että Matti Sigfridinpoika oli koko pitäjän puolesta ollut valittamassa sekä ettei hän ketäkään ollut kiihottanut tai yllyttänyt isäntäväkeään vastaan. Eikä valitukset sen kautta loppuneet; ei edes se auttanut, että oli kielletty ketäkään ottamasta valituksen viejiä laivaansa ja viemään Ruotsin puolelle. Sinne saapui sittenkin neljä miestä pienellä veneellä hengenvaarassa, niinkuin he valituskirjassaan sanovat.

Paitsi näitä liikaveroja ja rasituksia on vielä mainittava pari mielivaltaista menettelytapaa aatelisten isäntien puolelta, jotka osottavat sitä, että he tahtoivat ehkäistä talonpoikien toimintaa sekä rajoittaa heidän persoonallista vapauttaan. Hämeestä ja Savosta valitetaan v. 1650 valtiopäivillä, että aatelisisännät tahtovat estää talonpoikia panemasta lapsiansa kouluihin ja hyödyllisten käsitöiden oppiin. Raaseporin kihlakunnan valituksissa v. 1660 sanotaan, „etteivät isännät salli rälssitalonpoikiensa päästää tyttäriänsä ja poikiansa muiden palvelukseen, vaan jos sellaista on tapahtunut ja he sen huomaavat, he kiireimpänä työnaikana väkisin ja ilman laillista tuomiota ottavat heidät pois siltä, joka lailliseen aikaan on pestannut“. Tällainen mielivalta ei kuitenkaan näy olleen yleistä, sillä vain mainituista seuduista olen nähnyt siitä valitettavan.

Mutta nuo läänityslaitoksesta koituvat epäkohdat eivät kohdistuneet yksinomaan niihin talonpoikiin, jotka olivat saaneet aatelisisännän, vaan ne ulottuivat, vaikkapa epäsuoralla tavalla, myöskin muihin, ja sen vuoksi hekin tuovat tavan takaa valituksiaan esille. Valtiolle tulevat sekä muut yleiset velvollisuudet ja rasitukset koskivat heihin sitä enemmän, mitä vähemmäksi heidän lukumääränsä supistui. Sotien aikana he valittavat, että heidän täytyy kahtavertaa enemmän hankkia sotamiehiä, kyyditsemisestä niinikään, vaikka kyytirasitus poistui pitkien neuvottelujen kautta yhä uusien valitusten johdosta 1649. Säterit, joita yhä uusia ilmestyi, olivat vapautettuja kirkkojen ja pappiloiden rakennusvelvollisuuksista sekä teiden ja siltojen ylläpidosta, mutta myöskin aateliston talonpojat tahtoivat näistä velvollisuuksista vetäytyä. Tämä on varsin yleinen valitusten aihe, ja siitä valitetaan kerran koko Suomen talonpoikien puolesta. Nimismiehet valittavat myöskin Alisessa Satakunnassa, etteivät aatelismiesten palvelijat tahdo suorittaa käräjäkappoja, vaikka 1650 valtiopäivillä heidät oli siihen velvoitettu ja heillä oli käräjissä paljon riita-asioita ajettavana. Halikon ja Uskelan talonpojat valittavat v. 1672, että he eivät tahdo saada asioitaan esille kihlakunnankäräjissä, vaikka he suorittavat käräjäkapat; aateli ja sen talonpojat eivät niitä maksa, mutta käräjissä otetaan heidän asiansa ensin käsiteltäviksi, ja talonpoikien asiat sen vuoksi usein jäävät kokonaan käsittelemättä. Samoin aateliston talonpojat eivät tahtoneet ottaa osaa valtiopäiville valitun edusmiehen palkkaamiseen, joten se kävi muille kalliiksi, ja sen vuoksi hallitus esim. vastaa Piikkiön kihlakuntalaisten valituksiin v. 1649, että kaksi kihlakuntaa saapi yhdessä lähettää edusmiehen.

Mitä teki hallitus näiden yhtämittaisten valitusten johdosta? Se antoi päätöksiä, joissa sanottiin, ettei sellaista ja sellaista saa tapahtua; se „kieltää ankarasti ja vakavasti“ sellaista ja sellaista tekemästä; se sanoo, „ettei kukaan rangaistuksen uhalla“ saa sellaiseen ja sellaiseen itseään vikapääksi tehdä; sanalla sanoen, se moittii, uhkaa ja kieltää. Toisinaan

hallituksen tahto kai jäi vain päätöksen muodossa paperille ja lähetettiin asianomaisille valittajille; mutta useimmiten se kääntyy kuitenkin viranomaisten puoleen, käskien heitä tutkimaan, jättäen siten asian heidän huostaansa. Niinkauan kuin Pietari Brahe oli Suomen kenraalikuvernöörinä, sai hän näitä asioita käsitellä, samoin maaherrat, ja monet rikosasiat lähetettiin hovioikeuden selvitettäväksi. Mutta suurtakaan parannusta näistä toimenpiteistä ei liene tullut, eikä hallituksen suojeluskirjatkaan, joita se toisinaan talonpojille antoi, olleet suurena apuna, niistä kun ei välitetty. Hallituksen voima oli liian heikko täällä syrjäisessä Suomessa. „Siellä (Suomessa) katsoo jokainen, joka luulee olevansa vähän muita parempi, voivansa tehdä mitä hän tahtoo“, sanoi Akseli Banér kerran v. 1636 neuvoskunnan kokouksessa. Ja siinä minun ymmärtääkseni päävika olikin. Lahjoitusjärjestelmä ei suinkaan ollut edullinen eikä puolustettavissa, mutta jos kaikki olisi säntillisesti käynyt, toisin sanoen, jos hallituksen säädöksiä olisi noudatettu, ei se olisi talonpoikien tilaa tuskin ollenkaan huonontanut; mutta se epämääräisyys, joka aiheutui vielä verrattain kehittymättömistä oloista, se mielivalta ja röyhkeys, joka aatelistossa niinkuin virkamiehissä ja sotaväessä oli säilynyt perintönä edellisiltä ajoilta ja jota jo kyllä parannettu hallituskoneisto ei vielä kyennyt ehkäisemään, olivat suurimpana syynä moniin epäkohtiin ja väärinkäytöksiin, mutta myöskin se suopeus, jota hallitus osotti aatelistoa kohtaan, oli niinikään omiaan vaikuttamaan samaan suuntaan. Muiden maiden olot, joita tähän aikaan entistä vilkkaamman yhteyden vuoksi opittiin paremmin tuntemaan, vaikuttivat epäilemättä myöskin jossakin määrin. Saksan sodassa ollessaan Ruotsin ja Suomen ylimykset näkivät toisellaisia yhteiskuntaoloja, joita he halusta olisivat tahtoneet omistaa; he näkivät mahtavat valtaherrat, jotka eivät muuta kuin nimeksi olleet keisarista riippuvaisia, ja talonpojat heidän orjinaan, ja nämät olot kangastelevat joskus heidän mielessään ikäänkuin jonkinlaisena ihanteellisena tarkoitusperänä; niinpä neuvostossa kerran paheksuttiin sitä, että Pfalzkreivi oli puhutellut aateliston jäseniä alamaisiksi, se kun muka tuntui orjamaiselta, ja vedottiin juuri Saksan aatelistoon. Tunnettuhan myöskin on Pietari Brahen lausunto, että talonpoikien ainoastaan välillisesti tulisi olla kruunun alamaisia. Itämerenmaakunnissa, jotka

kuuluivat Ruotsin valtakuntaan, oli maaorjuus vallalla, ja olihan Suomeenkin tullut sieltä aatelisherroja. Nämä seikat vaikuttivat epäilemättä, jos ei muuta niin itsetiedottomasti, mutta mitään harkittua johdonmukaista politiikkaa talonpoikien orjuuttamiseen ei aatelistolla nähtävästi ollut, niinkuin talonpojat usein valituksissaan mainitsevat.

Saattaa kysyä, tekivätkö talonpojat aina tehtävänsä ja eikö heidän puoleltaan ollut minkäänlaista syytä. Hallituksella ainakin oli se käsitys, etteivät he aina velvollisuuttaan täyttäneet; se muistuttaa heitä usein ja kehottaa heitä „ilman niskottelua ja vastahakoisuutta“ suorittamaan isännilleen, mitä heille oli määrätty suoritettavaksi; verotalonpoikien valituksiin v. 1649 annetussa päätöksessä lausutaan, että he saavat oikeuteen valittaa kärsimästään mielivallasta, mutta jos syyttä valittavat, saavat he rangaistuksen. Jo ennen mainitussa v. 1651 hallituksen antamassa säännössä sanotaan. etteivät talonpojat ole huolineet maaherrojen neuvoista ja oikaisuista, vaan he ovat olleet hitaita ja vastahakoisia suorittamaan isännilleen tavanmukaiset ylimääräiset (ovissa) veronsa ja päivätyönsä, jotka he ennen ovat tottuneet kruunulle suorittamaan ja tekemään. Ja epäilemättä talonpojat usein koettivat päästä säädettyjä suoritettaviaan vähemmällä. Tuomiokirjoissa tällaisia riitajuttuja olisi luullakseni runsaasti. Näyttää siltä kuin aatelisisännät tai heidän asiamiehensä olisivat usein manuuttaneet alustalaisiaan käräjiin laiminlyötyjen verojen tai muiden suoritettavien johdosta. Talonpoikien vastahakoisuutta todistaa sekin, että isännän ainakin paikottain täytyi lähettää heidän luokseen veroviljaansa ottamaan, ja Hämeessä näkyy paikoittain olleen sellainenkin tapa, että aatelisisäntä lähetti omia puimamiehiään talonpojan riiheen puimaan saatavan veroviljansa [1]). Tuomiokirjoissa tavataan esimerkkejä siitä, että talonpoikia muistutettiin tai sakotettiin sen johdosta, että olivat laiminlyöneet tehtävänsä tai jättäneet veronsa suorittamatta. Niinpä v. 1651 erään Svante Rosenstråhlen (Hollolassa) talonpojat keho-

---

[1]) Hollolan tuomiokirja v. 1649, fol. 21, 22.

tettiin oikeudessa tekemään päivätyönsä, yhden viikossa, johon olivat v. 1633 oikeuden edessä vapaaehtoisesti suostuneet. Veroista y. m., joista he niinikään olivat isäntäinsä kanssa riitaantuneet, tutkittiin ylimääräisillä käräjillä. V. 1653 sakkoluettelossa mainitaan 14 talonpoikaa sakotetun niskottelusta ja kuninkaallisen asetuksen rikkomisesta. Tuollainen vastahakoisuus verojen suorittamiseen oli vanhan Suomen talonpojissa; Pietari Brahe siitä valittaa, vaikka hän sanoo sen ohessa myöskin syytä olevan kelvottomissa voudeissakin. Ja epäilemättä oli talonpojista vielä vastahakoisempaa suorittaa veroja ja päivätöitä aatelisherroille kuin valtiolle. Jospa hallitus vaati raskaampiakin veroja, olihan kuitenkin luonnollisempaa maksaa sille, se kun antoi turvaa ja suojeli maata, se oli oikea esivalta, jonka alle oli totuttu alistumaan. Mutta aatelisisännästä ei useinkaan ollut mitään hyötyä; useimmiten hän ei paikkakunnalla edes asunutkaan, vaan hänen palvelijansa, hauptmannit ja voudit, olivat hänen puolestaan hoitoa pitämässä. Joku harva, niinkuin Pietari Brahe, hoiti läänejänsä niin että niissä tapahtui edistystä, ja eräälle voudillensakin hän kirjoitti 1624, että tämän tuli kohdella talonpoikia siten, ettei minkäänlaista orjamaista pelkoa heissä syntyisi. Mutta talonpojat olivatkin häneen tyytyväisiä sekä kiittivät häntä. Melkein kaikki suuremmat läänit olivat ruotsalaisten ylimysten hallussa, jotka tuskin milloinkaan kävivät niissä; talonpoika ei isäntäänsä tuntenut paitsi hänen voutinsa kautta, jonka tärkein tehtävä oli koota saatavat. Talonpojat eivät saattaneet „tulla herrojensa luokse kun tarve vaati, he eivät voineet saada oikeutta heiltä“, niinkuin Pohjois-Pohjanmaan talonpojat v. 1655 valittavat. „Ja vaikka heillä on palvelijansa, tapahtuu, jospa muutamat heistä ovatkin hiljaisuudessa ja lainlukijakin suorittaa tehtävänsä, että jotkut rohkenevat useissa kohdin tehdä tai jättää tekemättä, joko väärinkäsityksestä tai ehdon tahdon, enemmän kuin he kohtuuden mukaan saisivat tai heille on ajateltu kuuluvan, ja siten saavat väärinkäytöstä aikaan“, jatketaan samassa valituskirjassa. He pyytävät sen vuoksi, että he saisivat kääntyä asioissaan maaherran puoleen, niinkuin ennenkin on tapana ollut.

Pohjois-Pohjanmaalaiset ovat siis tämän valituskirjan sanoista päättäen verraten tyytyväisiä herrojensa palvelijoihin;

mutta toisin paikoin niistäkin valitetaan samaan tapaan kuin herroista, vaikka ei niin useasti eikä ylimalkaan niin räikeällä tavalla. Suurten läänitysten voudit, joita kutsuttiin hauptmanneiksi, olivat nähtävästi ylimalkaan vähemmän mielivaltaisia, eivätkä he suurten lääniensä hoidon vuoksi joutuneetkaan niin läheiseen ja yhtämittaiseen tekemiseen talonpoikien kanssa, kuin pienempien läänien palvelijat ja asiamiehet. He sitä vastoin joutuivat verojenkannossa usein riitaan kruunun tai kunnan ja kirkon ylöskantomiesten kanssa ja olivat huonoissa väleissä heidän kanssaan.

Ruotsalaisten ylimysten läänien omistaminen ei vaikuttanut turmiollisesti yksinomaan talonpoikiin, vaan sen vaikutus ulottui jossakin määrin koko maahan. Vilja, joka lääninherroille maksettiin, vietiin maasta pois, eikä siitä maalle korvausta tullut, vaikka, niinkuin Pietari Brahe sanoo, rahaa oli sangen vähän. Tuo taloudellinen turmiollisuus koski kuitenkin etupäässä kansaa. Pohjalaiset esim. sanovat, että he olivat ennen hyvinvoipia, mutta läänitysjärjestelmä on heidät köyhdyttänyt. Pohjois-Pohjalaiset kiittävät hallitusta v. 1675 reduktsioonista ja sanovat, että heidän rästinsä lääninherroille ei johtunut niskottelusta, hitaudesta ja vastahakoisuudesta, niinkuin kuninkaalle oli kerrottu, vaan köyhyydestä; katovuosia oli ollut, viljaa ei voinut saada, kun aatelisto vei sen maasta pois; koko maakunta, sanovat he, oli joutunut ihan paljaaksi.

Suomen talonpoikia sanotaan myöskin, niinkuin tunnettu, tähän aikaan toimettomiksi ja veltoiksi; juoppous rehoitti, ja sekä vanhat että nuoret polttivat tupakkaa. Lieneekö tämä sorronalainen ja raskas tila vaikuttanut tähän ja missä määrässä on vaikea sanoa. Mutta itsepintaista luonnettaan suomalainen talonpoika ei menettänyt. „Jumala tietäköön, mitenkä voipi saada kuuliaisuuteen tuota paksunahkaista kansaa; se ei pelkää uhkauksia eikä rangaistuksia“, kirjoittaa maaherra Falckenberg v. 1638. He eivät heittäytyneet toivottomiksi eivätkä päästäneet vanhoja oikeuksiaan unohtumaan, vaan alati tavalla tai toisella niiden puolesta toimivat. Orjamaisuus, mikä on pit-

källisen sorron seurauksia, ei päässyt Suomen talonpoikaan juurtumaan; tuo sortoaika oli liian lyhyt, ja hallitus, jospa usein heikonlaisella tavalla, kannatti aina heidän oikeudellista asemaansa, ja vihdoin kun ääniä ja vaatimuksia rupesi yhä enemmän kuulumaan muualtakin kuin talonpoikien joukosta, hallitus ryhtyi poistamaan koko aatelisvaltaa, tehden lopun läänitysjärjestelmästä.

6. Vielä muutamia Suomea koskevia asiakirjoja n. s. Vaasa-tiluksista.

Julkaissut

Kustavi Grotenfelt.

Hist. Arkiston XV:nteen osaan olen Ruotsin valtioarkistossa säilytetystä „Handlingar rörande Vasa-godsen“ nimisestä kokoelmasta painattanut eräitä Suomea koskevia asiakirjoja, joista muutamat oikeastaan näyttävät kuuluvan Jaakko Teitin vv. 1555—56 Suomessa pidetyn tarkastuksen yhteyteen. Sen jälkeen Tukholmassa käydessäni huomasin ja kopioitin samasta kokoelmasta vielä pari samaa laatua olevaa asiakirjaa. Sillä välin on myöskin R. Hausen toimittamansa julkaisusarjan „Bidrag till Finlands historia“ II:een osaan painattanut yhden tähän kuuluvan valituskirjan Ahvenanmaan voutia Torsten Henrikinpoikaa ynnä Klaus Holstia ja Lassi Matinpoikaa vastaan. Syytä näyttää olevan, että kaikki tuota Teitin merkillistä tarkastusmatkaa koskevat asiakirjat julkaistaan, joskin niissä osaksi uudistetaan samoja tiedonantoja, joita tavataan jo painetussa valitusluettelossa.

Asiakirjoissa tavattavasta merkinnästä nähdään, että nyt puheena olevat ovat kuuluneet tunnetulle Rasmus Ludvikssonille, ja vahvistavat siis sitä minun jo ennen lausumaani arvelua, että Rasmus on ollut Jaakko Teitin apumiehenä valitusluetteloa tarkastamassa, ehkäpä jo Suomessa aineksia keräämässä ja sitä valmistamassa.

Ensimmäisenä seuraa alempana eräs monessa suhteessa valaiseva selonteko „Gamble Peder Schriffveres undervisning um några lägenheter udi Findland“. Se on epäilemättä niitä aineksia, jotka Teitti Suomeen tullessaan ja työhön ryhtyes-

sään itsellensä hankki Suomen oloja tuntevilta henkilöiltä ja sitten käytti. „Vanha Pietari kirjuri“ esiintyykin Teitin valitusluettelossa usean kerran ja tässäkin annettuja tietoja on siinä otettu lukuun, yhdessä paikassa nimenomaan mainitsemalla että asia perustuu hänen kertomukseensa. Hän on muutenkin tunnettu henkilö, joka useammin tavataan mainittuna ajan asiakirjoissa, esim. kuninkaan registraturassa: 1535 hän on niiden henkilöiden joukossa, jotka yhdessä Niilo Grabben kanssa rupeavat Viipurin linnueeseen, ja sanotaan silloin Viipurin porvariksi, j. n. e. Hänen sukulaissuhteensa ovat kuitenkin hämärinä.

Toisena painetaan eräs luettelo Suomen aateliston kirkoilta ja luostareilta anastamista tiloista. Olisiko tämäkin alkuansa „vanhan Pietari kirjurin“ laatima, niinkuin edellinen, jonka yhteydessä se tavataan, ei käy kirjoituksesta selvästi ilmi. Kolmaskin numero, valituksia „Eerik Arvinpoikaa (Stålarmia) vastaan“, on nähtävästi katkelma Teitin valitusluettelosta, jossa Eerik Arvinpoikaa koskeva osa ilmeisesti nykyään tuntuu katkaistulta (vrt. painettua tekstiä s. 96).

Lisiä Fordell-suvun historiaan antaa asiakirja N:o 4, joka myöskin kuuluu samaan yhteyteen ja siis on samaan aikaan (1556) sijoitettava. Siitä nähdään että Hannu Fordell on tarjonnut kuninkaalle kartanonsa Pinnonäsin määrättyä korvausta vastaan ja että kuninkaan vouti on häneltä ja hänen veljeltänsä Lassi Knuutinpojalta kaikellaisia tavaroita kantanut (tavaramäärät olen jättänyt pois). Tähän kuuluu myöskin kokoelmassa erillään oleva kirje, päivätty 20 p. maalisk. (1558?), josta näkyy että Lassi Knuutinpojalta on otettu hänen asumansa entinen kirkkotila Pirillö, josta pyytää korvausta. Tällä anomuksella olikin toivottu tulos, sillä 8 p. syysk. 1558 lahjoitti Kustavi I Vaasa Pyhäjoen talon Salon pitäjässä Lassi Fordellille, kirje painettuna Alma Söderhjelmin teoksessa „Jakobstads historia“ (I s. 44). (Fordellin suvusta ks. muuten K. F. Ignatius, Bidrag t. södra Österbottens äldre historia s. 32; artikkelia Biogr. Nimikirjassa; Th. Vestrin, Bidrag t. slägten Fordells historia (Skrifter utg. af Svenska Litt.-sälsk. 2); Hist. Ark. XV s. 100, 106.)

Vihdoin N:o 5 on hajallaan oleva erästä Knuuti Eerikinpoika Kurjen tilainvaihtoa koskeva tieto.

Näihin nyt painettuihin alkuansa epäilemättä Jaakko Teitin valitusluettelon yhteyteen kuuluviin asiakirjoihin olen liittänyt moniahdan selonteon eräästä oikeusjutusta, joka tavataan samassa Vaasa-tiluksia koskevassa kokoelmassa eräässä vihossa „Register opå några Copior opå godz och gårder hustru Brite Måns Pederssons fäderne och möderne, som hon Kon:h M:t salig och höglofilig ihugkommelse bebreffvet haffver“ ja joka koskee Suomea ja suomalaisia henkilöitä [1]).

Vaikka niinkuin päällekirjoituksesta näkyy kopioituna vasta Kustavi Vaasan kuoleman jälkeen, kerrotaan siinä kuitenkin tapahtumia tämän kuninkaan ja jo vanhempina, Sten Sture nuoremman aikoina. Siinä mainittu Briita Kristerintytär kuului Vaasa-sukuun, ja oli Kustavi kuninkaan serkku, hänen setänsä valtaneuvos Krister Juhananpojan ja Dorotea Knuutintytär Banerin tytär, naitu eräälle Matti Pietarinpojalle, joka sanotaan olleen aatelia ja näyttää eläneen Upsalassa. Tässä painettu asiakirja koskee Briita Kristerintyttären ja hänen äitinsä Dorotea Knuutintyttären valituksia „Åkerön rouvaa Annaa“, Klemet Hogenskildin tytärtä vastaan. Klemet Hogenskild oli muka aikoinaan, niinkuin tarkemmin asiakirjoista näkyy, kihlannut mainitun Dorotea rouvan ja tältä saanut melkoisen rahasumman, mutta sitten vastoin sanaansa ja lupaustansa mennyt naimisiin „suomalaisen Anna rouvan“ kanssa. Viimeksimainittu Anna Hannuntytär Tott, † 1549, joka ensin oli ollut naimisissa Henrik Bitz nuoremman kanssa, oli toisessa naimisessaan Klemet Hogenskildin kanssa „Åkerön rouvan Annan“ äiti. Anna Hogenskild naitiin ensin Jaakko Krummelle, jonka kanssa hänellä oli tytär Kirsti, myöhemmin Klaus Kristerinpoika Hornin puoliso, sitten Niilo Pietarinpoika Bjelkelle, josta avioliitosta syntyivät tunnetut Hogenskild, Klaus ja Ture Bjelke. Häntäkin sanottiin toisten tietojen mukaan „suomalaiseksi Annaksi Åkerössä“, joten sekä äiti että tytär näyttävät pysyneen aikalaistensa mielessä suomalaisina sukuperältään. Tässä jutussa esiintyvä Dorotea Knuutintytär Baner on muutenkin tunnettu riidanhaluisena ja häikäilemätönnä ihmisenä. — Toisesta

[1]) Tähän asiakirjaan viitataan F. Ödbergin kirjoituksessa „Fru Anna Hansdotter Tott och hennes tid“ (Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift II, vihko 6–7, 1907).

kokoelmassa olevasta asiakirjasta näkyy että Briita Kristerintytär kirjeellä 20 p:ltä heinäk. 1548 vävynsä arkkipiispa Laurin suostumuksella on Kustavi kuninkaalle antanut kaikki tilansa.

Asiakirjassa käytetty „dysing“ sana merkitsee „kulkusilla varustettua metallista vyötä“ (Södervall, Ordbok ö. svenska medeltids-språket).

N:o 1.

Gamble Peder Schriffweres undervisning um några Lägenheeter udi Findland.

Gullöö.

Först haffwer Erich Arffwedsson en wälbelägen gårdh benembd Gullöö liggiend*es* på en long udd i saltesiön udi Tenele sockn i Rasborgs lään. Hvilcken gård Nils Eskelsson köpte, then tijd han hade Raseborgs slott inne. Ther effter fick Nils Grabbe samme gård, med hwad rätt och skääl, kan man icke wette. Herum m*ed* Erich Arffwedson förhöre*s* skall.

Finnebys 3 gårder.

Item haffwer och Erich Arffwedsson 3 gårder i Finneby i Karis sockn, hwilcke wore förlänte Nils Grabbe först aff Töne Ericksson och seden aff Nils Eskelsson, then tijd the wore regenther i Findland, hwilcke 3 gårder i Finneby Erich Arffwedsson nu oretteligen will förnemde udj en sin gård benembd Finnebacka som ligg*er* ther något litet ifrå.

Finnebacka.

Twå gårder.

Item haffwer Jöns Knutsson till Laucku aff en frelsesman benembd Erich Sluck, som förrätlig*en* rymbde her aff Landet tvo godz i pant, som liggie emellem Hwittis och Kumo. Till hwilcke godz Kon:ge M:et wår alder N*åd*:te herre haffwer bättre rätt än för:ne Jöns Knutsson, eff*ter* för:ne Erich Sluck sine godz un*der* högbe:te Kon:ge M:et och Sweriges Crone förbrutit haff*wer*.

Gästerby.

Item um then sätegårdh Gästerby i Kimete sockn som Tomes Jönsson, som war befalningsman på Åbo slott, köpte unden cronen och bodde ther wäl 5 eller 6 bön*der* opå.

Item um Kaskismah udi Jeskis sockn, som ligg*er* emel*len* Jeskis och Eurepä, att ther är god lägenheet til att sättie ther några bönder till 6 går*der*, hwilcken jord fougterne både Mons Ille, Jören Monsson och Måns Nilsson, för mutor och gåäffver schuld, haffwe effterlatijd en hoop Skattebön*der* att bruke ut-

öffwer the*res* rette skatt, till utmarck och fääbeet, ändoch sa*mm*e skattebön*der* haffwer för:ne Cronones allmänninge*s* jord föruten utmarcker nogh, och kun*n*e sam*m*e 6 går*der* haffwe och bruke theres fiskiewatn udi Wåxen och Tyrewesi emot Rysland.

Item haffwer Måns Nielsson effterlatijd en skattebonde benembd Påvel Hijron, som han pläg*er* myckit umbgåss och haffwer sin handel med, haffparten aff en eng till 80 lass höö, benembd Kaistilax äng i Wijborgs sockn, hwilcken eng en hustru benembd Håkon Biörnssons Karin hade giffwit till Svartemu*n*cke closter i Wijborg för hennes sytning, hwilcken eng henne tilförende utaff her Gregers Matzsson tilldömbt bleff, och haffwer fru Heble anamet sam*m*e dombreff.

Item ligger emellem Eurepe och Wijborgx sockn 3 skatt*march* jord benembd Påppala, som ingen skatt är affgången i 60 åhr, och nu sitt*er* ther en som gör ther aff allenest $^1/_2$ skatt, och är ther god lägenhet än nu til en gård.

It*em* the 2 går*der* i Strömsby i Weckelax sockn, som Erich Seffredsson haffwer, skole we*der*kännes. Com*m*issio Jorgij Joannis.

Item ländzmannen på Yxepä haff*er* köpt $^1/_2$ skattm*arch* jord i Rackolaby i Wiborgx sockn, hvilcken gård han haffver mäst uppbyggie latijd med Kon:ge M:tz dagxvercker.

Item haffv*er* Jöns Wesgöte till then ringe frelses jord, som han fick m*ed* sin hustru i Wäxiö, köpt ther un*der* skattejord till än 7 skattegår*der*. It*em* fick han ther och m*ed* sam*m*e sin hustru en qvern. Men 2 skatteqverner haff*ver* han köpt ther till. Så haffver och Jöns Knutson ther 3 qverner.

It*em* haffver han och endels intrengt sig och köpt en halffgård i Benctela i Birckele sockn och then annen halffpart hade *pres*ten i Lamppis, ligger ther under en skön qwern som går åhr och dag, och ligg*er* utt m*ed* en åå, ther tagx lax. Ther tvert emot utöff*ver* åen haffver Mons Nilson köpt en gård het*er* Hapenim, then tijd han war fogte på Kumo gårdh.

It*em* haffver Mons Nilson en gård benembd Heickela i S. Karine sockn emell*en* Åbo slot och stad, som haff*ver* leget vn*der* Åbo do*m*kyrckie, och är ther bygt ett stortt stenhus opå.

Tässe effterschreffne schattegodz och äger haffwer frw Häble.

Udi Siunde sockn.

Fyre skattegårder i Gåskulla.
Tre skattegårder i Qwärneby.
En gård i Skinnereby.
En gård i Fiskerewijck.
Item en skön almenningx holme bene*m*bd Kalfföö ther frw Häble haffwer en landbo opå.
It*em* en öö benembd Swinöö, som hon haffwer sine små booskap opå gången*des*.
It*em* Kulbyäng.
It*em* haffwer hon ifrå Moialabyes inbyggiere 15 lass äng.
It*em* ifrå Bläseby en stong jord.
It*em* ifrå Munckeby 3 stän*ger* jord.
It*em* någen utmarck ifrå Lempteby.

Udi Loijo sockn.

En skattegård benembd Karnas.
It*em* 4 skattegårder i Paunisby, som her Erich Fleming skall haffwe förvärfft Kon:ge M:tz wår alder Nåd:te herres frälse opå.
Item en skattegård benembd Peteniemi.

Udi Wemo sockn.

En gård i Kesos, haffwer her Erich Fleming köpt aft Henrich Scriffwe*res* slectin*ger* i Kesos, hwilcken gård sam*m*e Henrich tilförende hade giffvit til Nådendals clöster.
Annen gården i sam*m*e Kesos by tog Jachim Fleming udi sin gäld.
Något ther effter bytte her Erich Fleming me*d* Nådendals closter en gård i for:ne Kesos by och fick igen ett clöstergodz benembd Kuttila i Haliko sockn.
Item Huross godz tog Jöns Huros fren*der* ifrå Nådendals clöster och sålde Jachim Fleming clöstret aldelis ovetterligit och uten all retgång.

Item rappade Jachim Fleming sig ifrå Nådendals clöster Winckelä äng liggien*des* under Winckelaby i Wemo sockn, ren*ter* årligen 30 lass höö.

Udi Pargas sockn.

Först haffwer her Erich Fleming tilegnet sig ifrå schatten un*der* sin sätegård Qwidie några utöijer och ängier.

It*em* haffwer han bytt sig til en gård i Kaskesår, som haffwer leget under Pargas kyrckie, och wed*er*lagt kyrckien igen m*ed* en gård i Finneby i sam*me* Pargas sockn.

It*em* haffwer han tagit ett godz i Modasby i Pargas sockn ifrå Pargas kyrckie.

It*em* haffwer han och taget en öö benembd Greenöö i Pargas sockn ifrå Pargas s. [k?].

It*em* haffwer han och en holme wed Wapparen i Pargas sockn, som han och fick aff Nådendals clös*ter* for en annen holme i Töffwesale sockn benembd Waliumaa.

It*em* Pölseböle i Pargas sockn hade M. Larentz Pölsse giffwit till Nådendals clöster, ther före gaff her Erich Conventet 20 ℔ penr., $^1/_2$ lest salt, och ett skeppu*nd* humble.

Item en öö benembd Lesar i Pargas sockn haf*ver* han fått undan skatten.

Udi Haliko sockn.

Haffwer her Erich Fleming en gård i Kuttila by, som sy*ster* Anna Jacobsdot*ter* hade giffwit in m*ed* sig till Nådendals clöster, hvilcken gård han fick aff clostret m*ed* sådant tråtz och behendigheet, att um the hon*um* sam*me* godz icke uplate wilde, skulle Kon: Ma:tz fogte kännes wed sam*me* godz.

It*em* haffwer och her Erich Fleming en annen gård i för:ne Kuttilaby, som han och med ingen rett ifrå for:ne syster Anna Jacobsdot*ters* son benembd Jöns Knape fått haff*ver*.

It*em* haff*ver* han köpt 6 stenge*r* skattejord i Peresby stongen gäld*er* 6 ℔.

It*em* ett bool, Turelebö, och ett bool het*er* Kynneleböle, som är god änge*s*land både bolen, och är skattejord.

Udi Wirmo sockn.

Leppista godz tog Jachim Fleming för en läst rogh, som han länte Nådendals clöster.

Item en gårdh heter Kumina, som han med orett fick aff för:ne Jöns Knape, och haffver han wedh Kumina utmarck intagit några änger som han holler för sitt frelze.

Udi Wichtis sockn.

Haffwer her Erich Fleming köpt 8 eller 10 skattegårder i Wictijerffwi.

Udi Ingo sockn.

Haffver her Erich köpt en öö heter Wörmbdöö.

Udj S. Mårtens sockn.

En gårdh heter Nurckila, som her Erich med orette ifrå för:ne Jöns Knape bekomet haffver.

Item haffver och han wed Nurckila utmarcker tagit in några änger och holler them för sitt arff.

Item haffver han och köpt en skattegård i Ingsettoby i S. Mortens sockn, som ligger för 6 stenger jord.

Udi Mola sockn.

Haffver han köpt 2 skattegårder i Retukyle och 4 skattegårder i Lattaleby.

N:o 2.

Tesse effterschreffne godtz och gårder haffwe frelset udj Findland wederkändz, hwilcke godtz tillförende under Kyrckier och Clöster leget haffwe.

Udi Norrefindland i Wemo sockn.

Kuppusjerffwi haffwer leget under Helge kårs altare i Åbo och utgör nu i stadge		Lasse Fleming.
pen:r.	12 ~~m~~ ort:r	
smör	2 ℔	
slackte nött	1 st:e.	

Yliskyle haffver leget under Åbo domkyrckie och är ett gått godz skifftesgodz.

Låkelax haffwer leget under S. Karine prebenda i Åbo och är ett gått godz, och föder wäll 18 köör um året.

Lille Percki haffwer och leget vnder samme prebende, är ett litet godz, föder 4 eller 5 köör årligen.

Lasse Fleming.

Udi Töffvesale sockn.

Jerffwenpäre haffwer leget under helge Lekame prebende, föder 5 eller 6 köör årligen.

Udi Wemo sockn.

Hurus godz tog Jöns Hurus undan Nådendals clöster, uten någen retgång och sålde thet Jachim Fleming.

Item Kesos i Wemo sockn är och tagit undan Nådendals clöster.

Item Wckilax i Wemo sockn tog her Iffwer Fleming unden Nådendals clöster och gaff ther före 1 lest malt, ett skeppund kött, 20 ℔ pen:r.

Leppista i Wirmo sockn tog Jachim Fleming unden Nådendals clöster för en läst rogh.

Item ett godz i Kesos tog Jachim Fleming i sin gäld ifrå Nådendals clöster.

Item Pölseböle i Pargas sockn är ett skattegodz, thet haffver her Erich Fleming köpt undan clöstret och thet bytte han vdj et frelses godz i Kuiala och aff samme Pölseböle går skatt så nu som tilförende.

Item Tammistq holm i Pargas sockn haffwer her Erich Fleming fått vndan Nådendals clöster och haffver han giffvit clöstret igen en annen holme i Töffwesale.

Item Liuskallio tog Erich Olsson i Kiala undan Nådendals clöster och är ett gott godz, thet haffver nu Måns Ille.

Item Kusilax i Masko sockn och Brumila i Rymitte sockn haffwer Henrich i Kusilax fått undan clöstret med sine medärffwinger, och clöstret haffwer fått therföre några pen:r wed pass 50 eller 60 ℔ pen:r.

Item Matz i Nautila i Lundo sockn tog ett godz i same by uten all retgong ifrå clöstret.

Item Brustböle och Börstböle i Pargas sockn köpte Simon Tomessons broder Jacob i Borstböle aff Nådendals clöster, Börstböle [?] haffver Simon Tomesons broder och Brustböle haffwer Simon Tomesson, thet är ett litet godz.

Item hafver och för:ne Jacob fåt then gård Kappelstrand som han nu boor opå aff Nådendals clöstret, med huad rett wet man icke. Her om skal förhöres med Raffuald Hal:

Item Cayuos i Lemo sockn tog Hans skeppare i Bussila unden Nådendals clöster, och thet haffver hans son Morten och flere hans medärffwinger.

Item Wreta i Kymmitto sockn tog Erich Knape aff Åbo, som Oloff Dieckne fordom clösters fogte gaff til clöstret, thet togx för Westerårs Recess uten all rettgång, thet haffwer Jons Knapes måg Jören Bårdskärere.

Item Siwros lotho i Töffvesal sockn tog M: Peder Serckelax undan clöstret, är gott godz och föder wäll 10 eller 12 köör, thet haffver Göstaff i Serckelax.

Item Ockilax i Wemo sockn tog han och vndan clöstret och är ett litet godz, thet haffver och Göstaff i Serckelax.

Item Tammisto i Töffvesal sockn och Söffvelax i same sockn tog M. Peder Serckelax och unden clöstret, thesse 2 godz haffver hans N: köpt aff M. Peders ärffwinger för en prebende gård i Åbo.

Item Pancki i Wemo sockn haffwer leget under S. Segfredz altare äre 2 gårder, them tilegnede sig Torsten Salmonson, som hans ärffwinger än nu haffwe.

Item ett godz i Hwilckis i S. Karine sockn, och Wardzala i Pemar sockn haffve leget under clöstret, them haffuer nu Nils Swensson.

Item Pitkemäki i Wårfru kyrckie sockn haffver och warit clöster godz, thet haffwer Nils Boije.

Item Bannsila i Haliko sockn haffver Claes Cristiernsson.

Item Ådrelax i Picke sockn haffver Seffred Scriffwere i Åbo, som och under clöstret warit hade.

Item Hyvekyle i Janakkale sockn, haffver och warit clöster godz, thet haffver Torsten Salmonsons ärffwinger.

Item Ottoys i Pijke sockn haffver och warit clöster godz, thet haffwer nu Bertil Jönsson.

N:o 3.

Emot Erich Arffvedsson.

Först haffwer Nils Grabbe köpt Ländzmandzgården i Charis sockn, som tilförende haffwer warit skattjord, och nu är lagt under frälse, then Erich Arffwedsson haffver fåt på sin dell.

Item ligger och wed Grabacke ett schatte torp benembd Wiisante, som och Erich Arffwedsson haffver under frälze.

Item haffver Erich Arffwedson en allmenningxöö benembd Räffzöö liggiendes wedh Räffzsöö sundh i Kyrckieslett sockn under frelsze.

Item anno etc. 1535 köpte Nils Grabbe aff Erich Algotsson fordom clockere i Sibbo 5 stänger och 2 alner jord i Hindehår i Bårgo sockn för 100 ℔ rigiske, hvilcken gård han ärfft hade effter 3 hans söner Seffred, Michel och Jacob, och the tilförende ärfft hade effter theres moder hustru Gertruedh.

Item um the S: Sefredz prebende landboor i Skaffuesta i Poijo s. som han haffver, hvilcke K: M:t will late wederkännes.

N:o 4.

Thette effterscreffne will Hans Fordell udij all underdånighet uplate och bebreffwe Kon:ge M:t wår alder Nåd:te Herre och hans Kon:ge M:tz liffzärftherrer til ewärdelige äge.

Försth Hans gård i Österbotnen i Pederssöre sockn benembd Pinnonäs, haffwer åker till 12 punde land, och är ther sådt i winter rog 5 pundh, och i swedier 1 pundh. Item skal ther i våår såes 7 pund, som Hans Fordel ther till leffuerere will. Item ängher som lyde under gården löper iijc [250] lass.

Item liggie tässe 3 holmer i skären under for:ne gård, som han pläger haffve kalffuer och fåår opå, Biörnholmen oc Nöteholmen.

Item en öö benembd Pärmo som ligger under gården, ther äger han 2 deler och presten tridingen.

Item haffwer han en quern i Purmo åå en mill ifrå hans gårdh, som hans rette arff är, och haffver han med 2 bönder j [1/2] quern i samme åå.

Item är på för:ne gård 13 stugur, item 2 bastugur, ett köke, en mältestugu, 7 vistehus, en bod med ett loffte upå.

Item rijer och loer 7, fäähus 4 uten andre huss ther äre.

Booskapen på för:ne gård.

Tiurer 2 stycker.

Drettes oxer 9 par.

Unge oxer, qviger och annen ung booskap 40 st:r uten thet som i thette åhr 56 är tilalstredt.

Miölckeköör 60 stycker.

För:ne booskap stå alle i jernläncker.

Fåår 100 stycker uten thenne årss affwel.

Bucker och geter 13 stycker.

Swijn unge och gamble 30 stycker.

Item alt thet järnwerck som är på gården.

Item en smidie undentagendes all redskap.

Item en stoor slijpesten um 10 ℔.

Item bryggestugur 2 huardere med en panne inmuret och all bryggieredskap.

Item siöboder 6 som liggie wed saltesiön; ett nytt båtehusz med en bod åffuan opå som högx up anno 56.

Item ett nytt stall til 10 hester.

Än 2 andre stall til 10 hester hwardere, höölader 3.

Thette begärer Hans Fordel igen:

Först Gorgius Holstes hwss med bryggere huszet.

3 ½ lest. Item kyrckietienden wed Pedersör pro anno 56.

10 t:or smör. Item heredzretten i Östrebotnen i 5 åhr.

Hans Fordels berettelse um Pinnonäs gård i Pedersöre i Österbotnen, som han Kon:ge M:t wår alder Nåd:te Herre uplatid haffver.

Först är ther åker till 12 punde land — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Thesse effter: de partzeler haffver jag Joenn Larsson uppo K:ge Ma:ttz W. A. N. Herres väghne uppburith och anamadh aff Hanssz Fordeell i tässe godhe mäntz näärvaru szom här effterschriffne äre. Först

Herr Henrick kirckeprästh i Pedhersöre.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Thesse effter: de partzeler haff*ver* jag Joenn Larsson uppå K:ge Ma:tt W. A. Nodig*ste* Herres vägne uppburith och ana*m*madh aff Lasse Knuttssonn först

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Mijnn Aller Nodig*ste* Herre. Mijnn tillplictigh hull tråtienisth E. N. altijdh tråligh beffinnandes. Giffuandes E. N. Hogmectighett till kenna att jag haff*ver* eenn öö benempdh Pirillöö szom lågh undher Pedh*er*söre presthebårdh. T*her* E. N. Högmectighz skeedde ingenn skeell eller rätt och inthit vaar bruukath eller bygdh. Dogh fick jagh E. N. Högmectighetz breeff i mijnn liiffstijdh szo att jagh skulle henne bruuka och giöra E. N. schatt aff henne, szo haff*ver* jagh fatigh tienare giordt ett ååm tråånn i schatt om ååreth och lagt migh alle vinn om till att bruuka och bygga effter mijnn fatige förmåghe. Och haff*ver* jagh här uppsatt 4 korsteens stugwr, two vndh*re* båådar medh lofft offuan vppå, ett visthehuuss een siöbåådh medh båått huuss, ett stall, fäähuuss, och andre tarffhuuss. Szo haff*ver* E. N· Högmectighz fougte Joenn Lars*son* varitt här till sama öö och ville kendes vedher öö huuse*n* och 10 st:r miölkeköör szom jagh haff*ver* giffuit peningar före. Szo är jag Edher N. fatige tienare ganske ödmiukelighenn böönfallandes, att E. N. Högmectighett ville sigh här öff*ver* förbarme, inn till thess jagh migh nogho*n* platz föresiia kann, th*er* jagh kann holla mijnn fatige hustru och småå barnn. A. Nodig:te Herre och Konungh är jagh änn nu ganske ödmiukelighen böönnfallandes till E. N. Högmectighz, att jagh motte bekomma ett liith*et* hemman. Benempdh här ij norr Prååsterij Pyhäioki före th*en*ne mijne bekostnadh szom Joenn Lars*sonn* haff*ver* nw vedh*er*kändz vppo E. N. vägna. Effter th*en* båndh*en* szom båår vppo E. N. Hemma*n* thär ij Pyhäioki haffuer bruukat sigh ett annadh hemman aff E. N. ähremarck. Aer jagh plictigh giöra E. N. Högmectighz åårligh*en* schatt och andre rättighett szom th*er* är vaanth affgåå. Och görandes E. N. een tråtienisth och E. N. liiffsarffuingh*er*. Migh szo Gudh hielp*e* then jagh Edher Nådz Högmectighz beffaaler.

Martij 20.

Edher Nådz

Tiienare

Lasse Knwttssonn.

N:o 5.

Udj Kume gårdz län.

Skattejord Tonduraby i Hvit*tis* sockn bytte Knut Erickson sig till och gaff ther för*e* skattejord ig*en* i Karhinemi.

N:o 6.

Tesse effterscriffne articler

haffver hustru Brita Madtz Pedersons effterleffuerske sig till wiszord och witnesbörd att frambäre udi then*n* handell emott fru Anna på Aåkerö, Clemet Hoffuennskäls dotter.

Till thet förste clager hustru Brite att Clemet Hoffuenskäll ganska swikeligen hade bedraget hennes salige framlidne moder hustru Dorethea, dhå hon var änckie, udi så motte, att han loffuede henne äcteskap, och swikeligen öffuertalade henne, så att hon förpanttede gårder her i Swerige, udi then förtröstning, att för:ne Clemet Hoffuenskäll skulle effter som han utloffuet hade för sam*me* pen*inger* köpe godz igen udi Findland till begges theres behoff, såsom och så skedde, att han fick pen*inger*, och köpte en hop godz i Findland. Men strax i sam*me* weffuen (oansedd all then tro, ähre och loffuan som för:ne Clemet Hoffuenskäll förbe:te hustru Dorethea giordt hade) öffvergaff han henne och feste finske fru Anna, behölt och så med stoor öffuerwåld och oret både för:ne pen:r, såå och the godz och gårder som han för sam*me* pe*n*:r köpt hade. Till all thenne handell giffuer hustru Brite Matz Pedersons thesse effter:ne artickler före till witnesbördh.

Först är fru Cristine her Johan Tursons noghsampt wetterligit, huru offte förbe:te hustru Dorethea utöffuer thenne handell besöchte salig unge her Sten Stwre om stempninger opå för:ne Hoffuenskäll.

Teslikes drager Kon:ge Ma:t wår alder Nåd*igste* herre och wäll nådeligen till minnes, att för:ne hustru Dorethea och så offte besökte hans Konl:e Ma:t vm stempninger opå finske fru Anna, seden Clemet Hoffuenskäll död war, och föruerfde aff Hans Kon:ge Ma:t sådane stempninger.

Något ther effter stod en Herredag vdi Westerårs, ther både för:ne hustru Dorethea och finske fru Anna wore för rette. Och effter hustru Dorethea dhå på samme tidh icke hade tillstädes hoos sigh sine breff och beuiss, bleff aff högbe:te Kong:e Ma:t och Rigxens råd affsagt ath finske fru Anna skulle bliffue frij för then sak, till tes att hustru Dorethea komme fram med sine breff och beuis som hon sade sig haffua, till neste Herremöte.

Något ther effter seden hustru Dorethea hade förskaffet seg sine breff och skäll tillhope, föruerffde hon aff högtbe:te Kon:ge Ma:t på nytt stempningebreff på finske fru Anna, att hon skulle effter för:ne dombreffz inneholt, möte och suare hustru Dorethea, hwilke stempninger finske fru Anna ohörsam försumede, och wilde intit sökie eller suare hustru Dorethea.

Och seden hustru Dorethea fornam, att hon i saken intet wtretta kunde, gik hon sampt med sin dotter hustru Brite, någon ringe tidh förän hustru Dorethea bleff siuk och affled, till Kon:ge Ma:t W: A: N: herre på Stocholms Slott, och uplåt hans Kon:ge Ma:tt i hender hele handelen, och antuardade H: N: the breff och bewiss hon ther opå hade.

Item är hustru Brite och i then meningh att Kon:ge Ma:t och wäll nådeligen ihogkommer, att hustru Dorethea hade in för hans Kon:ge Ma:t på Stocholms slott en borgare her i Stocholm heet Erich Person, som bodde på Köpmannegatune, med huilken hustru Dorethea en summa pen:r till för:ne Clemet Hoffuenskäll till Findland sendt hade. Then och så sådant alt in för Kon:ge Ma:t bestod och bekende.

Item udi thetta dombreff, som Konglige Ma:t w: a: n: herre sampt Rigxens råd finske fru Anna giffuit haffwe, förmäldes um 8000 ℔ pen:r, som hustru Dorethea then tid klagade effter, och hon hade vndfat Clemet Hoffuenskäl, then tid han troloffuede henne. Och thet Register, som Kon:ge Ma:t w: a: n: herre haffver opå alle the godz och gårder, som hustru Dorethea förpantat haffuer, lyder och opå 8000 ℔, som [för] för:ne samme godz vpburne äre. Therutaff man förmerkie kann, att Clemet Hoffuenskäll mere utaff för:ne hustru Dorethea bekommit haffuer, än fem eller sex hundrede march som fru Anna på Åkeröö nu utbiuder.

Item för några år seden dhå Nils P*er*son hölt sitt barnsöll her i Stocholm, var dhå finske fru Anna och hustru Brite Matz Persons till städes, och ibland annat snak, talade hustru Brite finske fru Anna till om thenne handel, och synnerligen om en stor förgylt sölffdysingh, som hennes fader salig Cristiern Johanson hade erfft effter sin fad*er* fader her Christiern Nilson drotze i Swerige, huilken dysing hennes moder hustru Dorethea ochså Clemet Hoffuenskäll sendt hade. Suarade dhå henne strax finske fru Anna, och förtröstede henne, att hon sam*m*e dysing med annet gott mere gerne igen bekom*m*e skulle, um hon thenne sak för Kon:ge Ma:t icke röre wilde.

Anno etc. 57 udj Stockholm
in Octobrj.

Thenne sak bleff ransaket och förhördt emell*en* för:ne fru Anna och hustru Brite, udj tesse gode mendz närvar*e*

Her Birge Nilsson
Larss Tursson
Gabriel Cristiernson och
Ture P*er*sson
} som wor*e* opå fru Annes sijde.

Clem*m*et Hansson
Rasmus Lodvikson
} som wor*e* på hustru Brites sijde.

Och bleff saken them emell*en* så förlijcht och besluten, att fru Anna skulle gifwa hustru Brite 1000 ~~ℳ~~ ort:r, halffparten um Johannis Baptistæ, och annen halffparten innen året blif*ver* ute, ther Larens Turson gick i lyffte för*e*.

7. Muutamia tietoja lain suomentajan Ljungi Tuomaanpojan perheestä.

Kirjoittanut

K. R. Melander.

Tunnetun maanlain suomentajan Liungi Tuomaanpojan [1]) perheestä ei paljon tiedetä. Ylitarkastaja Virkkusen (Snellman) Historiallisen Arkiston XVI osaan painattamassa Liungi Tuomaanpojan elämäkerrassa mainitaan vain, että Liungin lesken nimi oli Margareta ja että Kustaa Aadolf hänelle vahvisti maaliskuun 9 p:nä 1614 hänen miesvainajansa omistamalta tilalta sen puolen veron vapauden, jonka Kaarle IX:s vuonna 1610 oli suonut. Tämä tila sijaitsi Kalajoen pitäjässä. Liungin lapsista mainitsee Virkkunen kaksi poikaa. Toinen niistä Juhani, joka oli valinnut isän papintoimen, oli kirkkoherrana Lapväärtissa vuosina 1633—36. Toiseksi pojaksi arvelee Virkkunen erästä Gabriel Liunginpoikaa, joka hänen ilmoituksensa mukaan oli jonkun aikaa Norrlannin käskynhaltijan Kristoffer von Wernstedtin yksityisenä sihteerinä ja sittemmin kihlakunnan tuomarina Pohjois-Pohjanmaalla 1600-luvun ensi kymmenillä. [2])

---

[1]) Nimi Liungi eli Liungo tavataan aikaisemmin ristimänimenä kahdella keskenään nähtävästi sukua olevalla henkilöllä Uudellamaalla. Nämät ovat eräs Liungo, joka 1480 mainitaan Haikon kartanon omistajana, ja hänen tyttärestään luultavasti polveutuva Liunge Laurinpoika Härkäpään omistaja. Tämä myöhempi Liungi oli Juhana herttuan palveluksessa ja mestattiin 1363. Mitään asianhaaroja, jotka osoittaisivat Liungi Tuomaanpojan sukulaisuutta heidän kanssaan, ei löydy. (Bomansson, Hertig Johan och hans tid, 67 s.).

[2]) A. H. Snellman (Virkkunen), Ljungi Tuomaanpoika, Pohjanmaan pappi ja lain suomentaja (Historiallisen Arkiston XVI osa, 2 vihko, 24 sivu); Lagus, Om finska lagöfversättningar, 8 sivu; Leinberg, Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet, II osa, 252—53 ja 265—66 siv.; sama Åbo stifts herdeminne 1554—1640, 114 s. (Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia V).

Tuomiokirjoista Pohjanmaalta ja muutamista muista asiakirjoista olen tavannut joitakuita tietoja lisäksi sekä Liungin puolisosta Margaretasta että Juhanista ja Gabrielista, jotka molemmat olivat Liungin poikia, ynnä yhdestä tyttärestä. Enimmät näistä sukulaissuhteita osottavista tiedoista ovat erään oikeudenkäynnin pöytäkirjasta vuodelta 1633 Liungi Tuomaanpojan äsken mainitusta tilasta Pahikkalasta Kalajoella. Siitä näemme, että hänen leskensä oli mennyt uudestaan naimisiin Kalajoen nimismiehen Niilo Eerikinpojan kanssa, joka tämän vaimonsa kuoleman jälkeen oli saanut pitää Liungin aikoinaan ostaman Pahikkalan. Rouva Margaretan kuolinvuotta ei mainita, mutta pöytäkirjasta näkee, että kuolema oli häntä kohdannut jo ennen vuotta 1633. Pahikkalan oli Niilo Eerikinpoika myynyt rouva Margaretan eläessä eräälle Markus Antinpojalle ja tämä uudestaan kaupannut sen „vieraalle henkilölle", nähtävästi ulkopitäjäläiselle, Matti Olavinpojalle. Tällä oli talo vain vuoden ajan riidan tähden, johon hän joutui rouva Margaretan kanssa Pahikkalan parhaimmista niityistä, mitkä rouva tahtoi yhdistää Mantilan (Mandela) taloon [1]), joka sittemmin 1633 kuului hänen tyttärelleen. Riita loppui nimittäin niin, että rouva Margaretan poika Gabriel Liunginpoika sai Hannu Jakobinpojan antamaan asiassa tuomion, jolla rouva Margareta ja Niilo Eerikinpoika oikeutettiin lunastamaan Matti Olavinpojalta takaisin Pahikkala. Siitä oli silloin takaisin lunastettaessa Niilo Eerikinpoika oikeudessa antamansa todistuksen mukaan maksanut 70 talaria. Aikaisemmin oli hän naimisiin mentyänsä ja saatuaan talo haltuunsa suorittanut erään 52 $^1/_2$ talarin velan, joka herra Liungin kuoleman jälkeen näkyy taloa rasittaneen. Pöytäkirjasta huomaa, että tämä velkasumma oli hopearahaa, joka yksin oli käypärahaa vuoteen 1625. [2]) 70 talarin summasta ei ole ilmoitusta mitä lajia rahaa se oli. [3])

---

[1]) Pahikkala ja Mantila kuuluvat Pohjankylään Kalajoen pitäjää.

[2]) Jo 1624 oli lyöty vähän kuparirahaa, mutta vasta 1625 ilmestyi sääntö kuparirahan käytäntöön ottamisesta. (Aug. W. Stjernstedt, Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar, Kungliga Vitterhets- Historie- och Antiqvitetsakademins handlingar, 23 osa, 14 sivu sekä Stjernman, Samling utaf kungl. bref, stadgar, förordningar etc. I osa, 928 siv.).

[3]) Itä-Norrlannin eli Pohjanmaan tuomiokirja 1632 ja 1633 fol. v. 102 ja seur., Kalajoen kerijät $^{19}/_6$ 1633.

Nyt puheenalaisessa kihlakunnan oikeuden istnnnossa Kalajoella 1633 vaati Liungi Tuomaanpojan poika Juhani, kaiketi vanhempi pojista ja siihen aikaan Oulun kappalaisena, saada isäpuoleltaan Niilo Eerikinpojalta Pahikkalan tilan vanhempainsa perintönä. Kun Niilo Eerikinpoika ei voinut oikeudessa todistaa, että rouva Margareta oli testamentilla lahjoittanut hänelle Pahikkalan, eikä hänellä myöskään ollut laillista omistuskirjettä siihen, ei oikeus voinut evätä Johanin vaatimusta saada lunastaa talo. Hänen piti kuitenkin siskojensa kanssa maksaa Niilo Eerikinpojalle hänen suorittamansa 52 $^1/_2$ talarin velka sekä mitä hän sen yli oli talosta maksanut. Näyttää siis siltä, kuin Juhani Liunginpoika olisi vaatinut taloa yhteisesti itselleen, ja siskoilleen. Mutta vähän myöhemmin aivan pöytäkirjan lopussa lausutaan epäilys, että Juhana ehkä yksin aikoisi talon pitää. Julistetaan nimittäin Niilo Eerikinpoika oikeutetuksi lunastamaan talo takaisin Juhanan maksamasta summasta, jos Juhani hankittuansa oman voiton halusta itselleen talon möisi sen muille. [1])

---

[1]) Jo mainittu kohta kihlakunnan oikeuden pöytäkirjassa on seuraava: „Kom för Rätta å satte tingh her Jåhan Caplan i Vlå, och kärde till Nills Erichson Ländzman i Kalajåkj om Pahickala hemman som Nillss Erichsson nu besitter, och her Jåhan förmenar sigh wara närmaste arfvinge till samma hemman efter sin s. föreldrar. Så Bekände dee tolf i nämpden, att saaken haffuer sigh sålunda, att saligh her Liungh som war her Johans fadher haffuer kiöfft i sin liffz tijdh samma hemman, och sedhan effter hans dödh, så haffuer hans hustru be:dh Margreta som Nillss Erichsson effter s. her Liungh hadhe till hustru, försåldh förb:de hemman ått Marcus Andersson be:dh och Marcus anderss: haffuer så såldh ått Een fremmandhe man be:dh Matz Oloffss: och Matz Oloffss. haffuer så hafft samma hemman Eett åhrs tijdh, och alldenstundh Matz Oloffss: kunde inthett förlijkas medh hustru Margretta för den orsaak skulldh att hustru Margreta wilfde inthett affståå medh dee ängiar som lydde till Pahickala hemman som Nills boor och besitter, vthan willde bruka Pahickala hemmans bästa ängiar vnder mandela hemman som her Jåhans syster nu besitter och för än hon haffuer willatt affstå före:ne hemmans ängiar, så haffuer hustru Margreta så widt vthfördh saaken medh sin son Gabriell Liunss att han haffuer Hans Jacåbssons tijdh bekommitt dom deropå, att hon medh sin man be:dh Nills Erichss. skulle igen löösa före:ne hemman, och derföre giffuitt vthj Rijkz- och Swenske d:r sty: så och smått myntt — 8:dr och ialles haffuer Summan waritt effter som Nills Erichss: sielff tillståår och Bekänner n: — 70 d:r och der till betaalltt wis gieldh till — 52 $^1/_2$ d:r och alldenstundh Rätten nochsamptt aff bägges deras taall och swar förnimmer, att huus Nills sielff försummellsse hadhe

Äsken mainittu Hannu Jaakonpoika, joka oli ratkaissut riidan Matti Olavinpojan ja rouva Margaretan välillä niin, että myöhempi sai lunastaa Pahikkalan takaisin, oli nähtävästi Pohjanmaan lainlukija. Vuonna 1626, jolloin Pohjanmaan tallella olevat tuomiokirjat alkavat, ei hän enää ole lainlukijana, josta voi päättää, että mainittu riita-asia oli sitä ennen ratkaistu. Samasta pöytäkirjasta voi päättää, että rouva Margareta jonkun aikaa omisti myöhemmin hänen tyttärelleen kuuluvan Mantilaankin, koska hän sen alle tahtoi saada Pahikkalan parhaimmat niityt.

Se puolen veron vapaus, joka aikaisemmin mainittiin myönnetyksi rouva Margaretan talosta koski vuoden 1610 verokirjan mukaan vuotuista veroa ja sotavarustusveroa. Samana vuonna kannetusta laivanvarustusverosta näkyy hänen talonsa olleen kokonaan vapautettu kuninkaan kirjeen nojalla, niinkuin verokirjassa mainitaan. [1])

Liungi Tuomaanpojan tyttärestä ei tästä pöytäkirjasta muuta ilmene kuin, että hän myöhemmin oli Mantilan omistajatar.

---

waritt, i dett att Nills Erichss:n haffuer icke Laghliga breff tagit opå Pahickala hemman. Och Endoch Nills beropar sigh att hans s: hustru b:dh her Jåhans modher skulle haffua testementerat ått hånom åffta be:lte hemman. Och der till kalladhe till wittne her Gabriell som henne medh Sacramentz besööchtt hadhe, Och eij annorlunda hennes oordh waritt effter som her Gabriel in för Rätten bekände, sålunda waritt: att mijna barn haffuer nu fått sigh stycke brödh och iagh näpeligen troor, att dee till denne hemman ähr nödhträngde till att klandra aff min man effter min dödh, hvilken bekännelse aff her Gabriel Rätten icke kan gilla och optaga för nöijachttigtt testamente, Och alltt så Ehrkenner Rätten Emedhan Nllls icke haffuer Laghlige breff opå Pahickala hemman Derföre kunde Rätten eij förwägra her Jåhann sin föreldras hemman till att igen löösa, för så mån̊ge Peningar som Nills derföre haffuer vthlagdtt och vthj sådantt myntte eller opfylla medh koppar myntte effter som Rijckz och Swensk d:r nu gåår och geller och schall her Jåhan samptt medh sijne syskon wara förtäktt att Ehrleggie och betaala för:ne — 52 ½ d:r gieldh som Nills haffuer effter s. her Liungh betaalltt, och före:ne Summa schall her Jåhan nu nästkommande Michaelis tijdh Ehrleggie och Nills Erichss: till handa leffuerera. Och der så henda kan att her Jåhan icke förmåår förb:de hemman förestå och besittia uthan för någon winst haff:r nu så driffuitt och hemmanedt wunnitt att han dett sielff will behålla och icke så giör, vthan selier ått andråm, så skall Nills Erichs: wara närmaste löösa igen för samma Peningar som her Jåhan nu skulle hånom vthlöösa medh.

[1]) Pohjois-Pohjanmaan verokirja vuodelta 1610, vol. 4874. fol. 10 v., 21 ja 36.

Toinen Liungin pojista Juhani, jonka olemme vanhemmaksi arvelleet, oli siis edellämainitun kihlakunnan pöytäkirjan mukaan vuoteen 1633 Oulun kappalaisena, ennenkuin hän vielä samana vuonna siirtyi Lapväärttiin kirkkoherraksi. Siihen virkaan hän jäi vuoteen 1636 saakka. Hänen vaimonsa oli Anna Sigfridi Laihelan kirkkoherran (Sigfridus Johannis) tytär, joka myöhemmin meni toiseen avioliittoon Lapuan kirkkoherran Gregorius Bartholdi Raumannuksen kanssa. [1])

Toinen pojista Gabriel tavataan monessa toimessa Pohjanmaalla. Suomessa ruvettiin vuodesta 1619 antamaan kokonaisia kihlakuntia tai yksinäisiä pitäjiä, vieläpä kruununkartanoja ja kalastuksia vuokralle yksityisille. Kihlakunnan tai pitäjän vuokralle ottaneen henkilön tuli täyttää kruununvoudille kuuluneet tehtävät vuokratulla alueella. Siten kantoivat he kruunun verot ja olivat läsnä kihlakunnan oikeuden istunnoissa heidän vuokra-alueellaan. Vuonna 1624 otti eräs Joseppi Jaakonpoika tällä tapaa vuokralle Lapuan pitäjän Etelä-Pohjanmaalla. Mutta jo 1626 eli sinä vuonna, jolta Pohjanmaan tuomiokirja alkaa, on Gabriel Liunginpoika vuokraajan nimellä läsnä Lapuan keräjissä ja samaten seuraavan 1627 vuoden alkupuolella, vaan saman vuoden loppupuolella taas Jooseppi Jaakonpoika. Olisiko tämä viimeksi mainittu ensin siirtänyt vuokraamansa alueen Gabriel Liunginpojalle, mutta sittemmin peruuttanut siirron. Etelä-Pohjanmaan tileissä on taas sekä tilivuonna 1626 että tilivuonna 1627 Juoseppi Jaakonpoika mainittu Lapuan pitäjän vuokraajaksi. [2])

Muutamia vuosia tämän jälkeen tapaamme Gabriel Liunginpojan jälleen mainittuna Pohjanmaan tuomiokirjoissa, mutta silloin lainlukijana sekä Pohjois- että Etelä-Pohjanmaalla. Nuorempi poika oli siis hänkin saanut toimen, mikä isävainajalla oli ollut. Tässä virassa toimi Gabriel Liunginpoika tuomiokirjasta päättäen tammikuusta alkaen 1629 helmikuun loppuun 1633 ollen kuitenkin siitä poissa, niinkuin tulemme näkemään, vähän aikaa vuoden 1630 lopussa ja seuraavan vuoden alussa. Tuomiokirjaan on hän tältä ajalta useaan paikkaan painattanut sinettinsä.

[1]) Leinberg Åbo stifts herdaminne, 114 s. Strandberg, Åbo stifts herdaminne, II osa, 47 ja 107 siv.

[2]) Itä-Norrlannin eli Pohjanmaan tuomiokirja 1626—31 fol. 24, 39, 45; Etelä-Pohjanmaan tilikirja 1626, vol. 4957, 33 v. fol. ja 1627, vol. 4960, fol. 47.

Paitse käskynhaltija Wernstedtin sihteerinä, pitäjän vuokraajana ja lainlukijana esiintyy Gabriel Liunginpoika tämän ajan asiakirjoissa vielä neljännessäkin toimessa, nimittäin Uuden Kaarlepyyn rahavarain hoitajana. Siinä näkyy hän olleen kuusi vuotta, vaikkei asiakirjoista käy muuta ajanmääräystä ilmi kuin, että hän oli siitä luopunut ennen vuotta 1631. Tässä toimessa oli hän ollut huolimaton ja siten aiheuttanut kamarineuvosten Klaus Flemingin ja Pietari Erlandinpoika Bååthin sekaantumisen asiaan maalaiskaupan tarkastajan Pohjanmaalla Didrich Spikenagelin valituksesta. Eräässä kirjeessään Pohjanmaan lainlukijalle Niilo Hannunpojalle huhtikuun 28 p:ltä 1631 käskevät nämät kaksi kamarineuvosta häntä ryhtymään seuraaviin toimiin tämän kirjeen tuojan Spiknagelin valituksien johdosta. Toiselta puolen tuli hänen saattaa lopulliseen tuomioon Spiknagelin nostama juttu muutamia henkilöitä vastaan Pohjanmaalla maakaupan harjoittamisesta ja väärän mitan käyttämisestä tervakaupassa. Toiselta taas piti hänen kehottaa Gabriel Liunginpoikaa viipymättä tekemään tili Uuden Kaarlepyyn rahavarain hoidosta. Tämä myöhempi osa pöytäkirjasta kuuluu seuraavasti. „Sammaledes wele i förmana Gabriel Liungsson att han vthan widhere förhaaling aflägger, icke allenest en richtigh Räkenskap för alle Sex åhren, medhan han ny Carleby stadz inkompst haf:r handteret, der medh bewisandes huruledes Stadzens Vpbördh och Vtgifft är förestånden, eller anlagdh till dess rätte nytta, Serdeles och i synnerhet att han in Continenti må afläggia, hwadh Stadhen i så måtto medh skääl och beskeedh tilkommer bredhe wid tilbörligit jnteresse som Honom öfwertygas sig till nytta haf:r brukat, Så frampt man icke skall förorsakes en annan process der inne begynna och fulföllia, Om Han eliest icke weet sigh rätta i saken.“ Me näemme siis tästä, että Gabriel Liunginpoika oli tehnyt itsensä syypääksi samaan virheeseen, josta moni kruunun verojenkantaja näihin aikoihin tuomittiin. Kaiketi laati hän tämän kamarineuvoston vaatimuksen johdosta oikean tilin Uuden Kaarlepyyn rahavaroista ja selvisi tästä ikävästä jutusta, koska hän vielä pari vuotta eteenpäin tavataan lainlukijana. Kuitenkin näkyy hän olleen, varmaankin saman jutun takia, väliaikaisesti erotettu virastaan syyskuun 15 p:stä 1630 heinäkuun 5 p:ään 1631. Siltä ajalta ei nimittäin löydy ainoatakaan pöytäkirjaa hänen laatimassaan Pohjanmaan

tuomiokirjassa. Kaiketi oli edellisessä mainittu Niilo Hannunpoika siksi aikaa asetettu Pohjanmaan lainlukijaksi määryksellä samalla tutkia ja saattaa lopulliseen tuomioon Gabriel Liunginpojan asia. [1])

Tämän jälkeen en ole tavannut mitään tietoja Gabriel Liuginpojan vaiheista.

[1]) Itä-Norrlannin eli Pohjanmaan tuomiokirjat vuosilta 1626—31 ja 1632—33; kamarin registratuura vuodelta 1631 fol. 329, kirje $^{28}/_{4}$ 1631.

8. Kuopion kaupunki Ruotsin ylivallan aikana.

Kirjoittanut

J. M. Salenius.

Kuopion kaupunki perustettiin vuotta myöhemmin, kuin S. H. Porthan v. 1775 julkaisi latinankielisen väitöskirjansa Kuopion pitäjästä („Descriptio paroeciae Cuopio"). Tästä siis ei tavata mitään kaupungin kuvausta, eikä niin vähäisestä yläma an kaupungista muissakaan teoksissa moneen aikaan annettu yhtenäisiä tietoja sen enempää, kuin mitä maantieteellisissä teoksissa (esim. E. Tuneld'in teoksessa „Geographie öfver konungariket Sverige") oli. Vaikka v. 1844 Kuopiossa alkoi ilmestyä sanomalehtiä, harvoin niissä oli kirjoituksia kaupungin alkuperäisistä oloista, mutta Cl. V. Gyldén v. 1845 painatti „Historiska och statistiska anteckningar om städerna i Finland", ja kun Kuopion kaupungissa syksyllä v. 1882 vietettiin sen satavuotisjuhlaa, myytiin juhlan ensipäivänä Bruno Granit'in kirjoittamia „Muistelmia Kuopion kaupungin satavuotisen olemassaolon ajalta", joita kootessaan hän myöskin on tiedustellut kaupungin vanhimman miespolven suullisia tarinoita. Myöhemmin Antero Pelkonen Uudessa Kuvalehdessä v. 1902 on julkaissut „Vähän Kuopion kaupungin esihistoriaa" ja Petrus Nordmann Pehr Brahen elämäkerrassa v. 1904 on kuvannut mainitun kreivin aikana perustettua ensimmäistä Kuopion kaupunkia.

Tähän teokseeni olen saanut lisätietoja Kuopion maistraatin ja kirkon arkistoista, Suomen valtioarkistosta ja Ruotsin sekä valtio- että kamariarkistosta. Kaikesta ystävällisyydestä ja avuliaisuudesta, jota minulle näitä arkistoja käyttäessäni on osoitettu, saan kiittää Kuopion kaupungin pormestaria ja maistraatinnotariusta, Kuopion tuomioprovastia ja virkamiehiä Suomen sekä Ruotsin valtio-arkistoissa.

I. Ensimmäinen Kuopion kaupunki.

Niistä kukkuloista jà vaaroista, jotka Savossa nousevat Kallaveden länsipuolelta, Puijo korkeutensa sekä muotonsa puolesta on merkillisimpiä. Sen eteläjuurelta lähtee lounaaseenpäin vääntynyt kapeneva monipäinen Kuopionniemi, jonka maakerroksen alta siellä täällä tulee näkyviin kallioita ja jonka niemissä enimmäkseen on aaltojen huuhtomaa vuorta. Kuudennellatoista sataluvulla, joka kantoi niin paljon aatteita ja toimia, sekä hallitsijat että läänitysmaitten haltijat perustivat uusia kaupunkeja maamme usealle kulmalle. Sillä aikakaudella myöskin Kuopionniemelle ihanan järvimaiseman keskelle syntyi ensimmäinen Kuopion kaupunki, jota todellakin oli olemassa, vaikka usein on sanottu, että sitä ainoastaan ehdotettiin perustettavaksi. [1]) Sitä ennen siinä niemessä jo kauvan oli ollut vakinaisia asukkaita ja kirkonkyläkin. Olipa se myöskin vanhastaan kauppapaikkana, jonne määrättyinä aikoina kokoontui paljo Pohjois-Savon väkeä. Kun Pietari Brahe oli vapaaherrakunnakseen saanut Kajaanin puolen ja paitsi muuta sen lisäksi Pohjois- eli Vähä-Savon, ruvettiin vv. 1652 ja 1653 tuumimaan kaupungin perustamista Kuopion pitäjän kirkonkylään ja 2 talon (6 oravan) antamista sen alueeksi. Kajaanin vapaaherrakunnan tilikirjoissa vuodelta 1654 kuitenkin mainitaan Kuopion äsken aloitetun uuden kaupungin alle lasketuksi ainoastaan 1 talo (1 orava). Keväällä v. 1653 Kuopion kaupungissa oli 10 porvaria ja käsityöläistä ja pormestariksi ynnä kestikievariksi oli ehdotettu siksi tarjoutunut Viipurin entinen raatimies Henrik Scborbau, joka v. 1658 sai 5 oravaa Hatsalassa. Pietari Brahe myöskin teetti uuden kaupungin asemapiirustuksen, johon oli merkitty tori, korttelia ja katuja Kuopionlahden rannalle pitäjänkirkon lounaispuolelle. [2])

Se kaupunki kuitenkin hitaasti otti kasvaakseen. V. 1661 siinä oli 30 henkeä, joista kuudella oli omat talot. Muut harjoittivat kaupunkilaisten oikeudella maakauppaa. Koko yrityk-

---

[1]) Esimerkiksi E. Tuneld'in teoksessa „Geographie öfver konungariket Sverige“, 1794.

[2]) Petrus Nordmann, Per Brahe, 1904 siv. 333—336 ja Antero Pelkonen, Vähän Kuopion kaupungin esihistoriaa (Uusi Kuvalehti v. 1902).

sen menestymistä ruvettiin epäilemään. Vuoden 1678 Vähä-Savon tuomiokirjassa nähdään äskennimitetyn kirkkoherran Johannes Salmeniuksen valitus, että „tämän kaupungin“ loiset ja kerjäläiset olivat polttaneet pappilan aitoja ja että nimismies tahtoi itselleen ottaa kaupungin maata. Kirkkoherra myöskin ehdotti, että ajetaan pois kaupungista hyödytöntä väkeä. [1]) Ensimmäistä Kuopion kaupunkia sen jälkeen ei enää mainittu. — Siihen aikaan vainottiin ja häädettiin maattomia, vieläpä niinkin, että heidän mökkinsä poltettiin. Jotakin semmoista kentiesi tarkoitetaan Tuneld'in maantieteen äsken mainitussa painoksessa, kun siinä kerrotaan, että maaherra Kaarle Falkenberg kruununmiehillä poltatti niitä pieniä torppia, jotka Kuopion kaupunkia perustettaissa olivat tiellä, ja siten tuotti itselleen sekä muille kruununpalvelijoille ankaran rangaistuksen. Joko noitten mökkien tahi ensimmäisen Kuopion kaupungin jäännöksinä sitte kauvan oli Kuopion kirkon lähellä olevassa metsässä kivien ja tiilien roukkioita.

II. Savon oloja seitsemännellätoista sataluvulla.

Ne sodat, joita Suomessa käytiin seitsemännentoista sataluvun alkupuolella, tuottivat Savonkin maakunnalle suurta haittaa, sillä tästä lohkaistiin sen eteläosa ynnä Lappeenranta Venäjälle, ja Pohjois-Savossa oli totuttu viemään tervaa Lappeenrantaan. Kasvoi Savossa paljo viljaakin, mutta katovuosina tervanpoltto oli ollut kansan tärkeimpänä tulolähteenä. Nyt se elinkeino alkoi huveta. Ruotsille jääneessä Savossa ei ollut Turun rauhan jälkeen mitään kaupunkia ja maanteittenkin puolesta oltiin jotenkin ummessa. Kauvan kyllä oli ollut tietä Iisalmen ja Kuopion puolelta etelääpäin Savonlinnaan, Mikkeliin ja Loviisaan. Olivatpa Kuopiolaiset jo ennen toisen Kuopion kaupungin syntyä tehneet tien Iisalmelle ja iisalmelaiset suurella vaivalla Pohjanmaan rajaan asti, mutta siihen tie loppui. Iisalmen Nissilästä kuljettiin purilailla hiekkaharjujen ja soitten yli Oulunjärvelle. [2]) Pohjanmaan pohjoisimmat merikaupungit

[1]) Kirkkoherra maisteri Salmenius usein juttusi niityistä ynnä muista. esim. v. 1681.

[2]) H. Gebhard, Kuvaelmia Kajaanin kaupungista, siv. 50. K. A. Castrén, Kajaanin läänin vaiheista. siv. 27.

olisivat kaikki tahtoneet vetää tienjatkoa luokseen ja sentähden kului aikaa, ennenkuin mitään tietä tehtiin. Pohjois-Savon miehet vuoden 1771 valtiopäivillä pyysivät, että „Pohjanmaan maaherrakunta“ velvoitetaan tekemään ja kunnossa pitämään tietä Ouluun saakka. Sitä oli jo edellisillä valtiopäivillä anottu ja se tie olisi kummallekin maakunnalle ollut hyödyllinen ja ikäänkuin luonnon ja lain vaatima. Se vuoden 1775 jälkeen sitte saatiinkin aikaan ja vähän myöhemmin tehtiin tie „köyhän“ Rautalammin kautta Laukaaseen ja Vaasaan. Kuopion maaherra von Wright v. 1783 ehdotti, että tämän tien tekoon käytetään Rautalammin komppaniian sotamiehiä. Mutta tässä järvirikkaassa maakunnassa myöskin kaivattiin veneväyliä järvien väliin ja koskien ohi kaupan keskuksiin. Vuoden 1751 valtiopäivillä anottiin veneväylän avaamista Varkauden ja Viannon koskien ohi sekä Leppävirran Vapuksen syventämistä, sillä maantiet vielä olivat huonoja, vaikka kansa niitä yhä korjasi. Varkauden kohdalla sitte kauvan oli kapea kanava, mutta suuremmat soutuveneet jäivät sen toiselle puolelle ja tavarat kuljetettiin maata myöten noin 1,500 kyynärää toisiin veneisiin tahi oli suuri vene vedettävä se taival teloilla. Pienemmät veneet tyhjinä kuljetettiin kanavaa myöten ylös ja alas. Kyminkartanon läänin maaherra ei puoltanutkaan useampien veneväylien avaamista, koska vanha kauppatie etelääpäin oli rajalla katkaistu.

Hallitus kauvan koetti estää savolaisia tekemästä kauppaa Pohjanmaan kaupunkien kanssa ja tahtoi suunnata heidän kauppansa uuteen Loviisaan, mutta Savon miehet valtiopäivilläkin anoivat, että mieluummin saisivat viedä maansa tuotteita entisiin, vaikka nyt vieraan vallan hallussa oleviin, myyntipaikkoihin, ja vielä v. 1782 Kuopion maaherra von Wright ehdotti, että talonpojat saisivat tuoda suoloja Viipurista ja Lappeenrannasta, jonne oli mukavaa mennä. Säätyjen deputationi v. 1747 ehdotti uusia itsenäisiä kauppaloita Savoon ja Karjalaan ja vesijaksojen perkaamista, mutta näyttää siltä, kuin se puolue, joka silloin johti hallintoa, ei olisi suosinut kaupankeskusten perustamista näihin syrjäisiin tienoisiin. Vasta pari vuosikymmentä myöhemmin kaadettiin entisiä järjestelmiä ja Savon kauppa jo sitä ennen oli omin lupinsa kääntynyt Pohjanmaan kaupunkeja kohti. Jos Mikkelin puolelta mentiinkin Loviisaan, niin Pohjois-Savosta ja Karjalasta käsin tehtiin kauppaa Oulun

kanssa. Harvoinpa Joroisistakaan vietiin tavaroita Loviisaan kaupaksi.

Savon silloisia oloja selvästi kuvaavat ne valitukset (anomukset), jotka Pohjois-Savon edusmiehet toivat esille Ruotsin valtiopäivillä.[1]) Vuosien 1746—1747 valtiopäivillä Savon sekä keski- että alakihlakunnan edusmiehenä oli Henrik Mollenius, jolla oli tila Tavisalmen kylässä.[2]) Hän valtiopäivillä selitti, että Savon lähimmät ja mukavimmat kauppapaikat, Lappeenranta ja Hamina, olivat joutuneet Venäjän omiksi. Tervaa, eläimiä y. m. siis oli vieminen 30—40 peninkulman päähän. Matkalla kului paljo eväitä eikä kaikilla joutavia hevosia ollutkaan. Vaikeaa oli saada rahoja kaikellaisiin maksuihin ja hankkia kotiin tarpeellisia tavaroita. Oli saatava tähän maakuntaan joku uusi kauppakaupunki ja markkinapaikka.

Vuoden 1751 valtiopäivillä Vähä-Savon tuomiokunnasta valitettiin, että tälle rajaseudulle ei ollutkaan saatu mitään kauppapaikkaa, vaikka edellisillä valtiopäivillä oli luvattu ja oli kuulusteltu lähikaupunkien mieltä, vaan talonpoikien täytyi ostaa Loviisan tapulikaupungista ja Oulusta suoloja, tupakkaa y. m. Pyydettiin tapulioikeutta Oululleki, että suolain ja tupakan hinnat alenisivat, ja ehdotettiin, että Oulun porvaristo rakentaisi Iisalmen pitäjän Makkolan kylän maille Jokipolvenrannalle suola- ja tupakkapuodin sekä Varkauden virran luo toisen, joista kummastakin oli mukava vesitse tuottaa tavaroita.[3]) Siinä tapauksessa kauppakaupungin rakentaminen Savoon olisi melkein tarpeeton. Oululaisten sopisi myöskin sallia, että markkinoita pidettäisiin Jokipolvenrannalla 25 p. Elok. ja Varkaudessa 8 p. Syysk. Siten salakuljetuksetkin häviäisivät. Muuten kyllä ylämaalla kaivattiin omaa kaupunkia ja kuningas vaatikin tästä maaherran lausuntoa. Keväällä v. 1755 turhaan mentiin Savosta Loviisaan suoloja noutamaan, sillä Loviisan kauppiaat edellisenä vuonna olivat rajan taakse Haminaan myyneet suoloja

---

[1]) Ruotsin valtioarkisto: Registraturer uti inrikes civile ärender öfver allmogens enskildte besvär.

[2]) Hänen isänsä oli rykmentinpastori Mathias Mollenius, joka Pultavan tappelun jälkeen kauvan oli vankina Moskovassa, ja äidinisä Kuopion kirkkoherra Henrik Hoffrén.

[3]) Oulu sai v. 1765 tapulioikeudet. Vertaa: H. Gebhard, Kuvaelmia Kajaanin kaupungista, siv. 57.

huokeammasta, kuin 20 riksiä pankossa. Niuvanniemen isäntä Henrik Argillander valtiopäivillä sitte anoi, että Loviisan kauppiaita pakotetaan hankkimaan savolaisille suoloja tahi Oulu julistetaan tapulikaupungiksi sekä että Viannon koskella saa olla markkinat 14 p. Tammik. ja 6 p. Elok. Kauppakollegio periaatteessa puolti kauppalain ja markkinain säätämistä, mutta valiokunnissa ja deputationeissa paraikaa keskusteltiin kauppaloista ja markkinoista Suomessa. Vapaita markkinoita Viannon kylään Iisalmella taas v. 1765 pyysi valtiopäivämies Henrik Paldanius, jonka hallussa oli Savisaari ynnä sen kestikievari ja Niuvanniemi (Fagernäs). [1]) Niitten ajaksi hän ehdotti 8 päivää ennen Pärttylinpäivää. Mikon päivän aikana oli markkinat Mikkelissä ja olihan markkinoita myöskin Sysmässä, Anianpellolla, Liperissä ja Kajaanissa, mutta Vähä-Savon tuomiokunnassa ei ollut sellaisia, vaikka se ympärykseltään oli 150 penink. Markkinoita Matinpäivän aikaan syksyllä Rantasalmelle v. 1771 anoi valtiopäivämies Juhana Koponen Leppävirroilta. Kauppakollegio, asiaa muuten puoltaen, tahtoi muuttaa aikaa Lokakuun keskivaiheille. Koponen myöskin arveli, että markkinat Oulusta ovat muutettavat takaisin Limingalle, sillä Oulun porvarit olivat painaneet viljanhinnat liian halvoiksi. Samoilla valtiopäivillä Vähä-Savon tuomiokunnan puolesta kuninkaalle valitettiin, että tämän puolen asukkailla ei ollut myyntipaikkaa likempänä, kuin Loviisa, jonne tuomiokunnan etelä-osista oli 30 ja pohjois-osista vähän yli 50 penink. maamatkaa, jota vastoin ennen oli päästy Lappeenrantaan vettä myöten. Savon tärkeimmän tuotteen, viljan, kuljetus sinne tuli yhtä kalliiksi, kuin itse tavara, ja aikaa meni paljo hukkaan. Koko valtakunnassa ainoastaan Karjalalla saattoi olla samat kärsimykset, kuin Savolla, ja siellä veroitustapa kuitenkin oli helpompi, kuin täällä, jossa verot ja maksut olivat suoritettavat yhdellaisen vahvistetun perustuksen mukaan. Ennen tännepäin myöskin usein tehtiin Venäjän puolelta hyökkäyksiä ja hävityksiä, joitten seurauksena oli ollut rahanpuutetta ja ryöstöjä. Täällä ei suinkaan kyettäisi veroja

[1]) V. 1760 oli valtiopäivämiehenä Samuel Kämäräinen; vv. 1765—66 Savon ja Kyminkartanon läänistä yllä mainittu Paldanius sekä Yrjö Timonen Kiteeltä, Erik Sigfridinpoika Iitistä ja Johan Savander Ristiinasta. V. 1769 oli Viipurin ja Savonlinnan läänistä valtiopäivillä Thomas Kuitenen Nurmeksesta ja Petter Hynninen Joroisista.

maksamaan, jos ei elinkeinoja edistettäisi. Oli saatava perustettaviin kauppaloihin sellaisten hyödyllisten käsitöiden tekijöitä, että he jalostaisivat maan tuotteita ja siis näitä ostaisivat. Sangen sopiva kauppapaikaksi oli Varkaus, joka oli keskellä tätä 40 penink. pitkää tuomiokuntaa ja jonne monelta suunnalta pääsi vesitse. Koska maaherra osasi seudun kieltä ja tiesi sen oloja ja tarpeita sekä harrasti kansan etuja, niin talonpojat toivoivat, että hänen avullaan toteutuvat ne lupaukset, jotka sisältyivät talonpoikien valituksiin 29 p. Marrask. v. 1756 ja 9 p. Jouluk. v. 1766 annettuihin päätöksiin. Hirsi- ja honkametsää oli runsaasti, mutta kaupungit olivat kaukana. Sentähden anottiin, että talonpojat, kun asianomaiset olivat paikkoja tarkastaneet, saisivat perustaa sahoja ja lähettää lautoja Venäjän puolelle, vaikkapa tullimaksuja suorittaen. Suolojen hinta oli noussut niin, että tynnyriltä otettiin 90—96 vaskitalaria. Pyydettiin siis, että tapulikaupunkia velvoitetaan hankkimaan kylläksi suoloja kohtuullisesta hinnasta myytäväksi tahi että saadaan tullia maksaen tuoda suoloja Venäjän puolen kaupungeista. [1])

Kun oli muodostettu uusi Savon ja Karjalan lääni, kirjoitti sen ensimmäinen maaherra Boije Marraskuussa v. 1775 kuninkaalle, ettei Savossa ja Karjalassa ollut yhtään kaupunkia, jonne sopi myydä tavaroitaan. Asukkaitten tarpeet olivat haettavat 50—60 peninkulman takaa. Suoloja saatiin Loviisasta ja Oulusta, mutta matka niihin vei 4—5 viikkoa. Matkankustannukset siis olivat suuret ja Venäjänpuolen kauppapaikoista ei saatu tuoda suoloja. Jos kauppaloita perustettaisiinkin tälle maan kulmalle, niin niissä ei kuitenkaan olisi suoloja suotavana ja salakuljetukseen ei pitäisi antaa aihetta. Savoon sentähden sopisi perustaa kaupunki tahi kauppala, jolle olisi suotava tapulioikeus yksin lähettää Venäjälle lautoja sahoista, joitten haltijat nyt itse lähettivät ulos lautoja. Suoloja, mutta ei muuta, voitaisiin tuottaa Venäjältä, jos tullimaksut määrättäisiin kohtuullisiksi. Syrjäisimpien seutujen asukkaat siinä tapauksessa saisivat niitä 15—20 peninkulman takaa. Vapausvuodet kyllä houkuttelisivat väkeä äsken perustettuihin kauppaloihin ja asukkaitten elämän- sekä rakennustavat voisivat muuttua toisellaisiksi, jos tavarainvaihto kasvaisi suuremmaksi. Nyt käsityön-

[1]) Tätä asiakirjaa on myöskin Suomen valtioarkistossa.

tarpeita oli haettava Loviisasta ja Oulusta, niin että yksi ikkuna tuli sangen kalliiksi.

VV. 1779, 1786 ja 1789 oli valtiopäivillä Paavo Eskelinen Kuopion pitäjästä. Hän v. 1786 vielä anoi, että tie tehdään Pyhäjoelle tahi Raaheen niin, että päästään Kuopiosta useampaan merikaupunkiin, jolloin saadaan tavaroita huokeammasta hinnasta, kuin aina vaan Oulusta ostettaissa. Samalla hän ehdotti, että tähän työhön määrätään Savon rykmentin pohjoiset komppaniiat. Vaikkei näitä ehdotuksia juuri vastustettu, niin kuitenkin huomautettiin, että tie Ouluun oli valmiina ja samoin tie Rantsilasta Raaheen.

Ennenkuin Eskelinen esitti näitä ehdotuksia, oli Kuopion uusi kaupunki jo perustettu.

III. Toisen Kuopion kaupungin perustaminen.

Kuopion nykyinen kaupunki saapi perustamisestaan ja varttumisestaan kiittää varsinkin kuningas Kustaa III:ta ja Savon ynnä Karjalan läänin ensimmäisiä maaherroja: Boijea, Wright'iä ja Carpelan'ia. Kun Kustaa III kesän alkupuolella v. 1775 kävi Lounais-Suomessa, koetti hän saada toimeen paljon hyödyllisiä uudistuksia myöskin Savon hyväksi. Kaupunki vihdoin määrättiin sinne perustettavaksi, uusia teitä käskettiin tehdä ja Pohjois-Savo ynnä Ruotsin Karjala lohkaistiin eri lääniksi. Kuningas 20 p. Kesäk. v. 1775 oli määrännyt uutta läänien järjestelyä. Kyminkartanon läänin maaherra Riddercreutz 7 p. Heinäk. sentähden ehdotti, että uuden läänin etelä-raja kulkisi $^1/_4$ penink. etelämpänä, kuin Rantasalmen kirkko, ja että siihen kuuluisi Karjala ja osa Savoa. Riddercreutz 19 p. Lokak. myöskin kirjoitti, että 14 p. Kesäk. on käsketty mitata 10 Ruotsin penink. pitkää ja leveää Kuopion pitäjää, mutta joutilaana oli ainoastaan maanmittari Miltopæus. Hän voisi sinä vuonna mitata kumminkin Nilsiän kappelia ja $^1/_2$ penink. siitä joka suuntaan, koska kuningas oli määrännyt sen maaherran asuinpaikaksi Savon läänissä. Boije oli äsken käynyt siellä. Uusi Savon ja Karjalan eli sitte myöhemmin Kuopion lääni sai vaakunakseen ja sinettiinsä Savon maakunnan eli kreivikunnan vaakunan, jossa oli keskellä mustaa kilpeä kultainen viritetty jousi nuoli jänteellä. Kilven ala-osan ympärillä oli lehtikiehkura ja kilven päällä kreivinkruunu. Myöskin Vähä-

Savon kihlakunnan (Kuopion tuomiokunnan) sinetti sisälsi viritetyn jousen. Uuden läänin keskus tietysti myöskin oli määrättävä. Sen maaherra Otto Ernst Boije Tukholmassa ollessaan Marraskuussa v. 1775 kirjoitti kuninkaalle, että Nilsiän kappeli asemansa puolesta ei ollut sopiva residenssipaikaksi. Hyväksyttävämpi oli Kuopion pitäjän kirkonkylä, josta maata myöten pääsi läänin muihin paikkoihin ja Kajaaninlinnan lääniin.[1]) Vesiteitäkin monta yhtyi Kuopioon. Kaikkein mukavin paikka residenssille ja kauppalalle kentiesi kuitenkin oli Varkauden Taipaleen luona.[2]) Kuningas ratkaisi keskustelut residenssipaikasta ja samalla kaupungin perustamisesta seuraavilla kirjeillä, jotka hän Tukholman linnassa 17 p. Marrask. v. 1775 kirjoitti Boijelle:

Gustaf med Guds Nåde, Sweriges, Göthes och Wendes Konung etc, etc, etc. Arfwinge till Norrige, samt Hertig till Schleswig Hollstein etc, etc, etc.

Wår ynnest och Nådiga benägenhet med Gud alsmägtig: Tro man och Landshöfdinge, samt Riddare af Wår Swärds Orden. Som wi af Eder i dag afgifne underdåniga berättelse, om belägenheten wid Nilsiä Kapell i Cuopio Socken, där wi ärnadt låta anlägga Landshöfdinge Recidencet, uti det Eder anförtrodde Län, i Nåder hafwe inhämtat, de flere swårigheter, som hindra en beqvem Communication ifrån det stället med andre orter; menat däremot wid Cuopio Moder Kyrka, skall wara det lempeligaste stället, för Landshöfdinge sätet, hälst

[1]) Ruotsin valtioarkisto: Landshöfdingarnes skrifvelser (Savolax och Karelens län 1775—1790). Boije 17 $^{20}/_{6}$ 75 määrättiin maaherrana hallitsemaan Savoa ja Karjalaa sekä Kajaaninlinnan läänin yhtä osaa, mutta Sotkamo ja Paltamo jo Marraskuussa pyrkivät uudesta läänistä irti. Kun Boije pyysi virkavapautta, määrättiin H. B. von Burghausen 12 p. Jouluk. v. 1777 toimittamaan hänen virkaansa. Hän toimitti sitä 23 p. Tammik. v. 1778—21 p. Huhtik. samana vuonna.

[2]) Maaherra Wright 13 p. Marrask. v. 1780 vielä kirjoitti, että Kuopion kirkko ei ole läänin keskellä. Kaupungin maata kyllä oli 68 tynnyrinalaa, mutta niistä 12 oli suomaata. Varkaudessa luonto olisi ollut mukavampi, mutta Kuopiossa jo oli vankila, räntteri eli rahastonholvi ja 36 ruokakuntaa eli perhettä (lääninhallituksen miehiä, porvaria ja käsityöläisiä).

därifrån ordenteliga wägar kunna underhållas, och för alla Savolaxska Soknarne jemwäl är Sjöwäg dit; Så hafwa Wi, efter wår Nådiga afsigt med Länens delning, samt ett och annat Landshöfdinge Sätes flyttning, uti Finland, till at befordra en lika tillsyn öfwer Länet, och giöra wägen för Inwånarne, så drägelig, som kan wara möijeligt till Landshöfdinge Recidencet, för godofunnit at fastställa det uti Savolax och Carelens Lähn, Landshöfdinge Recidencet må blifwa, wid ofwannemde Cuopio Moderkyrcka: Hwilket Eder altså härmed till Swar och efterrättelse länder. Och Wi befalle etc. Stockholms Slott den 17 November 1775.

GUSTAF

Joh. v. Heland.

Gustaf med Guds Nåde, Sweriges Göthes och Wendes Konung etc. etc. etc. Arfwinge till Norrige samt Hertig till Schlesswig Hollstein etc. etc. etc.

Wår ynnest och Nådiga benägenhet med Gud Allsmächtig, Tro man och Landzhöfdinge, samt Riddare af Wår Swärds Orden. Uppå Eder i dag afgifne underdåniga skrifwelse, hwarutinnan I förestält nödwändigheten af en Stads anläggning, wid det blifwande Landshöfdinge Recidencet i Sawolax och Carelens Län hwarjemte I för en sådan stad föreslagit wisse förmåner och rättigheter länder Eder härmed i Nåder till Swar och efterrättelse, att som wår Nådiga afsigt är, at låta en Stad anläggas, wid Landshöfdinge Sätet i berörde Lähn, hwilken, utom den nytta Länet igenom Handelsrörelsen i den samma kan winna, äfwen blifwer altid nödig, för wår Befallningshafwandes, och deras af Länets Innewånare beqwämlighet som hos honom hafwa angelägenheter at bewaka; Så är wår Nådiga wilje, det I mågen inkomma med project och ritning, till en ny Stads anläggning, wid Cuopio Moder kyrcka, som blifwer Stads kyrcka, och belägen innom Stadens Staquet; Men till Begrafnings ställen bör plats utsees utom Staden [1]); Och haf

[1]) Ei siis enää saatu haudata silloisen kirkon luo nykyiseen Piispantoriin.

wen I derwid at iagtaga det Staden må blifwa rymlig, samt Regulier till gator och Tomter, och at Förmånerne af belägenheten måge så mycket möijeligt är nyttjas; wiljandes wi sedermera, då berörde ritning till oss blifwit afgifwen, i Nåder förordna om Förmåner och Priwilegier med mera för den Staden. Och wi befalle etc. Stockholms Slott den 17 November 1775.

GUSTAF.

Joh. v. Helaud. [1])

Vuoden 1776 alussa Boije antoi kertomukseu uuden lääninsä tilasta. Samalla hän Hämeenlinnasta (Hattulasta) 15 p. Tammik. v. 1776 ilmoitti viime Marraskuussa pitäneensä huolta Kuopion residenssipaikan ja aiotun kaupungin alueen mittaamisesta ja kartallepanemisesta. Tukholmasta Suomeen palattuansa hän kuitenkin oli saanut kuulla, ettei kaikkia ollut täydellisesti tehty. Sentähden ja myöskin kruununviinanpolttimon, vankihuoneen ja rahastonholvin rakennusaineita hankkiakseen hän lääninsihteerin, lääninkamreerin ja Hämeenlinnan läänin ylimääräisen maanmittarin Pehr Kiellman'in kanssa Tammikuun keskivaiheilla matkusti Kuopioon mittaustöitä aikaan saamaan. Hämeenlinnasta hän 13 p. Helmik. kirjoitti, että Kiellman'in Tammikuussa tekemä kartta, johon oli merkitty torit, kadut ja korttelit, nyt lähetettiin kuninkaalle. Koska Savossa ei ollut uskottavia maanmittaria, oli hän antanut kartan Kiellman'in tehtäväksi. Ettei tulipalojen sattuessa tuli pääsisi pahasti leviämään, oli katujen leveydeksi määrätty 24 kyynärää ja korttelien

[1]) Ruotsin valtioarkisto: Landshöfdingarnes skrifvelser till K. Mt. 1781 (Savolax och Karelen). Samassa vihkossa on 7 maaherra Boijen kirjettä ja 3 kauppakollegion. — Kuopion kaupungin ensimmäisiä asiakirjoja ainoastaan kopioina säilytetään Kuopion maistraatin arkistossa, jonne ne hankittiin viime vuosisadan toisella kymmenellä (kopiot ovat Tukholmassa oikeiksi vahvistetut 15 p. Heinäk. v. 1817). Ne maksoivat 20 riksiä Ruotsin riikinvelkaa. Alkuperäiset v. 1808 hävisivät Kuopiosta, sillä suurin osa läänin arkistosta (7 isoa laatikkoa) ja melkein koko kaupungin arkisto lähetettiin pois samalla, kuin maaherra Vibelius ja lääninhallituksen muut miehet sieltä pakenivat, ja sillä tiellä ne vielä ovat, vaikka seuraava maaherra S. V. Carpelan niitä tiedusteli. Ruotsin valtioarkistossa Kuopiota koskevat kuninkaankirjeet tavataan myöskin „riksregistraturissa“ asianomaisilta vuosilta.

laajuudeksi oli pantu 1 geometrinen tynnyrinala.[1]) Myöhemmin voisi jakaa korttelit kahtia ja kaupunkia laajentaa tasaista hiekkakangasta myöten länteenpäin. Raja pappilan maata vastaan oli vedetty järven rannasta suoraan kirkon ohi. Sen kautta raja leikkasi pappilan pellosta pienen kappaleen kaupungille, mutta olihan tämä helposti korvattavissa. Kaksi tonttia oli pidätetty residenssille ja neljä lääninsihteerille, kamreerille ja rahastonhoitajalle. Pohjassapäin oli lähellä lahdenrantaa alavia korttelia, joihin viimeiseksi sopi rakentaa, sillä niillähän oli mukava viljellä tällä maankulmalla tuntemattomia hedelmäpuita, potaattia, kyökkikasvia ja hyödyllisiä humaloita, jotka nekin täällä olivat sangen harvinaisia. Vankila („stockhuset") sopivimmin oli asetettava kaupungin sisäpuolelle ja kruununviinanpolttimo Tuhkaniemelle, jossa vettä ja jäätä oli saatavana. Kaupungille välttämättömästi oli hankittava Koljolanniemen perintötila ja pappilan peltoa. Boije olikin keskustellut varatuomari Karl Agander'in kanssa Koljolanniemen tilasta ($^2/_3$ oravaa), joka oli paikkakunnan parhaiten rakennettuja taloja ja kahden tilannumeron arvoinen. Sen sijaan kuninkaan puolesta luvattiin Agander'ille 2 syrjäistä rappeutunutta kruununtilaa: 1 $^1/_4$ oravaa Keyrityssä ja $^3/_4$ oravaa Kärsämäellä ynnä rakennuskorvausta 2,000 hopeatalaria.[2]) Boije myöskin ehdotti, että residenssin rakentamiseen otetaan Savon läänin jalkaväkirykmentin miehiä. Hän sen vuoden kuluessa ja myöskin seuraavina vuosina paljon puuhasi uuden kaupungin hyväksi, mutta Kuopion valintaa

[1]) Ennen korttelia sanottiin „tonteiksi". Ne olivat Vahtivuoren länsi- ja itäpuolella aivan neliön muotoiset (joka sivu 100 kyynärää), mutta muualla 100 kyynärää leveät ja 140 kyynärää pitkät. V. 1824 mitattiin eräs kortteli, joka oli 134 kyynärää pohjasta etelään, mutta 94 kyynärää idästä länteen.

[2]) Kruunu siis osti Koljolan tilan N:o 2 ($^1/_6$ manttaalia) ja kohta 5 päivän Maalisk. v. 1776 jälkeen antoi tämän kaupungille. Sen perintöoikeus siirrettiin Kärsämäelle N:o 1 ja Keyritylle N:o 1, joitten lampuodit sitte irtisanottiin, koska Aganderin kanssa eivät ruvenneet lampuodinkontrahtia tekemään. Agander ne tilat omisti kuolemaansa saakka. Hän oli kruunulta saanut Koljolasta 333 riksiä 16 killinkiä (Kuopion pitäjän tuomiokirja). Vuoden 1794 maakirjassa mainitaan Kuopion kylässä Jonas Liliuksen talo, „joka nyt on määrätty kaupungin paikaksi". Päätös vuodelta 1785 (20 p. Syysk.) oli määrännyt tämän talon veron siirrettäväksi Halunan kylän N:o 4:lle. Kuopion kylää vuodesta 1775 lähtien ei enää mainita manttaalikirjoissa.

Savon kaupungin paikaksi myöskin oli ajanut assessori E. Tuneld. Hän Brahesuvun vanhan herraskartanon Bogesund'in paperien joukosta jo aikaisemmin oli löytänyt Pietari Brahen hyväksymän Kuopion kaupungin kartan ja esitti sen nyt Kustaa III:lle arvellen, että se saattaisi olla maakunnalle suureksi hyödyksi. [1]) Kuningas, 5 p. Maalisk. v. 1776 hyväksyttyään Kiellman'in kartan, kirjoitti 8 p. Maalisk. Tukholman linnasta maaherra Boijelle.

Gustaf — — — — — — — — — — —

Wi hafve i nåder för oss låtit upwisa den af Eder insände Charta till Stadens anläggande vid Cuopio. Och som Wi af de skäl och omständigheter Eder därwid fogade underdåniga skrifwelse af d. 13 Februarii sidstledne innehåller, funnit godt att gilla och bifalla, det Staden efter berörde, och härhos återföljande Charta må utstakas, och tomterna på det af Eder föreslagne sätt disponeras; så gifwe wi det Eder härmed till swar och efterrättelse i Nåder tillkänna, äfwen som ock, att wi beviljadt Landtmätaren Kiellman det begärte arfwodet af 114 Dlr Srmt, om hwilken summas oafkortade anordhnande Wåre Nådiga Ordres till Stats Contoiret afgå. Befallande — — —.

GUSTAF

Joh. v. Heland.

Siinä, johon nyt ruvettiin viittomaan Kuopion kaupunkia, oli ennen ollut samanniminen kylä. Maljalahden perällä oli suomaata ja niittyjä sekä Koijolan torppa. Pikarminiemellä oli peltoja sekä niittyjä. [2]) Maljalahden ja Kuopionlahden välillä oli paikoittain tasaista hiekkakangasta, paikoittain matalaa mäntyja kuusimetsää ja Valkeisen puolella suota sekä kuusimetsää. Niittyjä oli Kuopionlahden ja Maljalahden rannoilla. Oli näitten välillä myöskin Koljolan perintötila pääpeltoineen sekä aitoja ristin rastin. Multamäki oli korkeaa hiekkaharjua, joka jatkui länteenpäin. Tiedettiin, että sen päällä oli ollut pitäjän ensim-

[1]) Z. Topelius, Finland framställdt i teckningar (teksti).

[2]) Pikarminiemi on Venäjän vallan aikana syntynyt nimi ja alkuansa venäläinen (пекарня = leipomo), sillä venäläisten tykkiveneitä oli kauvan Maljalahdella.

mäinen kirkko, ja siitä ruvettiin paljon hiekkaa ottamaan. Mestauspaikka oli Kuopion kaupungin v. 1901 tehdyn asemakartan N:o 1:n kohdalla ensimmäisessä kaupunginosassa. Sen likellä oli Lapinlinna, jota vuoden 1656 sodasta saakka oli sanottu Vahtivuoreksi. Se oli päältäpäin tasainen pyöreä maakumpu, jonka ympärillä oli pyöreitä irtonaisia kiviä. Puusta rakennettu ristikirkko seisoi salvetun aituuksen sisässä nykyisellä Piispantorilla. Kellotapuli oli sen eteläpuolella sittemmin ehdotetulla residenssitorilla ja pitäjän makasiini sen likellä. Kirkon länsipuolella oli käräjähuone ja samalta puolelta lähti yleinen maantie (talvitie) menemään luodetta kohti. Kuopionlahden rantaa pitkin oli pappilan torpparien peltoja ja vähän ylempänä nykyisen Kirkkokadun tienoissa rivi torppia ja mäkitupia maantien varrella. Pari pappilan torppaa oli myöskin Koljonniemen puolella nyt seisovan oluttehtaan paikoilla. Itse pappila oli likellä nykyistä teaatterihuonetta. Sen pohjoispuolella oli peltoa ja Pappilanniemen itärannalla Tilinharjun ja Sonninniemen (Härkäharjun) puolella toisia peltoja, mutta myöskin mäntymetsää.[1]) Pappilaan kulki kirkon puolelta kapea tie aitojen välitse. Rannatkin uuden kaupungin ympärillä tietysti aikojen kuluessa paljon ovat muuttuneet, sillä vesi on alennut ja monikin lahden pohjukka on maatunut. Maljalahden nyt olemattomiin pohjukkoihin v. 1798 ehdotettiin kalapatoja eli tokeita tehtäväksi ja v. 1787 samallaisia suunniteltiin Valkeisen (Valkiaisen) koillisimpaan lahteen.

Maaherra Boijekin v. 1776 tuli Kuopion kirkon luo asumaan, sillä 17 päivästä Huhtik. sinä vuonna hänen kirjeensä ovat päivätyt Kuopiossa. Maaherran ja maaherranviraston jälkeen tuli kaupunkiin elinkeinolaisia, jotka hakivat ja kaipasivat porvarinoikeuksia. Mutta vielä muutamia vuosia eteenpäin sanottiin tätä paikkaa milloin „tulevaksi uudeksi kaupungiksi“, milloin „kirkonkyläksi“. Vuonna 1776 aloitetussa kommunioni- eli rippikirjassa kuitenkin jo mainitaan „Cuopio stad“ ja siinä lähes sata ripilläkäypää henkeä. Eri päällekirjoituksina myöskin ovat „Cuopio stad Coljola“, „Regala bränneriet“ ja „Koljola N:o och residenset“. Maaherra Boije 12 p. Maalisk. v. 1777

[1]) Tilin- eli Tiliharju oli sama, kuin nyk. Unhola, ja sen eteläpuolella oli Sonninniemi.

ehdotti erioikeuksia (privilegioita) Kuopion kaupungille annettavaksi ja hän myöskin ilmoitti, että kaupungin ala oli liian ahdas. Perustuskirjansa Kuopio sai 4 p. Maalisk. v. 1782.

Kongl. Majts
Nådiga Fundationsbref för Cuopio Stad. Dat. Stockholms Slott den 4 Mars 1782.

Gustaf — — — — — — — — — — — — — — —

Göre witterligit, at aldenstund Wi i nåder för godt funnit, att låta anlägga en stad wid Cuopio Moder Kyrka i Sawolax, så wäl till beqwämlighet för dem af Länets Inwånare, hwilka wid derwarande Landshöfdinge Säte hafwa angelägenheter att bewaka, som i synnerhet till handelsrörelsens utwidgande, och befrämjande af en wigare afsättning å det omkringliggande Landets producter, jemte en lättare utkomst för Landtmannen af dess nödwändige behof, än hittills wid de på längre afstånd belägne Städer kunna winnas; Fördenskull hafwe wi till ytterligare befordran af ett sådant ändamål, samt till rättelse för dem, som i bemälte nya Stad antingen redan inflyttat eller hädanefter sig derstädes willja nedsätta, härmed och i kraft af detta wårt öpne Nådiga Bref angående Stadens Fundation welat stadga och förordna som följer:

1:o Som Inbyggarnes rörelse i den nya Staden ej bör syfta eller grunda sig på Åkerbruk, utan allena på handel, Fabriquer och handtwärkerier, Så kommer den jord, som till denna Stads anläggning, antingen redan i nåder är förlänt, eller hädanefter kan blifwa uplåten, at endast anwändas till plantager, nödigt mulbete och wedfång, så långt tillgång dertill nu eller framdeles för Staden gifwas kan, utom hwad som till husbyggnader, gator och torg samt Kryddgårdar ärfordras.

2:o Theremot skall hwar och en af Stadens Inwånare wara fritt och öppedt lämnadt att thet bästa han kan och gitter drifwa hwad slags handel, Fabrique och handtwärk han lärt, utan att wara förbunden till efterlefnad af de i allmänhet subsisterande handels Reglementer och Skråordningar.

3:o Till rörelsene befrämjande tillåte Wi i nåder, at trenne Fri marknader måge hållas på följande ställen och terminer,

nemligen Twänne i Cuopio Stad, den förra på den 6:te eller 7:de October, ock den sednare på den 12 eller 13:de Januari, samt den tredje wid Warkaus på den 25 Augusti årligen; Wiljandes Wi oss framdeles i Nåder utlåta, huruwida Staden derjemte må kunna tilläggas rättighet, att ifrån utrikes orter införskrifwa nödwändighets waror, samt huruwidt en sådan rättighet i then händelse sig sträcka må.

4:o Them, som nu i början i den nya Staden sig nedsätta, förunne wi Tjugu års frihet ifrån så reele som personele utskylder till oss och Kronan att räkna ifrån then dag thesse wåre nådige Priwilegier blifwa publicerade.

5:o Staden med thess Inwånare kommer för öfrigt att sortera under Landshöfdingen och Krono Betjeningen i orten, uti Oeconomie och Politie Ärender, samt närmaste Häradsrätt i det som rörer Justitiæ mål; men i Kyrkewäsendet under Cuopio församling, hwars moderkyrka blifwer Stads Kyrka, ock belägen innom Stadens Staquet.

6.o Ingen af Stadens Inwånare tillåtes, att under hwad namn det hälst wara må, söka någon förändring i desse Priwilegier; så kärt honom är att wid de samma blifwa bibehållen. Det alle, som wederbör — — —. Till yttermera wisso — — — Datum ut Supra.

GUSTAF

I. Liljencrantz [1])

Maaherra Wright 27 p. Toukok. v. 1782 kiitti saapuneista privilegioista ja pyysi Kuopion kaupungille jotakin kuninkaallista nimeä, koska Degerbykin oli saanut kuningattaren, Loviisan, nimen. Lokakuun 7 p. v. 1783 Wright, niinkuin moni

[1]) Kun tämä asiakirja annettiin, oli maaherrana Yrjö Henrik (G. H). von Wright, sillä Boije oli kuollut v. 1781. Wright määrättiin tänne sijaismaaherraksi keväällä samana vuonna, mutta pyysi eron tästä virasta 28 p. Syysk. v. 1785. Simon Vilhelm Carpelan sai konstitutorialin Elokuussa v. 1785 ja kirjoitti päätösten alle 9 päivästä Helmik v. 1786. Kun hän sitte oli sodantoimissa, määrättiin hänen veljensä Karl Efraim $17^{6}/_{3}90$ toimittamaan maaherran virkaa ja hän oli siinä toimessa 13 päivään Marrask. samana vuonna. Anders Johan Ramsay määrättiin maaherraksi $17^{5}/_{5}91$.

muukin, tiedusteli oliko 20 vuoden vapaus aiottu ainoastaan kaupungin alkuasukkaille (ensimmäisille tonttienomistajille) vai muillekin.

IV. Kaupungin maat ja tilukset.

Kaupungin raja kauvan kulki Multamäen alta, jossa kivi oli rajapyykkinä, tien yli (eikä enää maantietä myöten, niinkuin pappilan alueen raja ennen oli kulkenut) ja kirkon ohi, niin että kirkkokin oli kaupungin aidan sisäpuolella, ja sitte järven rantaan sitä „katua“ eli linjaa myöten, joka Boijen eräässä kirjeessä jo on tullut mainituksi. Pappilan maat „niemellä“ siis olivat ikäänkuin kaupungin jaloissa. Multamäen kohdalta, joka jäi Hatsalan kapteeninvirkatalon puolelle, alkoi kaupungin pohjoinen raja kulkea koilliseen päin. Multamäen luona yhtyivät kaupungin Kuopionniemen pelto ja Hatsalan Mäkiaho. Kaupungin lounais-, länsi- ja luoteispuolella oli Hatsalan maita, niin että Haapaniemikin oli Hatsalan alaa ja siinä oli torppa. Hatsalan alan takana (länsipuolella) oli Harjulan perintötila. Hatsalan maan takana pohjassa oli pappilan maata ja Kelloniemikin oli sitä aluetta. Tämän pappilan maan länsipuolella oli Savisaaren ja Savilahden perintötilat, mutta Likolahden ja kaupungin välillä, kaupungista siis pohjaan ja koilliseen, oli Itkoniemen maata, joka kuului kaupungille. V. 1777 oli Itkoniemen hedelmättömällä ja vähäisellä maalla 3 torppaa rannalla Likolahden ja Maljalahden välillä; yksi näistä Itkoniemen päässä. Tervalammen itä- ja pohjoispuolella oli kaupungin laidunta ja Itkoniemen puolella usein tehtiin kaskeakin. Maljalahden luoteisella rannalla oli, niinkuin ennenkin, torppa, joka nyt oli kaupungin. Mustilammen itäpuolella oli Hatsalan kapteenin asuinrakennus ($^1/_{16}$ penink. päässä kaupungista) ja siitä länteenpäin Savilahden ja Harjulan tilat. Maljalammen eteläpuolella oli 3 Hatsalan torppaa ja näitten lounaispuolella puron luona mylly. Maljalammen luoteispuolella oli torppa ja tästä pohjaanpäin 2 torppaa. Tämmöiset olivat uuden kaupungin ympäristöt. Kaupungin omaa maata kohta huomattiin liian ahtaaksi ja lisää tahdottiin lähimmiltä naapureilta. Sentähden jo v. 1777 teetettiin insinööri Isak Reinhold Hasselbladt'illa

uusi kaupungin ja sen naapurimaitten kartta.[1]) Siihen aikaan isoa-jakoa varten mitattiin paljon maita Pohjois-Savossa ja varustettiin uutta verollepanoa. Maaherrain huomautusten takia kuningas 30 p. Heinäk. v. 1785 määräsi, että kun Kuopion kaupungin naapuritilat isonjaon kautta olivat saaneet oikean tynnyrinalamääränsä, niin kaupunki maansa lisäksi sekä laitumeksi, kasvumaaksi ja halkometsäksi saisi Hatsalan ja pappilan liikamaata. V. 1786 maanmittari Costiander laski pappilan veroitusta ja mitattiin Hatsalan, Savisaaren, Niuvanniemen ja Julkulan kyliä ja oli aikomus saada kaupungille Hatsalasta $^3/_8$, pappilan alueesta 2 manttaalia liikamaata ynnä 38 tynnyrinalaa 24 kapanalaa peltoa ja Savisaaren ynnä Niuvanniemen tiloista $^3/_{48}$ sekä Julkulanniemen eli Karvolanniemen kappalaispuustellista $^5/_8$ (yhteensä 3 $^3/_{48}$) manttaalia. Siltä vuodelta on Colliander'in tekemä kartta, jossa on Lahdenta'an torppa y. m. Maaherra Carpelan'in toimesta myöskin saatiin toimeen uusi karttaehdotus eli suunnitelma (isonjaon ja verottamiskartta), jonka mukaan kaupunki olisi saanut paljon lisää Kuopion pappilan ja Hatsalan kapteeninvirkatalon maista ja Julkula olisi tullut kirkkoherran puustelliksi. Carpelan sitte matkusti Vähä-Luolaisten leiriin kuninkaan luo, joka 29 p. Kesäk. v. 1787 vahvisti hänen tuomansa kartan. Mutta senkin jälkeen Carpelan tahtoi saada kaupungille lisää Kuopion pappilan alueesta ja pani kaupungin läheisyydessä toimeen uusia mittauksia. Sitte hän meni Ruotsiin kuninkaan puheille, joka Tukholman linnassa 30 p. Tammik. v. 1788 antoi suostumuksensa.[2]) Näin saatiin aikaan maanmittari Costiander'in ja Haalsten'in 17 p. Huhtik. v. 1788 tekemät ehdotukset tilusten jaoksi Kuopion kaupungille ja niitten käytännöksi. Kuningas 14 p. Maalisk. v. 1788 oli kamarikollegiolle lähettänyt seuraavan kirjoituksen:[3])

Till Cammar Collegium om Jord till
utrymme för Cuopio stad.

---

[1]) Tämä kartta on allekirjottettu 4 p. Maalisk. v. 1783 ja Hasselblatt siinä toivoo, että kaupunki saisi ympäristöistä enemmän viljelykseen sopivaa maata. Maaherra Boije jo 5 p. Jouluk. v. 1780 oli ehdottanut otettavaksi maata Hatsalalta ja pappilalta.

[2]) Antero Pelkonen. Kuopion kaupungin esihistoriaa.

[3]) Ruotsin valtioarkisto: Inrikes civil exped. registratur. Samallainen kirje lähetettiin maaherra Carpelan'ille.

Gustaf etc. etc. etc. Sedan Wi i nåder inhämtat Edert underdåniga utlåtande angående det af Landshöfdingen och Riddaren Carpelan i underdånighet anmälte mål rörande öfwerloppsjorden wid så wäl Cuopio Sokns prästebohl, som Hatzala Capitains boställe med flere närmast intill Kuopio stad belägne byar samt dess anslående till nödigt utrymme för Cuopio stad, hafwe Wi tagit detta alt tillika med Consistorii i Borgo i anseende till ägornes afyttring under prästebohl insände underdånige föreställning uti behörigt öfwerwägande. Wi hafwe derwid med Eder funnit ej allenast att Consistorium orätt welat lämpa till denna fråga Prästeståndets Privilegier sedan Wi genom flere wåre nådige skrifwelser redan uplyst huru wid behörig ref och skattläggning såwäl Prästebord som andra boställen äro underkastade hwad författningarne i almänhet föreskrifwa utan ock att Landshöfdingen tydeligen ådagalagt huru hwarken Innehafwaren af Prästebohlet eller någon af de öfrige Hemmans Innehafwarena öfwer Landshöfdingens utslag i detta ämne några beswär i rättan tid anfört. Och som följakteligen inga hinder i vägen ligga för den disposition Wi i nåder härmed wele widtaga, så hafwe Wi ock i nåder bifallit Landshöfdingens underdåniga hemställan enligt den af honom uppgifne och af Oss i nåder gillade Charta; hwaraf Wi nu anbefalle honom att lemna Eder del, jämte det han till Eder har att inkomma med berättelse huru alt blifwit werkstält.

Beträffande Landshöfdingens tillika gjorde hemställan att utaf öfwerloppsjorden $^1/_{12}$ dels mantal teknadt på Chartan med Litt. M. jämte Prästebohlets urfjällsägor 40 tunne 11 kappeland uti Putossalmi samfällighet: kunde såsom jord för Landshöfdingen i länet uplåtas; så hafwe Wi äfwen dertill såsom mindre betydande welat samtycka, utan att det må ingå i frågan om Landshöfdingens Ladugård. Wi etc. Stockholms slott den 14 martius 1788.

GUSTAF.

E. Schröderheim.

Kuopion kirkkoherrat eivät olleet naapuriinsa mieltyneet paremmin nytkään, kuin Pietari Brahen aikoina. V. 1786 valitettiin, että räätäli Nils Siljander kaupungista oli purkanut pappilan aitaa ja rakentanut siihen. V. 1789 Kuopion kirkkoher-

raksi pääsi Nikolai (Nils) Agander, joka sodassa oli osoittanut intoa vihollista vastaan. Hän valitti, että kaupunkilaiset ja maalaisetkin ottivat polttopuita kirkkoherranpuustellin metsistä, taittoivat sieltä vastaksia sekä lehdeksiä ja kulkivat niittyjen ja kylvettyjen peltojen yli. Hän myöskin ilmoitti, että edellisinä vuosina tehtyjen ehdotusten mukaan pappila menettäisi paljon eikä siltä otettavat torpparit enää tahtoneetkaan tehdä entisiä tehtäviään. Vieläpä Carpelan tahtoi saada pappilan maata residenssitontiksi. Aganderin pyynnöstä kuningas 22 p. Huhtik. v. 1790 Mikkelistä antoi semmoisen päätöksen, että Agander saapi häiritsemättä ja estämättä pitää kaikki ne edut ja tulot, jotka hänen edeltäjänsä ovat nauttineet, varsinkin kun kuningas ei tahdo loukata pappissäädyn oikeuksia, joita hän v. 1789 oli vahvistanut. Siten kaupunginmaan aiotut laajennukset olivat estetyt. Määrättiinpä 1 p. Toukok. v. 1797 vielä, ettei virkataloista toistaiseksi lohkaista mitään. Mutta maaherra Ramsay 7 p. Elok. v. 1798 tiedusteli milloin kaupunki saisi naapurien v. 1785 luvatuita liikamaita ja kuningas 17 p. Helmik. v. 1803 selitti, että Julkulan liikamaa ja Julkulan toinen kappalaispuustelli sekä Savisaaren, Niuvanniemen ja Hatsalan liikamaat ynnä Jynkän hedelmättömät maat annetaan kaupungille. Kuopion kaupungin järjestysoikeus Heinäk. v. 1803 pyysi maaherralta, että koska kuningas 17 p. Helmik. s. v. oli määrännyt kommissionimaanmittari Gustaf Reinhold Gahmberg'in ja lääninviskaali Anders Grönlund'in valvomaan kaupungin oikeutta, kun lohkaistiin liikamaata Savisaaren ja Niuvanniemen tiloista sekä Julkulan kummastakin kappalaispuustellista (Julkulan puustellista 870 tynnyrinalaa joutomaat siihen lukematta) heti kun kappalaiset ovat saaneet toisia virkataloja, sekä mitä jääpi tähteeksi, kun Hatsalan virkatalo ja Jynkkä ovat saaneet

---

[1]) Ramsay oli maaherrana vuoteen 1803, sitte Erik Johan von Fieandt (virkaatoimittavana $^1/_1$—$^1/_6$ 1803) ja sitte Olof Vibelius (määrätty v. 1803) vv. 1804—1808. Sitte taas tuli maaherraksi S. V. Carpelan.

V. 1798 Kuopion kaupungin kartan teki Daniel Hall, joka jo v. 1788 oli tehnyt semmoisen. Hänet 26 p. Kesäk. v. 1786 määrättiin tähän lääniin isoonjakoon osaa ottamaan.

Kuninkaan 17 p. Helmik. v. 1803 sota-, kamari- ja kauppakollegioille kirjoitettu asiakirja on vanhastaan ollut Kuopion kirkon arkistossa, mutta v. 1893 sen kopia Tukholmasta hankittiin maistraatin arkistoon.

oikean alansa, niin suuren sakon uhalla oli kiellettävä kaikki kaskenpoltto niillä mailla. Lääninkansliasta 25 p. Heinäk v. 1803 tuli käsky lohkaista liika- ja joutomaata Savisaaresta, Niuvanniemestä, Hatsalasta, Julkulasta ja Jynkästä. Kaupungin järjestysmies Johan Bäck eräitä vuosia sitä ennen oli maaherralta pyytänyt kaupungille Hatsalan liikamaat ja kauppias Sam Backman valtiopäivillä v. 1800 oli anonut lisää maata Hatsalasta ja pappilasta, kun kirkkoherra Agander kuolisi. Kuningas silloin lupasi heti antaa Savisaaren ja Niuvanniemen liikamaat ja vastedes Julkulan, Hatsalan ja Jynkän liikamaat.

Jynkkä oli vv. 1777 ja 1778 Hatsalasta lohkaistua liikamaata, jonka majuri Tavast oli saanut, ja jonka haltijana vuodesta 1796 oli hänen tyttärensä Maria Kristina Blom. Tämä perintömaaksi ostettu uudistalo vuoden 1787 verollepanossa oli saanut manttaalinsa. Kuninkaan käskynhaltija 10 p. Toukok. v. 1787 määräsi, että Jynkän hajallisia hedelmättömiä maita veroitetaan ainoastaan yhtenä manttaalina, jos ei kuningas muuta tätä verottamispäätöstä. Isojako siinä toimitettiin v. 1806.

Koska Kuopion pitäjässä ennen oli ollut 2 kappalaista, niin oli 2 kappalaisen virkataloa, kumpikin nimeltä Julkula. Toinen oli jonkun aikaa kappelien (Karttulan, Maaningan ja Nilsiän) kappalaisten käytettävänä, mutta he sitte saivat omat virkatalot omissa kappeleissaan. Maanmittari Gahmberg kesän alussa v. 1804 lohkaisi kaupungille toisen Julkulan puustellin ja toisen liikamaat. Sinä vuonna isojako kävi Julkulanniemen kylässä. Koska Jynkän omistaja vetosi maanjako-oikeuteen, ensin peruutettiin insinööri Gahmberg'in toimitus Jynkän suhteen. Hatsalan haltija everstiluutnantti Karl Leonard Lode [1]) myöskin valitti, mutta se hylättiin 8 p. Jouluk. v. 1804. Kuningas 15 p. Marrask. v. 1805 kuitenkin antoi päätöksen, että maanjako-oikeuden on uudestaan käsiteltävä Hatsalan asiaa. Kun Julkula N:o 2 oli saanut saatavansa, niin tähteet olivat kaupungille annettavat. Jynkästä myöskin oli otettava kaupungille mitä tähteeksi jäi sen yhdeltä manttaalilta. Kun maanjako-oikeus 22 p. Kesäk. v. 1806 vielä oli antanut päätöksensä, rupesi Gahmberg lohkaisemaan Jynkän ynnä muitten liikamaata kaupungille ja mitä kesällä v. 1806 mitattiin, pyykitettiin v.

[1]) Lode jo v. 1795 asui Hatsalassa ja v. 1793 hänet jo mainitaan Kuopion pitäjän tuomiokirjassa.

1807. Kaupunki näin sai lisää 2,000 tynnyrinalaa viljelysmaata ja 440 tynnyrinalaa joutomaata ja kaupunginmaata silloin oli lännessäkin ja lounaassa itse kaupungista katsoen.

Edellisten ja sitte seuraavien juttujen aikana kaupungin järjestysoikeus vetosi v. 1787 tehtyyn kaupungin karttaan, esim. kun Huhtikuussa v. 1806 oli kaupunkilaisten kokous ja maanmittari Gahmberg esitti kuninkaan v. 1805 antaman päätöksen, mutta kirkkoherrat, Agander ja sitte Vallgren, toivat esiin v. 1776 tehdyn kartan. Pappilan kanssa näitä riitoja kesti kauvan ja riidan alaisia olivat ne kaupungin korttelitkin, jotka olivat likinnä Pappilannientä. V. 1808 Kuopion kaupungin henkiluettelossa mainitaan Jynkän puoli, Julkulan puoli ja Hatsalan puoli sekä pappilan puoli ja Iivarinsalo. Edellisenä vuonna jo oli ruvettu lääninkansliassa, jonne porvaristo oli kutsuttu, antamaan 10 vuodeksi Mikonpäivästä lähtien arennille Maljalammen, Särkilahden ja Tiihosen torppia sillä ehdolla, että oli pelloksi perattava määrätty ala ja 2 vapausvuoden kuluttua maksettava vuosittain arentia.

Ne, jotka ennen aikaan otettiin kaupunkilaisiksi, olivat velvolliset tekemään työtä varsinkin kaupungille ja sen asukkaille, mutta he taas puolestaan pitivät oikeutenaan käyttää jotenkin vapaasti sen maita. Kaupungin ensi aikoina he ottivat niiltä polttopuita, eikä ainoastaan tuulen kaatamia. Karvarit niiltä myöskin ottivat kuusenkaarnaa ja vaununtekijät koivua. Laitumista ei myöskään maksettu mitään. Mutta sittemmin kaupunkilaiset kaupungin metsistä kohtuullisen taksan mukaan saivat hirsiä, halkoja y. m. Naapurit maalla myöskin usein ottivat kaupungin metsistä mitä tahtoivat. Sentähden asetettiin vartijoita metsiä vartioimaan, esim. Iivarinsaloon.

V. Itse kaupunki, sen kasvaminen ja merkillisimmät paikat, rakennukset y. m.

Kuopion kaupungissa tietysti kauvan oli paljo pieniä vähäpätöisiä rakennuksia, jotka jäivät värittömiksi, vaikka v. 1802 kyllä sanottiin, että siinä oli suuret kauniit päärakennukset. V. 1798 tehtyyn kaupungin karttaan erikseen on merkitty mitkä talot olivat punaisiksi maalatut. Tonttien ja korttelien ympärillä kauvan oli tavallisia seiväsaitoja, koska vielä Toukokuussa v. 1814 kiellettiin niitä; ennen juhanusta piti kaikilla

olla säle-aitoja (pisteitä) tahi lautalankkuja, kumminkin „yleisten“ ja torista lähtevien katujen varsilla. Tästä kuulutettiin kirkossakin. Kivikatuja ei ollut senkään vertaa, kuin nyt. Asuinrakennuksissa ei saanut olla ovia kadulle päin, vaikka paraadiovia nykyjään pidetään niin hienona asiana, ja talossa piti olla kadun puolella yhtä suuret ikkunat, ei eri suuruutta, niinkuin pimeänä keskiaikana ja yhdeksännellätoista sataluvulla. Assessori G. Salonius ja kauppias S. Backman yhdessä olivat rakentaneet niinsanotun pitkän talon siihen, missä vielä meidän aikoina kauvan oli pieni puinen venäjänkirkko, mutta koska se ei ollut rakennussäännön mukainen, niin maaherra 23 p. Kesäk. v. 1806 sakotti heitä ja kuningas 12 p. Kesäk. v. 1807 käski 4 kuukauden kuluessa muuttaa sen pois. Juttuja tästä jatkettiin vielä Venäjän ylivallan aikana. Kaupungin ympärillä oli aita ja siinä tulliportteja, joilla päivällä oli vartija. Oli Lahdentaa'n eli Kelloniemen tulliportti, Läntinen tulliportti ja Hapelähteen tulliportti. [1])

Asutuiksi ensin tulivat ne korttelit, jotka olivat Piispantorin, nyk. Kirkkopuiston, Kaivokadun ja Länsivuorikadun välissä. Olipa jo 1700-luvun loppupuolella myöskin asuttuna joku kortteli Kirkkopuistosta pohjaan ja joku Maljalahden länsipuolella ja Satamatorin luona. Pietari Brahe oli ehdottanut kaupunkia vielä likemmäksi Kuopionlahden pohjukkaa. Myöhemmin kaupunki laajeni Uudenmaankatuun ja Suokatuun saakka sekä Maljalahdellepäin. V. 1777 oli suunniteltu 66 kokokorttelia, mutta ne eivät silloin vielä kaikki olleet asuttuina ja eräinä vuosina muutamat korttelit Maljalahden ja Tuhkaniemen puolella toisinaan olivat veden alla. V. 1780 oli rakennettu 23 korttelille. V. 1782 oli lunastettu 35 korttelia ja enemmän tahi vähemmän niille rakennettu. V. 1790 oli 40 rakennettua korttelia, sillä v. 1787 oli kaupunkia paljon laajennettu ja samalla järjestelty korttelien asemaa ja asutusta. [2]) V. 1800 jo oli ra-

[1]) Hapelähde („surbrunn“) oli sen viljelysmaan yläosassa, joka nyt on uuden hautuumaan ja Niuvanniemeen vievän uuden tien välissä. Maljalammesta tuleva mutkikas puro yhtyi Hapelähteestä tulevaan puroon ja vesi juoksi sitte Maljalahteen. Hapelähdettä käytettiin paljon Venäjän ylivallan aikana.

[2]) Joh. Sundberg, Anteckningar rörande Kuopio stad (maistraatin arkistossa).

kennuksia noin 75 korttelilla ja v. 1803 sanottiin, että joka vuosi rakennettiin uusille tonteille. V. 1808 oli asuttuna 108 korttelia, koko luku 174 eri numeroa. V. 1813 valitettiin, että korttelia oli ruvettu jakamaan kahdeksanneksiin.

Korttelien kiinnekirjoja antoi ensin kihlakunnanoikeus, mutta myöhemmin maaherra, vaadittuaan järjestysoikeuden lausuntoa. Oli rakennettava 2 vuoden kuluessa. Ainoastaan porvariksi päässeet saivat korttelia. Maalaiset eivät suoraan päässeet kaupunkiin kiinteimistön omistajaksi, mutta se, joka kerran korttelin oli saanut, hallitsi sitä vapaampana herrana, kuin nykyjään.

Korttelien hinnat olivat vaihtelevia sitäkin myöten, kuinka paljo rakennuksia siinä oli. Maria Kristina Tavast v. 1785 myi korttelinsa N:o 16 kauppamies Sam. Backman'ille 166 hopeariksistä 32 killingistä. V. 1796 N:o 72:n huutohinta oli 630 riksiä. Maaherra Vibelius v. 1806 maksoi asumattomista korttelelista N:o 125 ja 126 yhteensä 75 riksiä ja N:o 46:n hintana v. 1809 oli 100 riksiä pankossa. Puolikortteli N:o 119 v. 1792 maksoi 22 riksiä 10 killinkiä 8 runstykkiä. V. 1794 erään numeron puolisko maksoi 8 riksiä 24 killinkiä riikinvelkaseteliä, eräs toinen puolisko 24 riksiä 2 killinkiä 8 runst. ja eräs kolmas puolisko 66 riksiä 32 killinkiä riikinvelkaseteliä. Neljännes korttelia v. 1793 maksoi 83 riksiä 16 killinkiä riikinvelkaseteliä ja eräs toinen neljännes 319 riksiä 24 killinkiä riikinvelkarahaa.

Korttelista N:o 38 maksettiin v. 1793 hyyriä vuodessa 25 hopeariksiä ja v. 1795 maksettiin yhdestä kamarista 4 riksiä vuodessa.

Katuja vv. 1787—88 lueteltiin pohjasta etelään: Puutarhakatu, Suokatu, Tulliporttikatu, Pohjoisvuorikatu, Etelävuorikatu ja Kirkkokatu; idästä länteen Rantakatu, Kaivokatu, Kuningattarenkatu, Kuninkaankatu, Länsivuorikatu, Uudenmaankatu, Hämeenkatu, Savonlinnankatu ja Viipurinkatu. Mutta v. 1775 näistä ei vielä mainittu Puutarhakatua, Rantakatua, Uudenmaankatua, Hämeenkatua, Savonlinnankatua ja Viipurinkatua. Sinä vuonna kuitenkin jo oli suunniteltu Länsivuorikadun länsipuolelle 2 korttelirivi, Suokadun pohjoispuolelle yksi ja Kirkkokadun eteläpuolelle yksi. Sitä myöten, kuin kaupunki kasvoi, pidennettiin entisiä katuja kaupunkilaisten päivätöillä (v. 1775 Kuninkaanka-

dun jatkona Kuopionlahteen vielä oli „tie“) ja tehtiin uusia. V. 1813 jo erotettiin toisistaan valtakadut („reela gator“) ja rännikadut. Näitten leveys oli 12 kyynärää.

Kaupungin *toreista* Residenssitori jo v. 1787 mainittiin. Nykyinen Kirkkopuisto Vahtivuoren itäpuolella jo v. 1776 oli kutsuttu Isoksi toriksi, mutta v. 1788 se oli Kustaan tori. Se koko Ruotsin ylivallan ajan pysyi kaupungin varsinaisena torina. Maaherra Ramsay oli muistuttanut järjestysmies Joh. Bäck'ille, että kaupunkilaisia oli pakotettava tasoittamaan tätä toria, jossa ihmisiä yhä liikkui teitä myöten. Järjestysoikeus sentähden päätti, että 28 p. Kesäk. v. 1794 kello 9 e. p.-p. mies talolta tulkoon kaupunginvouti H. Finnberg'in johdolla tasoittamaan ja hiekoittamaan toria. Kun järjestysmies tuli työtä katsomaan, oli se käymässä Vahtivuoren alapuolella, jossa maa oli korkeampaa ja kuivempaa. Hän käski siirtyä alemmaksi, jossa maa oli kosteaa ja epätasaista, siis lähemmäksi Kuningattaren katua. Silloin räätäli Anders Borgman sanoi: „pormestarin pitäisi katsoa kaupungin etua eikä totella kaikellaisia. Järjestysoikeus laskekoon tämän torin marmorilla“. Illalla kello 8 Bäck uudestaan tuli katsomaan ja sai silloin Borgman'ilta liikanimen „hunsvotti“, jonka tähden hän kepillään 2 kertaa löi Borgman'ia. Asia tuli kihlakunnanoikeuteen ja kumpikin siellä vapautettiin, mutta hovioikeus sitte tuomitsi Borgman'in rangaistavaksi. — Tämän torin lounaiskulmassa oli lääninrahastonholvi ja luoteiskulmassa kaupungin ruiskuhuone, mutta kun Suomen Keisarillinen Senaatti v. 1815 vahvisti assessori G. Saloniukselle ja kauppias S. Backman'ille v. 1807 julistetun tuomion, niin heidän talonsa ostettiin ruisku- ja vartioimisasemaksi. Rantatoriksi v. 1776 oli ehdotettu Koljolaa, jossa se v. 1777 olikin. Rannat siinä olivat syvät. Mutta v. 1787 Rantatori oli Tuhkaniemen tyvellä. Siellä kuitenkin oli viinanpolttimo lisärakennuksineen ja sittemmin koulukin. Sanottiinpa v. 1792, että siinä torissa oli suuria kaivetuita kuoppiakin ja että rannoista oli otettu savea. Koulutalon pohjoispuolella oli kapea hiekkaharju. Taisi Tuhkaniemellä olla paljo siivottomuuttakin, mutta huomautettiin joskus, että se on toriksi tuleva. Rantatorista laituri läksi järvellepäin. Nykyistä isoatoria sanottiin Venäjän ylivallan alkuaikoina (vv. 1812 ja 1814) Hevostoriksi ja myöskin Markkinatoriksi. Ruotsin ylivallan aikoina se oli tonteiksi suunniteltu. Uudeksi toriksi („Nytorget“) v.

1787 sanottiin sitä tyhjää neliöä Multamäen länsipuolella, johon sitte tuli hautuumaa.

Kaupungin *venevalkamoita* oli Kuopionlahden puolella vanhassa kirkkorannassa, Tuhkaniemellä ja Hiekkaniemellä („Sandudd") Lahdentakana. Tämä viimeksimainittu oli paljon käytetty lastauspaikka. Samalla puolella oli vanha „Tiiliruukinniemi."

Kaupungin merkillisimmistä rakennuksista ensin on huomattava kirkko. Kuopion pitäjän *kirkko* nykyisellä Piispantorilla oli kaupunkia perustettaissa noin 50 vuoden vanha. Koska so oli liian ahdas ja rappeutunutkin, tuomiokapituli ja maaherra Wright ehdottivat, että rakennetaan kivikirkko, mutta sitä ehdotusta emäseurakunnassa sekä kappeleissa kauvan vastusteltiin. Kuningas Helmikuussa v. 1794 kuitenkin käski rakentaa kirkon kivestä ja sitä varten antoi yleisen kolehdin koko valtakunnasta. Yli-intendenturivirasto laati piirustuksen ja taitava rakennusmestari Rijf teki kustannusehdotuksen.[1]) Maaherra Ramsay 30 p. Syysk. v. 1795 kuninkaalle kirjoitti, että uusi kirkko rakennetaan valitsemaansa paikkaan, Vahtivuorelle, ja että hän jo oli käskenyt hankkia aineksia. Vahtivuoren päällimmäistä hiekkaa sopi ottaa saviruukintekoon ja oli saatava noin 4,000 hirttä perustukseen. Aiottiin noin 4 vuoden kuluessa saada rakennus valmiiksi, mutta kuningas sitte lykkäsi rakentamisen tuleviin aikoihin ja Pietari Väänänen valtiopäivillä v. 1800 valitti [2]), että Kuopioon on rakennettava kallis kivikirkko paikkaan, josta kokonainen hiekkaharju on poistettava. Siihen muka jo oli käytetty 5—6,000 päivätyötä. Kalkkia holveihin ja rapninkiin oli tuotava Pohjanmaan kautta Gotlannista, siis 30 peninkulmaa maata myöten. Kiviäkin oli tuominen etäältä. V. 1803 kuningas kuitenkin antoi käskyn kivikirkon rakentamisesta Vahtivuorelle, v. 1804 rakennuskomitea ryhtyi toimiin ja, niinkuin kirkon itäisen oven yläpuolella on sanottu, perustus las-

[1]) Kirkon itäisessä etehisessä on kiveen hakattu „Jacob Riv 1805". Paavo Korhosen runossa „Kuopion kirkon rakennuksesta" sanotaan, että „asia tuli alulle Riivin riitingin perästä". Hän sitte jatkaa, että Riivi kuoli ennen sotaa.

[2]) V. 1800 talonpoikaissäädyssä istui Pietari Väänänen Kuopion Murtolahdelta, Erik Korhonen Rautalammilta, Matti Pöllönen Rantasalmelta ja Adam Henrikinpoika Alopæus Kesälahdelta.

kettiin ja rakennus aljettiin vv. 1805, 1806 ja 1807. Soraa otettiin Multamäestä. Mitä Vahtivuoresta vedettiin pois (pieniä kiviä y. m.), kaadettiin tyhjille kortteleille N:o 59, 60, 69 ja 70 (nykyisille 4:nnen kaupunginosan N:o 27, 28, 33, 34), jotka silloin vielä olivat läntisen tulliportin ulkopuolella. Maaherra Vibelius Heinäkuussa v. 1806 määräsi, että kun tiiliruukista (luultavasti Likolahden) oli saatu kaikki kirkon tarpeet, oli se kaikkineen joutuva kaupungin omaksi. Siitä v. 1815 kaupunki ja maaseurakunta kuitenkin riitelivät. Sodan aikana v. 1808 Venäjän sotaväki käytti hyväkseen kirkon runsaita rakennusaineita, jonkatähden Venäjän hallitukselta sitte pyydettiin ja saatiin korvaus. Sota oli keskeyttänyt rakennustyöt, mutta vv. 1813—1815 niitä taas jatkettiin. Nyt kirkko siis seisoi siinä, missä ennen (esim. v. 1798) oli ollut tuulimylly.

Kauvan tätä kirkkoa varten maaseurakunnasta sekä kaupungista oli koottu maksuja. Maaherra 6 p. Lokak. v. 1796 määräsi, että päivätöitä tehtäessä ja rakennustarpeita kirkolle hankittaessa joka asuttu kortteli kaupungissa vastaa $^1/_8$ oravaa eli $^1/_{32}$ manttaalia, ja kuningas 9 p. Maalisk. v. 1803 vahvisti tämän määräyksen. Mutta pitäjänkokous 27 p. Huhtik. v. 1783 oli ehdottanut, että kortteli vastaisi puolta oravaa eli $^1/_8$ manttaalia. Kun pitäjänkokouksissa myöhemmin otettiin nämät asiat puheeksi, sanottiin, että kaupunki kivikirkon rakennukseen oli ottanut osaa 2 vanhalla manttaalilla (vanhat manttaalit pantiin v. 1664).

Seurakunnan papit jo Ruotsin ylivallan loppu-aikoina lukukinkereillä kokosivat rahaa kirkontorniin hankittavaa käymäkelloa varten, mutta taisi kertyä ainoastaan 9 riksiä pankossa ja se tuuma raukesi moneksi ajaksi.

Kuningas jo 17 p. Marrask. v. 1775 oli käskenyt haudata ruumiit kaupungin ulkopuolelle ja maaherra Boije Kesäkuussa v. 1776 ilmoitti Porvoon tuomiokapitulille, että Kuopion seurakunta pitäjänkokouksessa oli päättänyt siitä lähtien haudata ruumiitaan Kuopionniemeen kirkon kaakkoispuolelle, jonne kirkonkellojen ääni hyvästi kuului. Tuomiokapituli 19 p. Kesäk. määräsi, että tämä uusi hautuumaa oli hyvästi aidattava ja että kirkkoherra Porthanuksen toimesta oli rahvaalle huomauttaminen tämän paikan pyhyyttä, kun ruvettiin siihen ruumiita hautaamaan. Tämä hautuumaa ulottui nykyisen juhlakentän

paikoilta mäntymetsän läpi eteläänpäin ja oli neliskulmainen. Sinne kulki kirkolta pappilan ohitse ja Pappilanniemen keskitse suora tie („Prestgatan"), jonka kummallakin puolella pappilan ja hautuumaan välillä v. 1787 tehdyn kartan mukaan oli trivialikoulun rehtorin, muitten pedagoogien ja kahden raatimiehen kasvumaat. Hautuumaan vieressä Rönönsaaren vastapäätä Kallaveden korkealla rannalla oli lukkarin asuinpaikka (Tiliharju oli 50 vuodeksi annettu arennille lukkari Grönlund'ille). Etelämpänä Sonninniemen tyvellä oli Argillander'in torppa ja hautuumaan lounaispuolella haudankaivajan torppa. Aikaisemmin (v. 1787) Argillander'in torppa oli haudankaivajan. Niemenpää oli kivinen ja mäntyä kasvava. Kun niemen hautuumaa huomattiin ahtaaksi, tehtiin hautuumaaksi Multa- eli Multimäen länsipuolelle ehdotettu tori (nyk. vanha hautuumaa), joka jo v. 1787 oli siihen tarkoitukseen ehdotettu. V. 1811 vihittiin tämä hautuumaa, joka kauvan oli ympäröity tavallisella seiväsaidalla. Sitte ei enää ole haudattu Pappilanniemeen.

Kuopio eräitä vuosia perustamisensa jälkeen pääsi myöskin *koulu*kaupungiksi. Maaherra Boije 13 p. Marrask. v. 1780 kirjoitti, että tänne oli sijoitettu sota- eli kadettikoulu.[1]) Se jo seuraavana vuonna kuitenkin muutettiin Rantasalmen Haapaniemeen. Mutta 6 p. Marrask. v. 1782 maaherra Wright pyysi, että trivialikoulu Rantasalmelta muutetaan Kuopioon, ja kuningas tähän suostui. Kuopion kaupungin eräässä kartassa, jolta vuosilukua puuttuu, on koulun tontiksi ehdotettu nykyinen toisen kaupunginosan N:o 24 Kuninkaankadun puolella, mutta v. 1787 tehdyssä kartassa koulutalo jo on Tuhkaniemen keskellä. Sama rakennus v. 1786 tehdyssä kartassa vielä oli kuninkaallisen viinanpolttimon palvelusmiesten asuinkartanona ja oli rakennettu v. 1777. Maaherra Carpelan'in ehdotuksen mukaan se toistaiseksi ja vähitellen luovutettiin koululle. Se oli kaksikertainen puutalo seinät savella rapattuina. Multapenkkiä ensin oli perustuksen ympärillä, mutta sitte näkyi rapattu kivijalka, jossa oli luukkuja. Katto oli laudoista tehty ja sittemmin punaiseksi maalattu. Porstupia oli 2 etelään ja 1 pohjaanpäin, sillä rakennus oli pitkä lännestä itään. V. 1792 oli alakerrassa läntisinnä lukuhuone, jossa oli 2 ikkunaa, sekä asuinkamaria,

[1]) Ruotsin valtioarkisto: Landshöfdingarnes skrifvelser.

opettajien kyökkiä y. m. Yläkertaan noustiin portaita myöten, joita oli kahdessa jaksossa, ja siellä oli 13 huonetta. Koko rakennuksessa oli huoneita noin 20. Keväällä v. 1788 trivialikoulun useammat opettajat olivat siihen saapuneet ja lukeminen siinä alkoi seuraavana syksynä, kun kesän kuluessa oli korjauksia toimitettu ja kaikki muut olivat siitä muuttaneet, jos ei opetusta ensin annettu jossakin toisessa talossa. Siihen aikaan niitäkään kouluja, joissa virkamiesten jaloja taimia ja enimmäkseen herrasväen lapsia kasvatettiin, valtio ei kustantanut yksinomaisesti omilla varoillaan, vaan paikkakunta ja oppilaatkin ottivat osaa koulunmenojen suorittamiseen, opettajien palkkain lisäksi kannettiin ympäri maakuntaa teinirahoja ja Savon ja Karjalan läänissä jonkun aikaa myöskin kannettiin „koulunparannuskappoja“ („skolebättringsmedel“), joilla polttimon rakennuksia sanottiin lunastetun viljamakasiinienrahastolta 400 riksillä.[1]) Sittemmin rakennettiin toisinaan kaksi-, toisinaan kolmeluokkaisen trivialikoulun käytettäväksi paljon lisää ja vanha rakennus, jossa oli opetettu 2 pimeässä pienessä huoneessa, jäi yhä enemmän opettajien asuttavaksi. Tämän länsipuolelle vuosisadan lopulla rakennettiin korkeammalle kivijalalle uusi oppisali („auditorium“), jossa usein opetettiin kolmea luokkaa yhtaikaa, ja näitten väliin opettajien yhteinen pirtti eli leipohuone. Omilla varoillaan opettajat rakennuttivat ulkohuoneita ja laitattivat itselleen ryytimaita seiväsaitoineen, porttineen ja marjapensaineen. Näitä maita oli neljä, joista rehtorin ja konrehtorin olivat vanhan rakennuksen eteläpuolella. Tahdottiinpa saada koululle maata Rantakatuun asti. Siinä, missä nykyjään on kaupungin pakkahuone, ennen siis oli kokonainen pieni rehtorin johtama koulukunta, jossa oppilaillekin usein luovutettiin huoneita asuttavaksi ja jossa oppilaat talvella itse panivat kouluhuoneet lämpiämään. Jo Ruotsin ylivallan aikana oli ruvettu pyytämään vielä parempaa taloa trivialikoululle, mutta Tuhkaniemellä se pysyi, kunnes tulipalo 3 p. Huhtik. v. 1815 hävitti sieltä melkein kaikki koululaitokset. Loput myytiin huutokaupalla.

---

[1]) V. 1786 kaikkiin lääniin asetettiin viljamakasiinia. Katso Kuopion trivialikoulusta: Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland 1886.

Kolmas koulu, joka Ruotsin ylivallan aikana tuli Kuopioon, oli maaherra Vibeliuksen kauniin elämäntyön tuloksia. Tämä oppi- ja työ-laitos avattiin Kesäkuussa v. 1806 ja lakkasi sodan alkupuolella v. 1808. Köyhiä lapsia tässä „pedagoogiium"issa ilmaiseksi vaatetettiin, syötettiin ja opetettiin. Ensi vuoden lopulla oli oppilaita 28 poikaa ja 16 tyttöä, mutta Helmikuussa v. 1807 22 poikaa ja 11 tyttöä. Nämät olivat 7—15 vuoden vanhoja. Kaikkina muina arkipäivinä paitsi Lauvantaina heitä kaupunginkappalainen Mathias Anthell opetti aamupuolella kirjasta lukemaan ja tietämään kristinuskoa. Luettiin myöskin ulkoa ja laskettiin kokonaisia lukuja. Koska v. 1807 oli tullut tähän kouluun lapsia maaltakin, aikoi maaherra ottaa lisäopettajan, joka opettaisi lapsille kirjaimet ja tavaamista. Iltapuolella Anna Katharina Lindblom, joka oli Naantalista kotoisin, neuvoi lapsia kehräämään ja sukkia neulomaan. Lasten vanhemmillekin annettiin työtä: he saivat kehrätä ja kutoa sarkaa. Heidän sekä lasten teoksia sitte myytiin huokeasta hinnasta. Pojatkin koulussa kehräsivät ja neuloivat, mutta maaherra aikoi heitä varten rakennuttaa pienen pajan tahi hankkia heille oppia kaupungin sorvareilta ja kirjansitojilta. Kun lääninprovasti joskus tarkasti tätä maaherrankoulua, huomasi hän Anthell'in erittäin sopivaksi opettajaksi ja järjestysmieheksi. Hänellä oli „kaupungin pedagoogina" palkkaa 75 riksiä riikinvelkaseteliä (50 riksiä pankossa) ynnä muutamia muitakin etuja. Kun koulu oli lakannut ja sota loppunut, haettiin turhaan valtion kulunkiarviosta tämän pedagoogiiumin vuotuisia menoja ja tuomiokapituli sekä Kuopion maaherra olisivat mielellään uudistaneet sitä oppilaitosta, mutta ensi aikoina ei tietty minne rahasto oli joutunut. Maaherra Vibelius oli koonnut 1,333 riksiä 16 killinkiä pankossa, mutta koska sodan aikana hävisi koulun kapineita ja tavaroita, oli sitte jälellä 1,188 riksiä 42 killinkiä 8 runstykkiä Ruotsin pankossa. Vibelius oli itse pannut tähän rahastoon rahojaan ja saanut vapaaehtoisia lisiä 2,000 riksiä riikinvelkaa. [1]) Ruotsiin muuttanut maaherra af Vibeli v. 1814 sitte lähetti tämän „pedagoogiium'in rahaston" velkakirjoina

[1]) Kun esim. joku pappi muualta tuli Kuopion lääniin johonkin virkaan, maksoi hän tähän rahastoon. Vibelius myöskin oli suosinut trivialikoulua antamalla sille opetuksen välikappaleita (pieniä maapalloja) ja oppikirjoja palkinnoksi. Hän myöskin usein kävi siellä.

Suomeen, jossa sitä on hoidettu Kuopion lääninrahastossa „erityisten laitosten varain“ joukossa. Sen korkoja on käytetty kaupungin tyttökansakoulun hyväksi.

Maaherroista S. V. Carpelan esim. v. 1788 asui N:o 20 „suuren“ Kuningattaren ja Kirkkokadun kulmassa, jossa nyt on tyhjä tyttökouluntontti (nyk. 1:sen kaupunginosan N:o 14), mutta se oli hänen oma talonsa. Kuopiosta muutettuaan kenraalimajuri Carpelan sen myi 9 p. Marrask. v. 1795 maaherran *residenssiksi* kruunulle 2,750 riksistä riikinvelkaseteleissä. Kuninkaan sinä päivänä annetusta käskystä valtionkamarikollegio oli kaupan välittäjänä. Sen talon piirustus oli vuodelta 1791 ja kihlakunnanoikeus Kuopion kaupungissa antoi kiinnekirjan 17 p. Jouluk. v. 1798.[1]) Maaherra Vibelius asui kaksikertaisessa puutalossa Koljonniemellä. V. 1787 oli ehdotettu maaherran kasvumaaksi alaa nyk. 1:sen kaupunginosan N:sta 21 silloista yiinanpolttimoa kohti ja v. 1798 oli maaherraa varten ehdotettu N:o 16 (nyk. 1:sen kaupunginosan N:o 11). Sieltä maaherran puisto ynnä kasvumaa v. 1776 tehdyn ehdotuksen mukaan olisivat ulottuneet Pappilanniemellepäin siihen saakka, missä nyt on oluttehdas. Sen vuosisadan loppupuolella myöskin ehdotettiin toinen Julkula maaherran latokartanoksi. Lääninhallitusta varten eli residenssiksi v. 1776 oli ehdotettu 2 tonttia N:o 16:n alapuolella (silloin N:o 15, nyt 10), mutta sitte (v. 1787) sen nykyinen paikka ja tämän pohjoispuolelle residenssitori, jonka länsi- ja itäpuolelle tulisi ravintola. Kuopionlahden pohjukan luo v. 1787 oli ehdotettu maata maaherran eli residenssin hevosha'aksi. Lääninsihteerille, kamreerille ja rahastonhoitajalle v. 1787 ehdotettiin virkatalonpaikaksi nyk. 1:sen kaupunginosan N:o 16 ja se oli v. 1792 jaettu 3 osaan niin, että kamreerin osa oli kaakkoisin. Lääninhallituksen virkamiehille ja palvelijoille olisi sitä ennen annettu kokonainen kortteli maaherran asunnosta Kirkkopuistoon asti (Boije 13 p. Helmik. v. 1776 ehdotti heille 4 tonttia). Rakennuksia lääninhallituksen virkamiehille oli heti läänin synnyttyä ruvettu puuhaamaan. Maaherra Boije syksyllä v. 1775 lähetti maaherranresidenssin piirustuksen ja yli-intendenttikonttori Tukholmassa 15 p. Marrask.

---

[1]) Ruotsin kamariarkisto: Städernas acta. V. 1820 julistettiin yllämainittu rakennus kelpaamattomaksi ja hävitettiin.

v. 1775 oli tarkastanut ehdotuksen kaksikertaiseksi residenssitaloksi. Kuningaskin 17 p. Marrask. v. 1775 kirjoitti, että lääninhallituksen virkamiesten rakennukset olivat tekeillä ja että he kortteerien hankkimista varten saavat rahoja. Hän myöskin toivoi, että valitaan sopivat tontit rakennuksia sekä hyyrätyitä kortteeria varten. Sittemmin myöskin sanottiin, että Kuopioon ensin rakennettiin residenssihuone, lääninvankila, rahastonholvi ja 2 kruunun (läänin) makasiinia.

Vankeja ennen oli pidetty milloin missäkin. Kuningas Marraskuussa v. 1775 oli hyväksynyt *vankilan* piirustuksen, jonka johdolla fortifikationikapteeni Veaporissa Mannerskantz oli tehnyt kustannusehdotuksen Sen rakennuksen Boije otti vastatakseen ja hän 3 p. Kesäk. v. 1777 ehdotti, että siihen käytetään kruunun miehiä. Se kumminkin jo v. 1780 oli valmiina ennen mainitulla vanhalla mestauspaikalla. Sitä sitte sanottiin milloin kruunun, milloin läänin vankilaksi. Vankien sielunhoidosta seurakunnan papit kauvan pitivät huolta, mutta maaherra Vibelius v. 1806 kuninkaalle ehdotti, että opettaja hänen perustamassa pedagoogiiumissa samalla saisi olla vankilan pappina ja lukea hyväkseen kaksinkertaisia virkavuosia, jos ei hän kruunulta saisi muuta palkkaa. Kuningas 11 p. Syysk. v. 1807 julisti, että maaherra saa ottaa vankilanpapin, jolla on kruunulta vuotuista palkkaa 20 riksiä pankossa ynnä kaksinkertaiset virkavuodet. Tämä pappi oli myöskin oleva opettajana maaherrankoulussa ja täksi myöskin kaupungin kappalainen Anthell sai tulla.

Kuningas 13 p. Helmik. v. 1778 hyväksyi sen piirustuksen ja kustannusehdotuksen *lääninrahastonholvin* rakentamista varten, jonka Boije oli lähettänyt. Se maksoi 772 riksiä 25 killink. 6 runst. [1]) Hän 12 p. Heinäk. v. 1779 tarjoutui vastaamaan senkin rakentamisen ja pyysi saada siihen käyttää Savon läänin rykmentin miehiä. Se v. 1780 oli valmiiksi rakennettuna harmaista kivistä ja tiilistä, katto laudoista tehtynä. Se seisoi Kustaan torin (nyk. kirkkopuiston) lounaiskulmassa sanattoman sotilaan vartioimana, kunnes nykyinen residenssitalo joutui valmiiksi ja lääninrahasto sinne muutettiin. Mutta

[1]) Ruotsin valtioarkisto: Inrikes civilexpeditions registratur för år 1778.

jo v. 1820 arveltiin sen toria rumentavan, niin että kaupungin vanhimmat mielellään olisivat muuttaneet sen muuanne.

V. 1787 jo oli *2 kruununmakasiinia:* toinen Lahdentakana jotenkin korkealla, toinen Tuhkaniemeltä Maljalahdelle ja Pikarminiemelle päin, mutta vähän matkan päässä rannalta lähellä sitä peltomaata, jota vv. 1787 ja 1798 tehdyissä kartoissa oli aiottu pormestarin kasvumaaksi. Edellinen makasiini seisoi vielä v. 1818. Kun Kustaa III:n aikana käytiin sotaa Venäjää vastaan, saatiin Kuopioon myöskin sotamakasiini („fältmagasin").

Lääninlasaretilla v. 1787 oli 2 tonttia (N:o 143 ja 166) kaupungin pohjoisosassa Suokadun ja Puutarhakadun välissä. Siinä on vieläkin kruununmaata kauppakoulun ja rautatien välissä. Maaherra Boije v. 1780 oli pitänyt pitäjänkokouksia esim. Iisalmella sairashuoneen ja hulluinhuoneen perustamisesta Kuopion kaupunkiin ja oli siinä tilaisuudessa kehoittanut kansaa rahoja suorittamaan sen hyväksi. Silloin talonpojat hänelle ilmoittivat, että jo monta vuotta oli maksettu 2 killinkiä talolta lasaretin perustamista varten Rantasalmelle. Ne rahat nyt olivat käytettävät Kuopion lasaretin rakentamiseksi ja luvattiinpa maksuja lisää, jos niin likelle saataisiin sairashuone. Rantasalmen trivialikoulun muuttamisesta sairashuoneeksi oli jo vv. 1768—1773 ollut puhetta. Kuopion läänin lasaretin sairaitten luona kävi milloin mikin pappi. V. 1807 kaupunkilaiset ehdottivat, että kaupunginkappalainen saisi sielunhoidon lääninlasaretissa ja palkkaa siitä. V. 1788 alkaneen sodan aikana tuli Kuopioon sotaväenlasaretti ja seuraavan sodan aikana monta semmoista.

Kuninkaallisen postikonttorin kortteli v. 1787 oli Lahdentakana Hiekka- (Hieta-) niemestä alkaen ylös erääseen ehdotettuun katuun asti ja vielä v. 1816 se oli „vanha postikonttori". Pormestari G. Salonius sekä raatimiehet Karl Hård ja Petter Brännlund maaherra Carpelan'in käskystä 1 p. Huhtik. v. 1809 tarkastivat postitaloa. Siinä oli 5 huonetta, porstupa ja kyökin puoli ja oli siellä täällä korjattavia kohtia.

Viinanpoltto, joka eräitä vuosia Ruotsin valtakunnassa oli ollut kiellettynä, v. 1775 julistettiin kruunun yksinomaiseksi oikeudeksi ja kruunun polttimoita sen jälkeen rakennettiin joka lääniin. *Kruununviinanpolttimo* v. 1776 oli ehdotettu Tuhkaniemelle, mutta seuraavalla vuosikymmenellä sen rakennuksia

palvelijoita varten oli Koljolankin niemellä („Koljola egendom"). Itse polttimoa rakennettiin vielä v. 1779, mutta se oli kumminkin jo v. 1782 valmiina ja sen alle kuului Mustalahden talo. V. 1786 Tuhkaniemellä oli polttimon palvelusväen asuinrakennus pituudelleen idästä länteen, tämän länsipuolella pyöreä kuoppa, tämän länsipuolella kuninkaallinen polttimo („regala bränneriet") ja tämän länsipuolella hevostalli (kaikki pituudelleen idästä länteen). Parin vuoden perästä (v. 1788) taas annettiin kansalle suostuntaa vastaan poltto-oikeus kotitarpeeksi ja kuninkaalliset polttimot lakkautettiin v. 1787. Polttimon palvelusväen asuinhuone Tuhkaniemellä luovutettiin koululle ja viljamakasiinien ynnä polttimoitten johtokunta myi itse polttimon. V. 1798 tehdyssä kartassa viinanpolttimon alaa („bränneriets plan") vielä oli Koljonniemellä ja siinä silloin oli imellyssaunakin („mälthus"), mutta 10 vuotta aikaisemmin kruunun imellyshuone eli mallassauna oli Vasikkasaaressa. Tuhkaniemen tyven pohjoisosassa oli viinanpolttimon varastohuone („materialhus"). Se Tuhkaniemen makasiini sitte oli sotaväen käytettävänä ja v. 1824 myytiin huutokaupalla 1,045 ruplasta. Kruununpolttimon inspektöörinä v. 1786 oli Simon Labbart. Kun hän seuraavalla vuosikymmenellä kuoli, olivat polttimon raha-asiat hunningolla ja sen haltijana sitte oli kapteeni Aminoff.

Tuulimyllyjä oli: kaupungin oma Vahtivuorella jo v. 1788 ja toinen Lahdentakana likellä Tervalampea mäntyjä kasvavalla mäellä. Tämä jälkimmäinen oli yksityisten (kauppias Backman'in, Dyhr'in j. n. e.).

Kaivoja eli lähteitä ensi vuosina oli ainoastaan 2: lääninkonttoristi ja kaupunginkassööri G. J. Boerman'in tontilla Kirkkokadun länsipäässä maaherran hevosha'an luona (Boerman v. 1793 sillä puolella osti $^1/_4$ korttelia) ja räätäli J. Kärrman'in tontilla N:o 137 Suokadun ja Länsivuorikadun kulmassa.

Kaupungin kappalaisen kasvumaa vv. 1787 ja 1788 tehdyn kartan mukaan oli siinä, missä nykyjään on 1:sen kaupunginosan N:o 28 tahi 29.

Ennenkuin kaupungin pohjoisimmat osat tulivat asutuiksi, esim. v. 1787, annettiin arennille kaupungin kassan hyväksi soita, niittyjä sekä peltoja Maljalahden puolella ja lännessä sekä luoteessa. Lahdentakana kaupungilla oli Lahdentaan torppa, joka oli arennilla ruukintirehtööri Stefan Bennet'illä ja sitte kauppiailla.

Pitäjän käräjähuone, jossa kaupunkilaistenkin asioita ratkaistiin, v. 1788 oli siinä, missä nyt on 1:sen kaupunginosan N:o 19. Se oli silloin N:o 12. Mutta aikaisemmin (esim. v. 1779) kihlakunnanoikeus istui Niuvanniemellä. Sillaikaa, kuin pitäjä v. 1780 tuumi käräjähuoneen rakentamista Valkeisen luo tahi Niuvanniemelle, oikeus syksyllä v. 1780 ja keväällä v. 1781 istui Koljonniemellä, jossa maksettiin vuokraa porvari (rahtööri) Johan Rönnqvist'ille. Tällä käräjäin aikoina oli hallussaan Koljolanniemen kartano, jonka kruunu oli ostanut. Mutta kaupunkilaiset eivät käräjäyleisölle antaneet kortteeria ja olivat sille muutenkin nurjamielisiä, niin että maalaisten täytyi asua kirkonkylän lähellä olevissa kylissä. Koljola sitte olikin viinanpolttimon renkien asuntona ja siellä myöskin parannettiin kuppatautisia. Käräjät sentähden taas muutettiin Niuvanniemen taloon, jossa päivällä oli käräjäyleisön käytettävänä pirtti ja hyvä sauna. Yöksi mentiin läheisiin taloihin ja torppiin. V. 1786 taas pidettiin käräjät kaupungissa ja v. 1818 käräjähuone ennenmainitulla paikalla (N:o 12) oli tuomittu kelvottomaksi. Mutta v. 1809 oikeus oli istunut Tuomarintalossa („Domargård") Ritisenlahden kylässä.

Kuopion kaupungissa kerran kävi Ruotsin kuningas. Kustaa IV Adolf Rantasalmen, Joroisin ja Leppävirtain kautta oli tullut Henriksnäsiin ja sieltä hän 6 p. Heinäk. v. 1802 saapui puolisoineen ja suurine seurueineen Kuopion kaupunkiin. Oli mukana 9 musikanttia koko matkalla ja majesteettien sängyt ynnä muut mukavuudet, kokkia, kondiittoria, kahvinkeittäjä, kyökkivaunut, kellarivaunut j. n. e. Paitsi seurueen omia ajopeliä ja satuloita tarvittiin 24 satulaa ja 5 kyytikärriä sekä 236 hevosta. Kaupungin läntisellä tulliportilla porvaristo ja virkamiehet olivat korkeita vieraita odottamassa. Kun nämät siihen olivat tulleet, riisuttiin hevoset kuninkaan vaunujen edestä ja porvarit vetivät vaunut pitkin Pohjoisvuorikatua ja Kuninkaankatua asessori G. Saloniuksen taloon (N:o 44, nyk. 1:sen kaupunginosan N:o 2), joka oli valittu kuninkaan majataloksi. Jollakin kadulla, jota myöten kuningas kulki, seisoi 9 maalattua „transparentia" päällekirjoituksineen keskinkertaisten kaappien tavoin „à claires voyes". Nämät sitte asetettiin kirkkoon, mutta kun Helmikuussa v. 1811 oli piispankinkerit, huomautettiin, että ne pimensivät valolta, ja pitäjänkokouksessa

30 p. Kesäk. s. v. päätettiin ne ottaa alas telineiltään. Kuningas Kuopiosta lähti Kelloniemen, Kasurilan ja Alapitkän kautta Iisalmen pappilaan.

Kaupungille muistoksi kuninkaan tästä käynnistä jäi montakin ilahuttavaa armonosoitusta. Hän suosi lääninlasarettia ynnä parannushuonetta, jonka lääkäri sai hoitaa vankiakin, kivikirkon rakentaminen oli joudutettava, naapuritilain liikamaita kohta ruvettiin kaupungille hankkimaan ja 27 p. Toukok v. 1803 säädettiin, että vuodelta 1802 vähennetään kaupungin maksuja melkein 135 riksillä. Mutta kaupungille 6 p. Heinäk. v. 1802 myöskin suotiin 10 uutta vapausvuotta, joita siis kestäisi vuoden 1812 loppuun. Edellisillä valtiopäivillä (keväällä v. 1800) Pietari Väänänen oli valittanut maalaisten köyhyyttä, koska oli ollut 3 katovuotta peräkkäin, ja samoilla Norrköpingin valtiopäivillä Kuopion kaupungin edusmies kauppias Samuel Backman oli jättänyt seuraavan anomuksen: [1])

„Kuopio on 4 p. Maalisk. v. 1782 saanut oikeutensa ja näitten mukaan sen asukkaat 20 vuotta ovat saaneet olla vapaina kaikista asiallisista ja itsekohtaisista maksuista kruunulle. Tätä aikaa on pidetty riittävänä kaupungin vaurastumiselle ja sen perustamisen tarkoituksen saavuttamiseksi, mutta paljo vaikeuksia on ilmestynyt heidän eteensä: ainesten puutetta talojen rakentamista ja käsitöihin rupeamista varten, viime sodan joka alalla tuottamat haitat j. n. e. Ensimmäiset uutisasukkaat enimmäkseen olivat varattomia henkilöitä, joitten entinen kotiseutu oli 50—60 peninkulman päässä, ja näistä harvat jaksoivat päästä

[1]) Ruotsin valtioarkisto: Städernas enskilda besvär (siinä on liitteinä maaherra Ramsay'n 16 p. Huhtik. v. 1800 ja kamarikollegion 30 p. Maalisk. v. 1802 kuninkaalle kirjoittamat kirjeet). V. 1786 pormestari Karl Mentzer oli edustanut Raahea, Pietarsaarta, Uutta Kaarlepyytä ja Kuopioa. V. 1789 Kuopiossa ruukinisännöitsijä Bennet, apteekkari Långhjelm, kellarimestari Stark, nikkari Kidron, kauppias Backman, räätäli Siljander ja vielä yksi olivat 10 p. Tammik. antaneet valtakirjan maanmittaustirehtööri Daniel Hall'ille, että hän kuopiolaisena 26 p. Tammik. olisi valtiopäivillä valvomassa kaupungin vapauksia ja oikeuksia. Mutta kun se „valtakirja ei ollut maistraatin antama eikä siihen ollut liitetty vaalipöytäkirjaa, vaan se oli muutamien yksityisten antama“, niin sitä ei hyväksytty (Ruotsin valtioarkisto: Borgerskapets fullmakter). Maistraatilla tässä tarkoitetaan järjestysoikeutta. Samuel Backman edusti Kuopion kaupunkia myöskin Porvoon valtiopäivillä v. 1809.

vähänkään varakkaiksi. Kaupungissa nyt on noin 60 asuttua korttelia ja asukkaita 700 ja 800 välillä, mutta kun suuri osa on köyhiä, niin ympärillä olevalle maaseudulle tämän kaupungin perustamisesta ei ole saattanut lähteä sitä hyötyä, kuin alusta alkaen toivottiin. Jos nyt maksuja kaupunkilaisille korotetaan, niin se asia viivyttää kaupungin kasvamista ja sen perustamisen tarkoituksen saavuttamista; sentähden minä sen valtuuttamana ja sen asukkaitten puolesta kuninkaalta anon vielä 10 vapausvuotta eteenpäin 9 päivästä Maalisk. v. 1802 lukien varsinkin kun kaupunki ei vielä isonjaon kautta ole saanut naapuritiloista jääneitä liikamaita, joita kuninkaallisella päätöksellä 30 p. Tammik. v. 1788 kaupungin käytettäväksi suotiin, ja Savon maakunnalle on sangen suureksi hyödyksi, jos siinä on kaupunki, jossa kansa saapi ostaa tarpeitaan ja myydä maansa tuotteita. Lähin kaupunki Kuopiosta on 32 peninkulman päässä. Kymmenen vuoden kuluttua sen väestön luku sitte saattaa olla paljoa suurempi ja sen varallisuus vakaantuneena. Silloin sen perustamisen tarkoitus on saavutettuna" — —

Vaadittiin sitte kamarikollegion, maaherran ja, koska Backman oli anonut Kuopion kaupungille raastuvanoikeutta, myöskin Vaasan hovioikeuden lausuntoa. Kamarikollegio 20 p. Huhtik. huomautti, että Kuopio jo oli nauttinut suuria etuja. Jos sen menestymiselle on olemassa luonnollisia esteitä, niin on turhaa sitä enää suosia. Tämä voisi vielä houkutella muitakin kaupunkeja suotta pyytämään samallaisia etuoikeuksia ja kruunun tulot vaan supistuisivat. Mutta koska kaupunki ei ole vielä saanut liikamaita viljelystä varten eikä ole siellä raaka-aineita teollisuuden käytettävinä ja Tampere taas on saanut vapausvuosia, niin olisi kuitenkin Kuopion anomukseen myöntyminen. Kentiesi siitä ei kuitenkaan synny toimettomuutta.

Maaherra Ramsay 16 p. Huhtik. v. 1800 puolsi kaupungin anomusta, koska Kuopio oli Savon ja Karjalan läänin ainoa kaupunki. Sen asukkaista ne, jotka harjoittivat kaupunkilaisen elinkeinoja, kyllä olivat nauttineet vapauksia, mutta mitä luvattiin 30 p. Tammik. v. 1788 hyväksytyssä kartassa kirkkoherra Agander oli 22 p. Huhtik. v. 1790 saanut tyhjäksi tehdyksi. Kaupungin ala siis ei vielä ollut järjestetty kuninkaan määräyksen mukaan. Jos ei nyt suostuttaisi kaupunkilaisten pyyntöön,

niin tänne tulleet porvarit kentiesi muuttaisivat pois tahi kumminkin lakkauttaisivat liikkeensä ja kaupunki häviäisi.

Vaasan hovioikeus selitti, että Kuopion kaupungilla ei ollut omaa tuomioistuinta. Kihlakunnanoikeus istui ainoastaan 2 kertaa vuodessa: Maaliskuussa ja Lokakuussa. Silloin oli esillä vähintäin 700 maalaisten juttua, rikosasioita lukuun ottamatta. Koska maaseurakunnan miehet maksoivat käräjä- ja tuomarinkappoja, niin heillä oli käräjissä jonkunlaista etusijaa, mutta heidänkin asioista usein kyllä 2—300 jää joka käräjäkaudella ratkaisematta ja koskemattakin. Kaupunkilaisten velkoma-asioita ja lainkiinteitä usein viivytettiin ja heidän lainkäyntiasioita lykättiin niin, että asianomaiset koko asiaan kyllästyivät. Sentähden olivatkin luopuneet oikeuteen haastattamisesta. He kääntyivät maaherran puoleen, jonka melkein joka päivä oli toimitettava kansliankuulusteluja ja sovittaminen heidän asioitaan. Palkattu järjestysmies Joh. Bäck oli kokenut lakimies ja oli saanut saman arvon ja kunnian, kuin Rauman ja Uudenkaupungin pormestarit. Järjestysoikeudessa paitsi häntä istui 4 porvaria. Hän itse vuosittain nosti kaupunginkassasta 50 riksiä (100 riksiä pankossa) ja paitsi sitä hänellä oli pelto- ja niittymaata, jonka arvo nousi samaan määrään. Tuleville raatimiehille jo alusta alkaen oli luvattu kasvumaata ja jos kaupunki saa maata lisää, niin luultavasti lisätään heillekin kasvumaata niin, että pormestarin ja raatimiesten palkat täällä ovat suuremmat, kuin Naantalissa ja monessa muussakin merikaupungissa. Sentähden järjestysoikeus voisi päästä raastuvanoikeudeksi.

VI. Hallinto ja järjestys.

Kuopion kaupunki talous- ja järjestys-asioissa ensin kuului maaherran ja kruununpalvelijain ja oikeusasioissa kihlakunnan oikeuden alle. Kruununpalvelijain ei kuitenkaan ollut helppoa aina pitää silmällä kaupunkilaisia, joilla oli eri oikeutensa ja jotka olivat vallattomuuteen taipuvaisia. Kaupungille 4 p. Maalisk. v. 1784 suotiinkin oma järjestysoikeus [1]) („ordningsmanna-

[1]) Järjestysoikeuden pöytäkirjoja on Kuopion maistraatinarkistossa 12 päivästä Kesäk. v. 1807 alkaen, mutta vuosien 1807 ja 1812 välissä on tyhjä loma. Samassa arkistossa on huomattavana myöskin „Kuopio stads Borgarebok, upprättad åren 1851 och 1852“.

rätt"). Järjestysmiehen maaherra kuninkaan puolesta valitsi. Niinpä kuningas 5 p. Toukok. v. 1807 oli määrännyt toistaiseksi v. t. järjestysmiehenä olemaan varalääninsihteerin hovioikeudenauskultantin John Snellman'in. Maaherra Vibelius, joka muulloinkin toisinaan oli läsnä järjestysoikeuden kokouksissa, 12 p. Kesäk. sentähden lääninsihteeri Jonas Brunèr'in kanssa saapui järjestysoikeuden tavalliseen kokoushuoneeseen, joka oli jossakin yksityisessä huoneistossa. Hän oli sinne kutsuttanut järjestysoikeuden jäsenet sekä porvariston. Kun oli luettu virkaan-määräys, Snellman teki valan. Oikeuden jäseninä silloin olivat kauppiaat Karl Hårdh ja Nathanael Rœring, rahtööri Petter Grönlund ja vaununtekijä Olof Jäderholm, jonka nimi v. 1798 kirjoitettiin Grederholm. Näillä ei ollut mitään palkkaa. Oikeuden jäsenet eivät saaneet olla sukua toisilleen. Päätettiin 15 p. Kesäk. v. 1807, että oikeus kokoontuu joka Maanantai kello 9 e. p. p. Kokouksista ilmoitettiin kuulutuksella pitäjän kirkossa. Porvaristokin toisinaan kutsuttiin kokouksiin rummuttamisella, kuulutuksella kirkossa, ilmoituksella istuntohuoneen ovessa tahi kaupunginpalvelijan lähettämällä taloihin. Järjestysoikeus piti silmällä toria, katuja, vankia, obduktioneja (leikkauksia) ja kehoitti puhtautta noudattamaan. Se myöskin muualta hankki käsityöläisiä, jos kaivattiin. Maaherra antoi porvaruuskirjat („burabref"), mutta sillä, joka semmoisen oli saanut, oli velvollisuuksia kaupunkia kohtaan. Porvarit, ajurit, työmiehet, kalastajat, pesijättäret, ompelijattaret, kasakat („hjelphustrur") ja muut kaupungin suojeluksessa olevat eivät saaneet ilman maaherran tahi järjestysmiehen antamaa lupaa lähteä muuanne, sillä kaupunki ja sen asukkaat heitä kentiesi heti tarvitsivat eivätkä porvarit saaneet harjoittaa maanviljelystä. Kelvottomia käsityöläisiä, kirvesmiehiä ja työmiehiä, jotka kesällä eivät pysyneet kaupungissa, sakotettiin tahi kuulutettiin kirkossa, että heidän 6 viikon kuluessa on muuttaminen pois. Teurastajain piti vuorotellen kunkin viikollaan pitää varastossa lihaa talossaan ja myydä sitä kaupunkilaisille sen taksan mukaan, joka oli järjestysoikeuden hyväksymä ja riippui teurastajan seinällä. Kirkossa kuulutettiin kenen vuoro oli tulossa. Tori- ja satama-hinnat järjestysoikeus niinikään määräsi kuukaudeksi. Kaupungin sysimiesten oli hankkiminen kaupungille ja sen asukkaille sysiä. Määrätyn taksan mukaan nikkarien piti tehdä

kappoja ja sorvarien puntaria. Nuohoojalle myöskin oli määrätty taksa. Järjestystä piti olla kaduillakin. Hevosia, lehmiä, vuohia ja sikoja ei saatu laskea kaduille. Siitäkin kuulutettiin kirkossa ja kaupungin alimmaineu virkamies „sianpistäjä“ („politiedräng“) usein oli valmis niitä viemään. Piippua ei saatu polttaa kadulla eikä juosta ulkona palavia päreitä tahi muita tulisoittoja kädessä.

Kuopion pitäjän tuomiokirjoissa on kaupunkilaistenkin juttuja, koska kaupunki kuului kihlakunnanoikeuden alle, mutta salakuljetusasiat joutuivat kumminkin v. 1789 rajatullioikeuteen Mikkelissä. Kenraalikuvernööri Y. M. Sprengtporten v. 1809 kyllä toimitti kaupungille raastuvanoikeuden ja G. Saloniuksen pormestariksi, mutta sitä oikeutta oli olemassa ainoastaan sinä vuonna Tammikuusta syksyn loppupuoleen. Raatimiehinä olivat Karl Hårdh ja Petter Brännlund sekä kaupunginnotariuksena Lars Johan Paldani. Vaasan hovioikeus ei pitänyt tätä raastuvanoikeutta laillisena oikeutena. Kaikki ne asiat, jotka olivat sen ratkaisemina, sentähden lääninviskaali Grönlund'in toimesta lähetettiin kihlakunnanoikeuden uudestaan käsiteltäväksi. Kenraalikuvernööri Barclay de Tolly sen raastuvanoikeuden lakkautti. Järjestysoikeus lopullisesti lakkasi v. 1818, jolloin kaupunki sai pysyväisen raastuvanoikeuden.

„Kaupungin vanhimpia“ v. 1791 olivat: Samuel Backman, Ad. Hellström, E. Finér ja J. Kidron; v. 1798: hatuntekijä Jonas Lagerborg, porvari Krister Skopa ja kupariseppä Sven Boman.

Järjestysmiehiä olivat: *Johan Bäck (Beck)*, varalääninsihteeri, usein pormestariksi kutsuttu ja v. 1797 revisionisihteeri revisionikonttorissa, vuodesta 1790 (sanotaan, että hän kuninkaalta sai valtakirjan v. 1793) vuoteen 1803 (25 p. Marrask.); *Anders Grönlund*, viskaali, justitiarius, 1803—Kesäk. 1805; *Ernst Johan Forsten*, kruununvouti, kollegiiassessori, 1805—1807; *Johan Snellman*, varalääninsihteeri, varatuomari, 5 päivästä Toukok. v. 1807—1807; *Magnus Vilhelm Cygnæus*, varatuomari, 1807—1808.

Kaupunginviskaalia olivat: *Jakob Fass* (kultaseppänä 1781—1790); *Anders Grönlund*, lääninviskaali, 1796—16 p. Maalisk. v. 1843.

Kaupunginkassaa oli olemassa kumminkin jo v. 1779. Kruunun ja kaupungin kassööriä olivat: *Gustaf Johan Boerman* 1780—1784; *Johan Petter (Pehr) Runngren (Rungren, Rundgren)* 1807—11 p. Helmik. v. 1817, jolloin hän pääsi Ala-Savon kihlakunnen henkikirjuriksi.

Kaupunginvoutia olivat: *Lars Gustaf Rudholm* 1786—1787; *Henr. Finnberg*, lukkari, 1793—1794; *Elias Lundberg*; *Karl Magnus Forsberg* 1799—1804; *Zakris Svahn*, lääninkivalteri, 1807 ja *Nils Umqvist* 1807—1808.

Kaupunki 2 p. Lokak. v. 1807 sai palojärjestyksen. Oli kaupungin palokassaa ja kumminkin jo 1700-luvun loppupuolella palovartijoita muutamia. Heillä oli palosaksit, räikkä, koukku, ämpäri ja köysiluuta. Kun uudelle vartijalle oli luettu palojärjestys, teki hän valan. Palovartijat olivat myöskin poliisimiehiä, sillä kun kaupunginkassööri kävi ryöstöillä, oli 2 palovartijaa mukana ja kirkonovilla oli vartijoina suntio ynnä palovartijoita. Myöskin joka talossa piti olla sammutuskaluja sekä tikapuut. Venäjän ylivallan aikana mainitaan myöskin läkistä tehtyjä maalatuita ruiskuja ja palopurjeita.

VII. Kaupungin asukkaat.

Koko Kuopion pitäjässä v. 1775 oli 9,435 henkeä. V. 1785 Kuopion kaupungissa oli lähes 600 henkeä; v. 1781 701; Tammikuussa v. 1788 500; v. 1790 619; v. 1794 henkikirjoissa 621; v. 1796 628 (623); v. 1797 676; v. 1798 706; v. 1800 729; v. 1802 670, mutta toisen ilmoituksen mukaan noin 800; v. 1803 837, joitten joukossa raihnaita ja alaikäisiä 217; v. 1805 henkiluettelossa 432 (poisjätettyjä 677); v. 1808 henkiluettelossa 507; v. 1809 606, joitten joukossa maksavia 371. Vasta noin kymmentä vuotta myöhemmin väestön luku paremmin alkoi kasvaa.

V. 1804 Kuopion kaupungissa oli 203 miestä, 220 naista ja koska mieheen laskettiin 12 kannua ja naiseen 6, niin viinanpolttamisesta oli maksettava arentia 3,756 kannusta; v. 1805 oli 201 miestä, 246 naista.

Ruoka- eli perhekuntia oli v. 1780 36, v. 1795 144, v. 1796 146, v. 1797 151, v. 1798 157, v. 1799 165, v. 1800 177, v. 1802 180, v. 1803 175, v. 1804 184.

Koska siihen aikaan haettiin monellaisia veroituksen aiheita, niin tilikirjat myöskin ilmoittavat, että tupakkaa käytti Kuo-

pion kaupungissa v. 1795 3 henkeä, v. 1796 9, v. 1797 31, v. 1803 198.

Ikkuna-aukkoja oli v. 1800 596, v. 1803 426, v. 1804 495 suurempaa, 104 pienempää, v. 1805 352 + 355.

Niitä, joilla oli taskukello, oli v. 1802 58; v. 1803 kultakellon omistajia 16, hopeakellon 39; v. 1805 yhteensä 53.

Niitä, joilla oli korttipeliä, oli v. 1802 99, v. 1803 98, v. 1804 73, v. 1805 52.

Silkkikankaita käyttäviä v. 1803 oli 230.

Niitä, joilla oli kesäajopeliä (kiesiä, vaunuja) oli v. 1803 33, talviajopelien käyttäjiä 23. V. 1805 kureerikärriä, vaunuja y. m. käytti 44.

Koirien pitäjiä oli v. 1803 3, metsäkoirien pitäjiä v. 1805 1.

Huoneenvuokrien summa oli v. 1803 273 $^1/_2$ riksiä, v. 1805 255 riksiä, 26 killink. 8 runst.

Tiedetään, että Kuopion kaupunkiin sen ensiaikoina muutti väkeä Oulusta, Raahesta ja Kokkolasta, kentiesi Kajaanistakin. Koska Kuopion henkiluetteloita ei ole tallella joka vuodelta ja Oulun sekä Raahen luetteloita taas puuttuu useilta muilta vuosilta, on kuitenkin ollut mahdotonta sitä todistaa todeksi eri henkilöihin katsoen. Mutta ruotsalaisista sukunimistä huomaa, että sieltäpäin kyllä väkeä ja sukunimiä Kuopioon on tullut. Ne suomalaiset sukunimet, jotka Kuopion kaupungin henkiluetteloissa Ruotsin ylivallan ajoilta ovat mainitut, ovat enimmäkseen samallaisia, kuin Pohjois-Savossa vieläkin käytetyt. V. 1798 oli noin 28 suomalaista sukunimeä, v. 1800 36. V. 1809 oli tullut jotenkin paljo muutoksia kaupungin sukunimissä.

Kaupungin henkiluetteloissa usein oli nämät eri ryhmät: sotilaita, residenssin virkamiehiä, lasaretin palvelusväkeä, koulun virkailijat, kruunun varastomakasiinin palvelusväkeä, värjäystehdas, lautan väkeä, palovartijoita, irtainta väkeä j. n. e. Tahi oli nämät: lääninhallitus, maanmittarit, upseerit, lääkärit, apteekkarit, tuomarit, kruununvouti, nimismies ja kihlakunnan piiskuri eli profossi. V. 1809 ei enää mainita paljon sotaherroja, vaan enempi työmiehiä, joku kalastaja ja ajaja sekä paljon käsityöläisiä. Venäjän ylivallan aikana sitte oli yhä enemmän työmiehiä, kirvesmiehiä, kalastajia ja ajuria. V. 1795 kaupungissa paitsi pappeja, porvaria ja talonpoikia oli 9 aatelia ja

Kuopion ympäristössäkin maalla siihen aikaan oli aatelismiehiä enemmän, kuin nyt.

Maaherra Boije, joka isällisellä huolella koetti hankkia uuteen kaupunkiin rakennuksia, toimitti sinne myöskin virkamiehiä, vaikkei heitä oikein haluttanut sinne tulla. Lääninsihteeriksi hän 1 p. Elok. v. 1775 ehdotti auditörin Hämeenlinnan rykmentissä Johan Valheim'in. Mutta tämä kieltäytyi eikä kukaan pyrkinyt siksi. Boijen kaikissa tapauksissa oli astuminen maaherran virkaan vuoden 1776 alussa. Marraskuussa hän ehdotti varatuomari Efraim Blom'in ja tämä tuli. Lääninkamreeriksi tuli Gustaf Daniel Levander ja rahastonhoitajaksi Pehr Anders Edbom. Jo 12 p. Heinäk. v. 1779 Boije pyysi venäjänkielenkääntäjää. Kaupunkilaiset kesällä v. 1782 päättivät hankkia oman kappalaisen ja lupasivat hänelle palkaksi joka asutulta koko-korttelilta vuosittain 2 riksiä hop., pienemmiltä tonteilta suhteellisesti vähemmän ja ammateista sekä elinkeinoista miten hyväksi nähdään ja rakkaudesta pappia kohtaan tahdotaan antaa (yhteensä 100 riksiä hop.). Mutta kaupunkilaiset tahtoivat itse valita pappinsa niin, että kokokorttelin omistajalla olisi yksi ääni ja niin edespäin alaspäin. Kuninkaallinen maaherra Wright'ille 15 p. Syysk. v. 1783 kirjoitettu kirje vahvisti papin palkan tämmöiseksi. Maaherran pyynnön ja kaupunkilaisten tahdon mukaan ylimääräinen pataljonansaarnaaja *Sigfrid Porthan* sai tuomiokapitulilta kollationikirjansa 22 p. Marrask. v. 1783 ja vihittiin kaupunginkappalaiseksi 11 p. Tammik. v. 1784. [1]) Kun hän oli päässyt maaseurakunnan kappalaiseksi, sai kutsumuksen ja 20 p. Syysk. v. 1788 valtakirjan trivialikoulun konrehtori *Johan Molander*. Mutta tämä Marraskuussa v. 1797 luopui tästä kappalaisenvirasta. Kaupunginkappalaisenvirka oli nyt ensikerta ollut julistettu haettavaksi. Ainoa hakija *Mathias Anthell* valittiin 11 p. Syysk. v. 1796 ja sai valtakirjan 5 p. Lokak. sam. vuonna. Vv. 1804—1806 hänen virkaansa toimitti maisteri Erik Venell ja konrehtori Adolf Henrik Vinter. Anthell 28 p. Lokak. v. 1807 sai valtakirjan ollaksensa Leppävirran kappalaisena ja kun hön Huhtikuun lopussa v. 1809 oli sinne muuttanut, oli kaupunki ilman pappia. Ennenkuin Ruotsin

[1]) Hänellä v. 1786 oli Vehmersalmella tila, joka myytiin Turun kauppiaalle Jakob Bremer'ille.

ylivalta loppui, sai kaupunginkappalaisen valtakirjan 31 p. Heinäk. v. 1809 *Karl Fredrik Björksten*. Sotavuonna 1808 kaupunginkappalaisen palkka oli alennut 14 riksiin riikinvelkaa ja senjälkeen hänen palkkansa oli jotenkin epämääräinen, vaikka v. 1806 porvarit olivat olleet kutsutut lääninkansliaan keskustelemaan kappalaisen palkasta ja silloin oli sitä soviteltu niin, että sitä vuodessa lankeaisi 233 riksiä pankossa ynnä satunnaisia tuloja. Lääninkansliassa 23 p. Huhtik. v. 1807 oli uusi porvarien ja talonomistajain kokous ja siinä tarjottiin maaherra Vibeliukselle puolet kaupungin äänimäärästä kappalaisen vaalissa, jos tämä samalla olisi opettajana maaherran pedagoogiium'issa.

Jo ennen Kuopion kaupungin perustamista toisinaan oli pidetty ruotsalaisia jumalanpalveluksia Kuopion kirkosa. Ruotsalaisten luku eneni, kun kaupunki oli perustettu. V. 1779 oli koko seurakunnassa 192 ruotsalaista, mutta sittemmin 250 ja v. 1792 700. Kaupungin saatua oman papin, pidettiin joka Sunnuntai ruotsalainen jumalanpalvelus ensin maaherran salissa tahi kruununpolttimon inspektöörin Labbart'in huoneissa, mutta vuodesta 1788 kirkossa, sillä porvarit ja käsityöläiset huomauttivat, että suomenkirkko oli määrätty kaupunginkin kirkoksi. Kun ruotsalaisessa jumalanpalveluksessa tarvittiin lukkariakin ja kellonsoittajaa, arvelivat v. 1792 kaupungin vanhimmat, että tuskinpa jälkimmäinen oli kaupunkilaisten palkattava, koska he 20 vuodeksi olivat vapautetut suorittamasta kuninkaalle ja kruunulle, siis muillekaan, mitään. Samasta syystä ei tahdottu maksaa seurakunnan kirkkoherralle pääsiäisrahoja.

Kaupungille sangen tarpeellisia toimimiehiä tietysti olivat lääkäri, apteekkari ja postimestari.

Kyminkartanonläänin maaherra v. 1764 oli ehdottanut, että saadaan „provincialmedicus“ ja välskäri. Mutta kuningas 28 p. Lokak. v. 1767 maaherralle kirjoitti, että Pohjois-Karjalan talonpojat valtiopäivillä äsken olivat anoneet vapautusta uudelle läänilääkärille maksuja suorittamasta, jos ei hän välskärineen asetu asumaan Rantasalmelle, sillä siellä oleva trivialikoulu oli muutettava sairashuoneeksi. Lokakuussa v. 1775 Mikkelissä asuva lääkäri Johan Adolf Dalgren kysyi maaherralta oliko hänen muuttaminen Kuopioon, jossa hänen tulonsa varmaankin vähenisivät, ja maaherra selitti kuninkaalle, ettei medicus tule toi-

meen seudussa, jossa kansa ei ole vielä tottunut lääkkeitä käyttämään ja jossa ei ole muuta herrasväkeä, kuin papit, lääninhallituksen miehet ja komppaniian upseerit. Hänen olisi myöskin rakennettava itselleen asunto. Kyminkartanon läänistä lohkaistun uuden läänin maaherra Boije 3 p. Kesäk. v. 1777 ehdotti, että lääkäri sekä apteekkari Kuopiossa saisivat kruunun miehiä avukseen, kun taloja itselleen rakensivat. Sitä ennen jo oli määrätty, että läänin v. t. kirurgi Joh. Fredr. Giesse (Geissi), kunnes vakinainen saapuu, saisi palkkaa, koska Karjalan voutikunnassa kihlakunnanoikeuden edessä ja pitäjänkokouksissa oli luvattu joka ruokakunnalta 2—3 hopeaäyriä, mutta hänelle 13 p. Helmik. v. 1778 suotiin ainoastaan puolet vakinaisesta palkasta. V. 1779 jo oli Kuopiossa lääninlääkärinä Emanuel Elfvenberg, joka sitte toimitti leikkauksiaan vankilassa. Hänelle parin vuoden kuluttua ehdotettiin assessorin arvonimi, koska hän oli toimittanut Iisalmella käytäntöön hapelähteen, jonka luo tuli väkeä Venäjältäkin (vanhasta Suomesta). Sittemmin oli Kuopiossa lääkärinä Anders Ståhl ja siellä v. 1790 asui myöskin lasaretinlääkäri v. Schultz sekä v. 1791 lasaretin kirurgi pataljonan välskäri ja lääninlääkärin apulainen G. Sevatzkij (Sevalsky), jota v. 1796 sanottiin kaupunginvälskäriksi. Lääkäriä myöhemmin siellä olivat Johan F. Glasberg ja And. Joh. Carlsten sekä rykmentin välskäri ja lasaretinlääkäri A. J. Laurell, mutta mitään erityistä kaupunginlääkäriä ei ollut. Kätilö oli v. 1788.

Kaupungin alkuasukkaita oli apteekkari Johan Henrik Långhjelm, sillä Boije 16 p. Heinäk. v. 1776 ehdotti lääninapteekkarin sinne sijoittamista, ja hänellä myöskin oli hallussaan kaupungin antama Itkoniemen torppa (2 geom. tynnyrinalaa viljeltyä maata). Kuningas 4 p. Elok. v. 1778 collegium medicum'ille kirjoitti, että Långhjelm'ille, niinkuin Boije collegium'ille oli ehdottanut, oli suotu rakennusapua 333 riksiä 16 killink. hopeassa, että hän saisi kuntoon talonsa (N:o 46, nyk. 1:sen kaupunginosan N:o 4) ja kasvumaansa Itkoniemellä, sillä olihan lääninhallituksen palvelusmiehillekin annettu rakennusapua. Seuraavalta apteekkarilta hän sitte saisi vaatia korvausta siihen käyttämistään kustannuksista. Pehr Avén 16 p. Toukok. v. 1794 osti Långhjelm'in apteekin ynnä Itkoniemen, mutta koska tämä oli kaupungin omaa, ostaja ja myyjä olivat kihlakunnanoikeuden edessä. Ap-

teekkari Noel Avellan osti Avén-vainajan talon 25 p. Kesäk. v. 1809 100 riksillä pankossa.

Maaherra Boije syksyllä v. 1775 ehdotti, ettei postia enää kuljetettaisi Loviisasta Vähä-Ahvenkosken kautta Mikkeliin ja Liperiin, vaan Turusta Hämeenlinnan, Anianpellon ja Heinolan kautta Mikkeliin, ja että Kuopioon asetettaisiin uusi postikonttori.[1]) Hän 25 p. Elok. v. 1776 taas pyysi sinne postikonttorin, jota ei kuitenkaan heti saatu, sillä Boije 12 p. Maalisk. v. 1777 kirjoitti, että Mikkelistä kerta viikossa tuotiin postia Kuopioon, jossa sen, toisinaan yölläkin, otti vastaan maaherra, sillä Mikkelin posti-inspehtori oli hänelle antanut postilaukun avaimen. Boije ehdotti, että yksityisen talo lunastetaan Kuopion postikonttoriksi. Ensimmäisenä posti-inspehtorina eli tirehtöörinä kumminkin jo v. 1779 oli Petter Boström; myöhemmin oli varapostimestarina Kristian Sederberg (Cederberg); vielä myöhemmin postinhoitajina Bergström ja Isak Sjöberg. V. 1781 Toukokuussa ilmoitettiin, että Mikkelin ja Kuopion välillä oli 4 kertaa ryöstetty postia, jonkatähden vakinainen matkustava postiljoni oli saatava.

Tehtaiksi sanottavia laitoksia Kuopion uudessa kaupungissa oli sangen vähä. Nils Siljander kuitenkin jo v. 1778 sai oikeuden („burskap") miesten sekä naisten räätälinä ja luultavasti harjoitti jonkunmoista liikettä vuoteen 1795. Tupakkatehdas perustettiin Kuopioon v. 1785 ja siihen tarvittiin cirkassilaisia lehtiä, koska oman maan lehdet eivät riittäneet. Sentähden maaherra Carpelan v. 1787 toivoi, ettei Venäjän tupakasta oteta rajalla liian suuria tullimaksuja. Luutnantti (sitte kapteeni) Bennet v. 1788 oli osakkaana siinä. Silloin myöskin oli olemassa värjäystehdas, joka henkiluetteloissa erikseen mainitaan. Värjäri von Melleen mainitaan kumminkin jo v. 1788. Viinanpolttimoita sen vuosisadan loppupuolella oli kaupungissa 2: kapteeni Joh. Ad. Aminoff'in ja kauppias S. Backman'in.

Kuningas 17 p. Marrask. v. 1775 kirjoitti, että Kuopioon oli tilattu käsityöläisiä. Lääninhallitus maksoi heille edeltäkäsin kyytirahat. Boije 13 p. Marrask. v. 1780 toivoi, että kaupunki kohta saisi oikeutensa, niin he olisivat kaupungin suojassa eikä irtolaisina. Seitsemännentoista sataluvun kahdella viimeisellä

[1]) Liperissä postikonttori oli toimessa vuodesta 1763 alkaen. Se muutettiin Tohmajärvelle v. 1781.

kymmenellä sitte ilmestyi kaupunkiin yhä enempi käsityöläisiä, niin että v. 1795 oli lähes 40 käsityöläistä ja 148 porvaria Ensimmäisen sepän nimi v. 1777 oli ollut Filip Takkolander ja oli samaan aikaan myöskin joku nikkari, räätäli, suutari, kankuri ja lasimestari. Paitsi muita sittemmin oli vv. 1781—84 kuvanveistäjä Johan Lundström, v. 1793 hivustenkähertäjä Vikman, vv. 1780—90 palttinankutoja Johan Lundgren, vv. 1781—82 ensimmäisenä kelloseppänä Jeremias Sigström ja vuodesta 1786 Lontoosta tullut säämyskäntekijä Anders Beckman. V. 1800 oli porvarien joukossa italialainen Gustaf Calderonii.

Kuopion kaupunki kauvan oli kauppayhteydessä Oulun kanssa ja pohjalaiset Kuopion markkinoilla tekivät suurta vaihtokauppaa. Oulun kauppiailta saatiin rahaa lainaksi (v. 1786 vekselillä) ja heidän rahojaan oli kiinnitetty Kuopiossa ostettuihin taloihin. Suolat olivat tärkeänä tuontitavarana. Maaherra Wright 8 p. Maalisk. v. 1782 kirjoitti, että suolat olivat kalliit Loviisassa sekä Pohjanmaalla. Loviisassa maksettiin ruistynnyristä 2 riksiä ja otettiin suolatynnyristä 4 riksiä 16 killinkiä, mutta Pohjanmaalla 4 riksiä. Jos vei myytäväksi 2 t. rukiita, niin siis sai takaisin 1 t. suoloja.

Kuopion kauppiaita olivat: Jakob Lemberg muutamia vuosia 1780-luvulla; luutnantti Ernst Fredrik Engdahl vv. 1786—1792 (sitä ennen polttomestarina); Jonathan Vinqvist v. 1786; Johan Paldanius v. 1786 (sitä ennen kestikievarina); Samuel Backman vv. 1787—1810; Nathanael Roering vv. 1798—1808; Karl Hårdh vv. 1803—1829 (oli myöskin raatimiehenä); Mikael Dyhr (Dyyr) vv. 1790—1805 (oli kotoisin Länsipohjasta, hankki sodan aikana sieltä sotajoukoille tavaroita, mutta oli sitte v. 1794 vararikkoon menossa, vaikka asiat toistaiseksi sovitettiin). Kauppias Dyhr'illä oli Lahdenta'an kaupungintila arennilla sekä mylly samalla puolella ja myöskin Oravakoskella saha ja mylly.

Muonakauppiaita („hökare") jo aikaisin ilmestyi Kuopioon. Vakinainen konttorikirjuri Kuopion lääninkonttorissa G. J. Boerman 16 p. Marrask. v. 1776 toi kihlakunnanoikeuteen kirjallisen anomuksen, että hän tulevaksi vuodeksi saisi saman oikeuden, kuin hänellä nyt oli, koska muita pyrkijöitä ei ollut ja hän suorittaisi maksut suostumussäännön mukan. Hän oli maaherra Boijelta saanut luvan asettua Kuopion kaupunkiin asumaan, oli hankkinut oman talon ja alkanut matkustavaisille

sekä kaupunkilaisille myydä olutta. Käräjäyleisö kutsuttiin sisään ja suostui anomukseen. Ei kukaan sitä ennen ollut siinä semmoista liikettä pitänyt. Yleinen suostunnantaksoitus sinä vuonna jo oli tehty, mutta Boerman sai ilmoittautua maaherralle, joka käskee liittää tämän anomuksen tulevan vuoden luetteloihin. Toinen sen ajan oloja kuvaava anomus oli seuraava. Fredrik Pizanzie (Pizanze), joka ennen oli ollut kersanttina Venäjän joukoissa, mutta Parkumäellä oli joutunut vangiksi ja sitte vähän aikaa oli ollut maaherra Carpelan'in renkinä, pyrki Marraskuussa v. 1789 rahtööriksi Kuopioon. Hän lupasi hankkia oman talon, kääntyä lutherilaiseksi ja naida kaupungin erään palvelijattaren. Muonakauppiaita ja rahtööriä eli kellarimestaria sitte oli useita ja kaupungissa myöskin oli kestikievaritalo, jossa oli pitäjän hevosia 4.

Torikauppaa ja markkinoita pidettiin Kustaan torilla. Markkinat siihen aikaan olivat kaupungin liikkeelle välttämättömät. Niitä oli kaupungin peruskirjan mukaan kaupungissa 12 tahi 13 p. Tammik. ja 6 tahi 7 p. Lokak. sekä Varkaudessa 25 p. Elok. Maaherra Wright 17 p. Tammik. v. 1783 ehdotti, että Varkaudessa olisi markkinat 7 p. Lokak. ja Kuopiossa 14 p. Lokak., sillä Mikkelissä oli markkinat 29 p. Syysk. Siihen suuntaan sitte säädettiinkin. Koska kuningas oli määrännyt Kuopion kaupunkiin kahdet vapaa-markkinat, niin maaherra Wright 13 p. Elok. v. 1782 pyysi 12 sotamiestä komentajineen vartioimaan. Nämät olivat kruunun palkattavat. Pahantekijäliitto oli olemassa ja oli jo 5 heistä korjattu vankilaan. Semmoinen liitto voisi tehdä pahaa yksityisille, polttimossa ja rahastonholvissa. Kuningas 19 p. Syysk. v. 1782 myönsikin, että Kuopion markkinoilla olkoon 12 sotamiestä, ja Wright 30 p. Elok. v. 1785 ilmoitti, että sotamiehet olivat saaneet 7 hopeariksiä kruunun varoista sekä kaupungin rahastosta. Tätä markkinavahtia sitte aina oli Kuopiossa. Niin kruunu v. 1787 maksoi palkkaa talvimarkkinoilla olleille 1 alaupseerille, 1 rumpalille, 1 pillipiiparille ja 12 sotamiehelle ja v. 1792 niille 23, jotka olivat olleet vartioimassa 12—15 p. Tammik., sekä niille 16, jotka olivat samaa toimittaneet 11—13 p. Lokak, Tavallisesti oli ainoastaan 12—14 miestä vahtimassa 3 vuorokautta. Maaherra Carpelan 7 p. Marrask. v. 1787 valitti, että harjoitetaan niin paljon maakauppaa ja salakuljetusta. Hän samalla ehdotti,

että Venäjän puolelta saataisiin tuoda Kuopion vapaamarkkinoille, jos vaan tullia oli maksettu, hamppua, tupakanlehtiä, vuotia, turkiksia, suoloja ja maustimia sekä eläviä vasikoita ja lampaita siitoseläimiksi. Kehruuhuoneelle maksettiin avointen kellarien, teaatterien ja kahvilain pitämisestä talvimarkkinoilla kauppakollegion 12 p. Jouluk. v. 1782 elinkeinojen harjoittajista antaman julistuksen mukaan.

Pitkät maantiet ennen yhdistivät toisiinsa Kuopion tienoot ja ne paikat, joihin mentiin kauppaa tekemään. Vesitse jos sulan veden aikana kuljetettiin tavaroita, oli koskien luona, esim. Konnuksessa, purettava lasti ja tavarat olivat kuljetettavat maata myöten kosken ohi. Salmien ja järvien yli maaherran toimesta päästiin lossilla eli lautoilla. Lossimiehiä oli Kuopionkin kaupungin henkiluetteloissa. Lautta v. 1776 muutettiin Räimältä kaupunkiin ja Julkulanniemeltä Toivalaan, jonka kautta mentiin Karjalaan ja Pohjanmaalle. V. 1782 oli 2 lauttaa kulkemassa kaupungin ja Toivalan väliä. Lautan päällysmiehelle Kuopiossa vuosittain maksettiin 1 kappa viljaa ja 3 hopeaäyriä joka kokotalolta. Mutta seitsemännentoista sataluvun loppupuolella lautta muutettiin kaupungista Kelloniemelle ja sinne samalla tuli kestikievari.

VIII. Tavat.

Jos ainoastaan tuomiokirjain mukaan arvostelee paikkakunnan tapoja, niin saapi jotenkin synkän käsityksen niistä. Tähän aluksi kuitenkin otetaan niistä tehtyjä muistiinpanoja, sillä nekin varjopuolet, jotka sillä tavoin ensin esitellään, tavallansa kuvaavat puheena olevia aikoja. Kun Pohjois-Savoon vihdoin oli saatu kaupunki, näyttävät tähän asettuneet suuresti ylpeilleen kaupunkilaisina-oloaan ja röyhkeästi kohdelleen maalaisia. Niinpä v. 1779 eräs nikkarinsälli y. m. uuden kaupungin käsityöläiset olivat piesseet lautamies Laitista, kun tämä oli kaupungissa käymässä. V. 1781 käräjäyleisö valitti, että käsityöläiset sitä vainoovat, kaduilla sekä kodissaan sitä haukkuen ja lyöden. Jos joku käräjissä-olija yöksi jäi kaupunkiin, niin usein vietiin kotoa varustetut eväät. Tästä valitettiin kuninkaalle ja Vaasan hovioikeudelle. Kaupunkilaiset usein keskenäänkin tappelivat kaduilla tahi sällit ja oppipojat illalla iski-

vät yhteen torilla tahi muualla. Sattuipa rukouspäivinäkin kaduilla tappeluita ja tukkanuottaa eikä miehet aina lempeästi kohdelleet naisiakaan. Maaherra Wright 22 p. Huhtik. v. 1782 kirjoitti, että väestö kaupungissa joka päivä kasvaa ja rikoksia samalla lisääntyy. Kaduilta, rännikaduilta ja kapakoista usein kuuluu kovaa melua. Hän sentähden ehdotti linnanoikeuden asettamista, koska Kuopiossa ei ollut maistraattia eikä karnisoonia. Maaherra Carpelan 29 p. Tammik. v. 1788 kirjoitti, että kaduilla ei ollut rauhallista ja murtovarkauksia oli tapahtunut. Edellisenä keväänä varas oli särkenyt lääninrahastonholvin kattoon niin suuren reiän, että mies olisi saattanut mennä siitä sisään. Kaduilta toisinaan löydettiin kuolleita ja edellisenä kesänä mies kuolleena oli löydetty sakastista. Tappeluita ja juopumista tapahtui virkamiestenkin pidoissa. Käsityöläiset toisinaan joutuivat oikeuden eteen, koska olivat yhtyneet viinaa juomaan ja korttia lyömään (eräs uhkapeli oli „högsta trumfen“). Piispankinkerillä v. 1811 myöskin ilmoitettiin, että kaupungissa oli ennen ollut paljo irstaita naisia ja työtöntä väkeä, mutta sellaisia oli ahdistettu ja ajettu pois.

Näistä ilmoituksista huolimatta, voimme kuvitella, että Kuopiossa Ruotsin ylivallan aikoina elettiin pikkukaupungin idyllistä elämää. Kesällä usein näki kaduilla eläimiä, niinkuin laitumella ainakin, vaikkei se luvallista ollut. Olipa hevosiakin joskus kaduilla lie'assa. Muita aluksia, kuin veneitä, ei nähty Kallavedellä. Torille hankittiin vielä v. 1814 puuhevonen, jonka päälle pantiin istumaan työväkeä y. m. pienemmistä rikoksista. Se maksoi tilattaessa 6 riksiä 4 killinkiä riikinvelkaa ja oli luultavasti tehty vanhaan Ruotsin malliin, koska muutamat sitä tilattaessa epäilivät onkohan sellaista enää käyttämistä. [1]) Yleisiä huvia oli sangen vähän. Liian nopeat kulkuneuvot eivät hermostuttaneet ihmisiä ja postia jokainen tuotti postikonttorista silloin, kuin sattui, eikä siellä usein saatavia ollutkaan. Ainoa postiljoni oli postikonttorissa passarina. Koska kirjapainoa kaupungissa ei ollut, ei ilmestynyt mitään riitaisaa ja sättivää paikkakunnan lehteä ja missään julkisessa paikassa ei ollut käymäkelloa muistuttamassa, että aika riensi ja että oli seurattava mukana. Se käsinkirjoitettu ivallinen lehti, josta liitteissä pu-

[1]) Kokkolassa oli samallainen puuhevonen (Hist. Arkisto VI siv. 286).

hutaan, kohta kuoli. Pimeän aikana jokainen kannatti edessään lyhtyä, sillä kaupungin puolesta ei annettu keinotekoista valaistusta, tahi kuljettiin pimeässä.

IX. Sodat.

Ruotsin ylivallan loppuaikoina Savon ja Karjalan läänissä oli pestattua väkeä ja, niinkuin itse Ruotsinkin monessa maakunnassa siihen aikaan, vapaajoukkoja, esim. Kuopion vapaapataljona. Mutta olihan Pielisjärvellä omituista talonpoikaista puolustusväkeä ja Savossa vanhastaan ruotuväkeäkin, jonka upseerien aateliset nimet usein tavataan Kuopion kaupungin henkiluettelojen alkupuolelta. Kuopion komppaniian kapteenin virkatalona oli Hatsala ja muutenkin kaupungin ympäristöt olivat sotilaallisia, sillä ruotuväen kapteenien, luutnanttien, vänrikkien, vääpelien ja kersanttien virkataloja, suurempia sekä pienempiä, oli jotenkin lähellä ja muutamat sotaherrat omistivat omiakin tiloja. Varkaudessa oli tykkiväkeä ja sinne toisinaan komennettiin työhön sotamiehiä Helsingistä sekä Kuopion ja Iisalmen komppaniioista. Varkaudessa myöskin oli tykkiveneitä, jonkatähden sitä sanottiin Laivanlinnaksi.

Kesäkuussa v. 1788 alkoi sota Savossa, mutta varsinaisia taisteluita ei tapahtunut Kuopion puolella sen sodan aikana. Kaupunkilaistenkin kuitenkin täytyi kuljettaa sotaväkeä ja kruunun tavaroita sekä maata että vettä myöten. Silloin Kuopiossa oli maaherrana kunnon gustaviaani, kuninkaansa uskollinen puollustaja ja kaikkien kapinallisten vehkeiden paheksija Simon Vilhelm Carpelan, joka sitte vietti ikänsä loppupuolta hänestä nimensä saaneella Vilhelmsdal'in säteritilalla Iisalmella. Hän, ollen premiermajurina, heti sodan alussa sai toimekseen pestata uusia joukkoja, johtaa näitä ja hankkia muonaa sekä aseita Itä-Suomeen. Hänen useimmat kirjeet siltä ajalta ovat Kuopiossa päivätyt ja Savon sekä Karjalan silloisia oloja ja tapauksia erittäin valaisevia. [1]) Vilkkaassa mielessään hän usein kuvitteli retkiä Karjalaan, mutta niitä hän ei voinut panna toimeen, koska aina puuttui varoja. Hän antoi pantiksi omaa omaisuuttaankin ja sitoumuksia (seteliä), mutta ne eivät paljoon riittäneet. Karja-

[1]) Ruotsin valtioarkisto: Landshöfdingarnes skrifvelser. S. V. Carpelan maaherrana ollessaan myöskin harrasti lääninsä taloudellista kehittymistä (Katso: Fr. Cygnæus, Bilder ur förgångna tiders lif I, siv. 15).

laan hän kuitenkin toisinaan lähetti lisäjoukkoja ja Kuopio oli vilkkaan toiminnan keskuksena. Siellä leivottiin, rakennettiin tykkiveneitä, tehtiin lavettia (tykkiteloja), tehtiin myöskin kuulia Juantehtaassa, räätälillä ja karvareilla teetettiin sotilaitten pukuja sekä hihnoja ja ko'ottiin aseita. Kuopioon sekä Joensuuhun vapaaherra Hastfehr käski rakentaa makasiinia, jommoisia myöskin suunniteltiin Rantasalmelle ja Mikkeliin tahi Kangasniemelle. Eversti Stedingk v. 1789 myöskin tahtoi saada Kuopioon sairaalan ja sen esimieheksi majuri Vadman'in Karjalasta. Sitä varten Kuopioon v. 1788 tilattiin pari „välskärinsälliä". Maaherra Carpelan 29 p. Tammik. v. 1788 oli kirjoittanut, että Kuopiossa oli levottomia pahantekijöitä paljo, ja hän samalla oli pyytänyt sinne karnisooniksi yhden koppaniian jalkajääkäriä. Tämän komentaja sitte lähettäisi kaupungille patrullia ja asettaisi vartijoita maaherran neuvon mukaan. Huhtikuun keskivaiheilla hän kirjoitti, että kuningas oli antanut 50 miestä (myöskin 1 luutnantin, 3 alaupseeria ja 1 rumpalin). Siten Kuopioon tuli pysyväinen sotilasjoukko. V. 1791 Kuopion kaupungin karnisoonin päällikkönä oli luutnantti Stolpe. Syyskuun loppupuolella v. 1788 kaupunkiin oli majoitettuna kapteeni Erik Gust. Hult'in komppaniia ja 12 p. Lokak. v. 1789 kirjoitettiin, että makasiininvahdiksi Kuopioon tulisi 3 komppaniiaa Oulun vapaajoukkoa.

V. 1808 uusi sota alkoi. J. A. Cronstedt joukkoineen oli peräytymässä silloin, kun kapteeni Duncker, jätettynä peräytymistä suojaamaan, jälkijoukon kanssa 15 p. Maalisk. Jynkän jäällä pidätti vihollista monta tuntia, kunnes hänenkin täytyi peräytyä Kuopion kaupungin ja Toivalan kautta pohjoiseen ja Kuopio joutui venäläisten valtaan. Kapteeni K. V. Malm Iisalmen puolelta Maaningan kautta tullen kuitenkin valloitti Kuopion takaisin 12 p. Toukok. aamulla. Hänen joukossaan oli paljo talonpoikiakin. Mainittuna päivänä hänen joukkonsa eri osastot voivat eri suunnilta lähetä kaupunkia, koska Kallavesi vielä oli jäässä. [1]) Residenssitalokin (N:o 20) valloitettiin venäläisiltä, joita sinne oli vetäytynyt monta kymmentä. Sandels joukkoineen tuli Kuopioon 20 p. Toukok. ja eteni sitte Joroi-

---

[1]) Vänrikki Karl Vilhelm Malm mainitaan Kuopion pitäjän tuomiokirjassa v. 1795. Hän olikin Kuopion maaseurakunnassa syntynyt.

siin saakka. Kesäkuun alussa paljon muonaa ko'ottiin Kuopioon. Mutta venäläiset myöhemmin pakottivat Sandels'in peräytymään ja valloittivat Kuopion takaisin 19 p. Kesäk. ja sitte se heidän vallassaan pysyi, vaikka Sandels myöhäiseen syksyyn saakka puolustihe Toivalassa ja sieltä käsin pani toimeen retkiä Kuopion vapauttamista varten.

Näitten tapausten aikana käsityöläisiä ja muita oli paennut kaupungista ja monikin palasi vasta vuosien kuluttua. Maaherra Vibelius, joka kevään kuluessa vaikka aseetonna oli osoittanut miehuutta, kesällä läksi Kuopiosta ja hänen virkaansa toimittamaan ensin tuli assessori Alftan. Monen rakennuksen seiniin ja nurkkiin Kuopiossa oli sattunut luotia. Koulurakennusten läpi Tuhkaniemellä myöskin oli ammuttu. Olipa rakennuksia hävitettykin ja majoitusta oli ollut paljo. Moni talo oli autiona, kaikki jälelle jääneet asukkaat olivat köyhtyneet ja tavarain hinnat olivat korkeat. Vuosien kuluessa sitte Venäjän kruunulta pyydettiin kärsittyjen vahinkojen korvausta. Ne, jotka semmoista tahtoivat, kihlakunnanoikeudessa valalla vakuuttivat vaatimuksensa oikeiksi, saivat todistuksen ja kääntyivät sitte asianomaisten puoleen. Kihlakunnanoikeuden pöytäkirjat niiltä ajoilta siis sisältävät paljon pikkutietoja tapauksista Kuopion kaupungissa ja pitäjässä v. 1808. Maanmittari Calonius valitti, että venäläiset olivat estäneet häntä menemästä Kuopion kaupungista minnekään, joten hän ei saanut ansaita mitään. Tykistön eversti Tretjakoff ensin Kesäkuusta alkaen oli muitten kanssa asunut hänen huoneissaan ja suojannut niitä, mutta Lokakuun keskivaiheilla oli sinne tullut asumaan kommendantti everstiluutnantti von Gericke ja senjälkeen särettiin ja poltettiin lankkuja, huonekaluja y. m. Vietiinpä muutamista taloista täytettyjen huonekalujen ja matrassien päällyksetkin. Työrekiä käytettiin sluuppien rakentamiseen, sillä venäläiset tahtoivat lisätä pikkulaivastoaan näillä vesillä. Leipomoihin vietiin monellaista poltettavaksi. Vielä enempi valituksia, kuin kaupungista, tuotiin kuitenkin maaseurakunnasta. Koivumäen isäntä, G. Salonius, vaati korvauksia 25,304 riksiä 25 killink. 4 runst. riikinvelkaseteliä, sillä viljaa oli otettu, pellot, kasket ja niityt olivat olleet vihollisten hevosten laitumina ja aitoja oli säretty poltettavaksi. Eläimiä oli siellä teurastettu, sekä viety kaupunkiin tapettavaksi. Sielläkin oli Saloniuksen laudoista tehty

tykkisluuppia. Salonius oli opettanut kansaa salpietaria valmistamaan, mutta ruukki oli nyt hävitetty. Viinapannukin, joka oli jotakin uutta hyvää lajia, oli viety ja samoin kaikki veneet, pyydykset, ajopelit j. n. e. Ikkunat ja ovet olivat säretyt. Mutta ruotsalaisetkin olivat hävittäneet, esim. Hiltulanlahdella Kesäkuussa sieltä peräytyessään, olivatpa polttaneet talojakin, etteivät venäläiset saisi niistä suojaa eivätkä voisi niistä tehdä siltoja.

Sairaalaksi olivat venäläiset ottaneet N:o 73 [1]), jossa oli 15 huonetta, ja samoin toisen talon torin laidassa, jossa oli 12 huonetta, sekä koulusalin ja yksityisten muutamia huoneita.

Vähitellen sairaita sitte hävisi ja asiat alkoivat kääntyä paremmalle tolalle, mutta Ruotsin ylivalta oli loppunut ja rasittavampaa majoitusta, kuin Ruotsin vallan aikana, jäi Kuopioon. Siellä siitä lähtien siis myöskin oli venäläisten „korkeavahti“ ja kirjavia vahtikojuja siellä täällä. Lahdenta'an Hiekkaniemen luona sitte kauvan oli ankkurissa Venäjän järvilaivaston yksi osasto; toinen oli Savonlinnassa. Vasta v. 1815 ruvettiin puuhaamaan näihin kuuluvain kruununtavarain kuljettamista sieltä Suomen etelärannikoille.

---

[1]) Se Ruotsin ylivallan aikana oli yksityisten omana ja sen tontin luoteisnurkassa (Kustaan torin ja Pohjoisvuorikadun kulmassa) oli kaksikertainen v. 1785 rakennettu puurakennus, lounaisnurkassa (Itäisen Tornikadun ja Kustaantorin kulmassa) oli v. 1799 rakennettu kaksikertainen mutta lyhyt puurakennus ja näitten välissä Kustaantorin laidassa kolmas kaksikertainen puurakennus rakennettu v. 1799. Kaupunki sittemmin osti tämän talon piirustuskonttoriksi keisarilliselle maanmittauskomennuskunnalle. Myöhemmin se oli raastuvanoikeuden ja sitte ylialkeiskoulun, alaalkeiskoulun, realikoulun sekä vihdoin teollisuuskoulun käytettävänä.

Liitteitä I.

Kuopion seurakunnan v. 1776 aloitetussa kommunioni- eli rippikirjassa on seuraavat henkilöt, joita voimme sanoa Kuopion kaupungin alkuasukkaiksi: (Cuopio stad) suutari Joh. Gabr. Hollberg, sälli Hallberg ynnä oppilas, säämyskäntekijä Bäckman, lautamies Joh. Grönlund ynnä vaimo ja poika, ajuri Myllynen, Rönnqvist ynnä renki, eräs kirvesmies, Jakob Hynnin, Henrik Siljander, Johan Forström, Matts Stenberg, Ahlsten, Pihlström, nikkari Joh. Kidron, nimismies Blom'in väki, Bet. Sahlqvist, Elis. Nessin, Inga Uosikatar, Maria Parviatar, Boström, rouva Backman, Brita Lisa Åhman, Carl Magn. Lundgren, Henrik Räsänen, vakinainen maanmittari Hasselblatt, rouva Chirstin Wijk, Sofia Hasselblatt, Christer Mömmö, Ing. Johan Hesterin, Lisa Hoffrén, Lisa Turutar. Henric Forsberg, studiosus Carl Johan Svahn, studiosus Michel Pavolin, lääninsihteeri Efraim Blom, kanslisti Gab. Blom, kanslisti Axelsson, Sundvall, Anna Korhotar, Anna Elg, lääninkamreeri G. D. Levander, rouva Anna Palmstedt, kersantti Segersvärd, neiti Tallström. (Cuopio stad Coljola) posti-inspehtori Boström'in väkeä, vahtimestari Paldanius, Helena Hoffren, Maria Montan, apteekkari Långhjelm ynnä rouva, Cisilia Kopoin. (Regala bränneriet) 17 henkeä, joitten joukossa oli Adam Hörning, kirjanpitäjä Simon Labbart ja majuri Gregor von Konov. (Koljola N:o 2 och residenset) kamreerin palvelijoita. Siis nimiä, joista muutamat kauvan pysyivät Kuopiossa, toiset pian hävisivät.

Rippikirjassa vuodelta 1780 luetellaan korttelien omistajia ja asukkaita näin: N:o 1 maaherra G. H. von Wright, N:o 3 tohtori E. Elfvenberg, N:o 4 tuomari P. R. Fabritius sekä kassööri G. J. Boerman, N:o 5 nikkari J. Kidron, N:o 6 lääninkamreeri G. D. Levander, N:o 7 lääninrahastonhoitaja A. Edbom, N:o 9 lääninsihteeri E. Blom, N:o 10 (lääninkamreeri Levan-

der'in oma) polttomestari E. Fr. Engdahl, N:o 11 nikkari J. Felén, N:o 13 rahastonhoitaja Edbom'in, N:o 14 lääninkivalteri I. Lundgren ja tupakankehrääjä J. Svedman, N:o 15 kruununvouti K. G. Blom, N:o 17 apteekkari J. H. Långhjelm, N:o 20 vankilanvahtimestari E. Sundval, N:o 21 kanslianvahtimestari E. Lindström ja kultaseppä J. Lindroth; N:o 22, 23, 25, 26 postitirehtööri P. Boström, N:o 27 maaherrantontti, N:o 28 kauppias J. Lemberg ja lääninkamreeri G. Salonius; N:o 38, 41 lääninkamreeri E. J. Ingman; N:o 47, 48 muonakauppias („hökare") Kr. Skopa, N:o 49 lasimestari H. Häger; N:o 50, 56, 58, 59, 60, 62, 68.

Korttelien numerot sitte muutettiin niin, että äsken mainitut numerot eivät sovellu yhteen seuraavan luettelon numeroitten kanssa.

V. 1798 kaupunki sinä vuonna tehdyn kartan tekstin mukaan oli jaettu näin: N:o 1 residenssipaikka, N:o 2 kirkkoherran talo ja kasvumaa, N:o 3 residenssin kasvumaa, N:o 4 ja 5 ravintoloita kahden puolen residenssiä, N:o 6 kaupunginkappalaisen kasvumaa, N:o 6a) työmies Immonen, N:o 12 pitäjän käräjähuone, N:o 13 assessorinrouva Elfvenberg, N:o 14 kauppamies Backman, N:o 15 vanha residenssipaikka, N:o 16 maaherraa varten, N:o 17 maanmittaustirehtööri Hall'in palovakuutettu talo, N:o 18 kestikievari Bränlund, N:o 18a) kamreeri Ekeblom, N:o 19 lääninsihteeri Blom, N:o 20 maaherra Carpelan (sittemmin residenssi), N:o 21 rahastonhoitaja Edbom, N:o 22 lääninsihteerin ja kamreerin virkatalo, N:o 23 nikkari Kidron, N:o 24 räätäli Högman, N:o 38 räätäli Siljander, N:o 39 räätäli Örling, N:o 40 leski Forsten, N:o 41 räätäli Åkerman, N:o 42 muurari ja lasimestari Tamberg, N:o 42a) sorvari Enberg, N:o 43 vankila, N:o 44 assessori Salonius, N:o 45 rahastonhoitaja Edbom, N:o 46 apteekkari Avén, N:o 47 kauppamies Backman, N:o 48 kamrerska Ingman, N:o 49 vänrikki Segersvärd, N:o 50 rahastonhoitaja Edbom, N:o 50a) kirvesmies Hyvärin, N:o 51, 52 välskäri Sevatskij, N:o 53 kultaseppä Finnér, N:o 54 kamrerska Ingman, N:o 54a) jääkäri von Mellén, N:o 55 nimismies Labbart, N:o 56 kauppamies Dyhr'in palovakuutettu, N:o 57a) työmies Karttunen, N:o 57 seppä Tavast, N:o 58a) työmies Hordiander, N:o 72 muurari Mengalin, N:o 73 revisori Masalin'in palovakuutettu, N:o 74 leski Sandberg, N:o

7 nimismies Sjöblom, N:o 75 kestikievari Brännlund, N:o 75a) smies Sjöblom, N:o 76 työmies Holopain, N:o 76a) työmies ıonen, N:o 76b) työmies Toijonen, N:o 76c) työmies Utter, o 77 nikkari Palin, N:o 77a) työmies Turunen, N:o 77b) Karosen leski, N:o 79 ja 80 tyhjinä, N:o 81 palttinankutoja Starck, N:o 82 värjäri von Mellén, N:o 86 kersantti Vestermark, N:o 87 leski Eklöf, N:o 87a) kirvesmies Kasurinen, N:o 88 satulaseppä Silfver, N:o 89 assessori Salonius ja kauppamies Backman, N:o 90 lääninviskaali Grönlund, N.o 91 sihteeri Hultén, N:o 91a) suutari Rosenberg, N:o 92 säämyskäntekijä Bäckman, N:o 93 siltavouti Lustig, N:o 93a) työmies Hatanen, N:o 109 työmies Törrönen, N:o 110 työmies Kinnunen, N:o 112 vaskiseppä Boman, N:o 112a) työmies Tuppurain, N:o 112b) työmies Hiltunen, N:o 113 suutari Vikstedt, N:o 113a) työmies Kinnunen, N:o 114 muonakauppias Skopa, N:o 114a) nikkari Bonsdorff, N:o 115 teurastaja Rosendahl, N:o 115a) suutari Rosenberg, N:o 116 työmies Hiltunen, M:o 117 suutari Lindros, N:o 118 räätäli Borgman, N:o 119 leski Inberg, N:o 119a) karvari Ringvall, N:o 120 hatuntekijä Lagerborg, N:o 121 leipuri Svanholm, N:o 122 vaununtekijä Holmberg, N:o 123 uunintekijä Malmgren, N:o 123a) kestikievari Brännlund, N:o 124 tyhjänä, N:o 125 kultaseppä Finnér, N:o 126 sihteeri Hultén, N:o 137 vahtimestari Degert, N:o 140 Lauri Ersson'in leski, N:o 141 kauppamies Dyhr, N:o 141a) suutari Bergman, N:o 141b) postiljoni Grönlund, N:o 143 ja 166 läänin lasaretti, N:o 167 tohtori Ståhl, N:o 168 säämyskäntekijä Vernstedt, N:o 169 kirvesmies Sundholm, N:o 170 kuninkaallinen postikonttori, N:o 171 ja 172 mannmittaustirehtööri Hall, N:o 173 kauppamies Backman, N:o 174 lasimestari Filenius.

V. 1805 oli tontteja 174, mutta pyyhittävät olivat N:o 1—9, 15, 16, 25—37, 59—70, 75, 78—80, 82—85, 95—108, 116, 124—139, 144—166, 173. N:o 20 oli kruunun, N:o 22 lääninsihteerin ja kamreerin virkatalo, N:o 43 kruununvankila, N:o 143 läänin lasaretti, N:o 170 kuninkaallinen postikonttori, N:o 11 työmies Korhonen, N:o 12 käräjäkartano, N:o 13 asessorinleski Elfvenberg, N:o 14 kauppamies Backman, N:o 17 maanmittaustirehtööri Hall'in leski, N:o 18 kestikievari Brännlund, N:o 18a) lääninkirjanpitäjä Ekeblom, N:o 19 lääninsihteeri Blom, N:o 21 rahastonhoitaja Edbom, N:o 23 nikkari Kidron, N:o 24

kaluseppä Sjöman, N:o 38 räätäli Silljander, N:o 39 räätäli Örling, N:o 40—41 eronsaaneen vääpeli Forsten'in leski, N:o 42 muurari Tamberg, N.o 42a) sorvari Enberg, N:o 44 lääninkamreeri Salonius, N:o 45 rahastonhoitaja Edbom, N:o 45a) työmies Karttuin, N:o 46 entinen apteekkari Avén, N:o 47 kauppamies Backman, N:o 48 lääninkamreeri Ingman'in leski, N:o 49 eronsaanut vänrikki Segersvärd, N:o 50 hatuntekijä Hörman, N:o 51—52 välskäri Sevalsky'n perilliset, N:o 53 kulta- ja hopeaseppä Östman, N:o 54 lääninkamreeri Ingman'in leski, N:o 54a) jääkäri von Mellén, N:o 55 kauppamies Roering, N:o 55 kellarimestari Bergforss, N:o 56 lääninviskaali Grönlund, N:o 57a) hatuntekijä Hallström, N:o 57b) seppä Tavist, N:o 58a) ylimääräinen kanslisti Hordiander, N.o 58b) kalastaja Kaupin, N:o 71 talonomistaja Lillander, N:o 72 työmies Munikoin, N:o 73 lääninkanslisti Aurén, N:o 74 suutari Sandberg'in leski, N:o 74 varanimismies Sjöblom'in leski, N:o 76 työmies Holopain, N:o 76a) työmies Suhonen, N:o 76b) työmies Tojonen, N:o 76c) työmies Lybäck, N:o 76d) kirvesmies Löf, N:o 77 nikkari Palin'in leski, N:o 77a) työmies Turun, N:o 77b) vanginkuljettaja Rönqvist, N:o 81 palttinankutoja Starck, N:o 86 eronsaanut vääpeli Vestermark, N:o 87 työmies Eklöf, N:o 87a) työmies Kasurinen, N:o 88 satulaseppä Silfver, N:o 89 assessori Saloniuksen ja kauppamies Backman'in oma, N:o 90 kämnärinesimies Stichaeus, N:o 91 provasti Pose'n leski, N:o 91a) räätäli Vikberg, N:o 92 kirjanlennättäjä Forssberg, N:o 92 seppä ja rahtööri Degert, N:o 93 siltavouti Lustig, N:o 93a) työmies Hatain, N:o 93b) työmies Hyvärin, N:o 94 muonakauppias Gullsten, N:o 109 työmies Törrönen, N:o 110 työmies Kinnuin, N:o 111 työmies Malmberg, N:o 112 vaununtekijä Jäderholm, N:o 112a) työmies Tuppurain, N:o 113 suutari Vikstedt, N:o 113a) ajurioltermanni Kinnunen, N:o 114 porvari Skopa, N:o 114a) nikkari Bonsdorff, N:o 115 teurastaja Rosendahl, N:o 115a) lääninsihteeri Blom'in leski, N:o 117 suutari Lindros, N:o 118 nahkuri Petander, N:o 119 lukkari Finnberg'in leski, N:o 119a) nahkuri Ringvall, N:o 120 kruununnimismies Labbart, N:o 121 leipuri Svanholm, N:o 122 vaununtekijä Holmberg'in leski, N:o 123 uunintekijä Malmgren, N:o 140 työmies Frisk'in leski, N:o 141 saman, N:o 141 talonomistaja Grönlund, N:o 142 kalastaja Grönluud, N:o 167 ja 168

varalääninsihteeri Forsten, N:o 169 työmies Lundholm, N:o 171 ja 172 tirehtööri Hall'in leski, N:o 174 muurari Filenius.

Kuopiossa oli seuraavia sukunimiä, joita myöskin Oulussa oli: Hällström, Vennberg, Bredenberg, Imberg, Svahn, Paldanius (Paldan), Remal, Iskanius, Lundström, Vikstedt, Bonsdorff, Kierman, Sellman, Boman, Roering, Åkerblom, Grönholm, Enberg, Lustberg, Nordberg, Hoffren, Björkman, Qvick, Tornberg j. n. e. Yhteisiä Raahen kanssa olivat Kröger, Törnqvist, Modig, Lindblad, Svanholm, Utter, Österman j. n. e. Kokkolassa oli Sneckendahl ja Roering ja Kajaaninlinnan kaupungissa Saxman ja Lohtender. Nämät nimet siis eivät ole puhtaasti suomalaisia. Kuopiossa vv. 1787—1797 myöskin oli Mechelin, Cassian, Sjöblom, Sahlbom, Bolander, Hedman, Svedman, Vinter, Asproth, Moberg, Renström, Lundin, Löfgren, Löthman, Vesander, Asplund, Lindegren, Kopolin, Hilander, Bäckman, Kinstrand, Hedenqvist, Harfvelin, Florin, Sandberg, Brandberg ja Hultenberg. V. 1809 oli Palmgren, Liljeblad, Planström, Lundstöm, Tavist, Lillander, Mahrberg, Löf, Lönnqvist, Floor, Malmberg, Vikstedt, Fogman, Floberg, Svahn j. n. e. Suomalaisia nimiä v. 1797 oli Lämbin, Reijonen, Hyffvärin, Hilduin, Holopain, Räsäin, Hatain, Kasurin, Vänäin, Torvain, Laitinen, Soinin, Karfvin, Kinnuin, Tuppurain, Immoin, Venäläinen, Turuin, Kiaiakain, Tåsåin ja Oukain kirvesmiesten ja työmiesten joukossa. Nuohoojana oli Kurfvoin. Irtolaisten joukossa oli 5 suomalaista nimeä. V. 1804 mainitaan myöskin Kirjavain, Munckoin, Meickonen, Mackonen, Filpoin, Latva, Julkuin, Taskin, Ryhäin, Hyrkka, Kauhanen, Kuhain, Koistin, Kolemain ja Pölhö.

Liitteitä II.

Käsityöläisiä oli Kuopiossa: leipuri Nils Svanholm vv. 1795—1813; kirjansitoja Zachris Skott vv. 1782—1787, Petter Jägare vv. 1796—1815; värjäri Johan von Mellén vv. 1788—1819, Gabriel Thilgren vv. 1802—1805, Johan Hollstius vv. 1802—1833; nahkuri Ludvig Fredrik Lötman vv. 1780—1789, Johan Hedenqvist vv. 1795—1797, Nils Kinstrand vv. 1795—1797, Matts Ringvall vv. 1799—1808, Joh. Petander vv. 1799—1809; vaskenvalaja („gelbgjutare och gördelmakare") Otto Johan Gröndahl vv. 1780—1785, Gustaf Vesander vv. 1789—1825; lasimestari Henrik Hägert vv. 1776—1797, Matts Salbom (myös-

kin muurari) vuodesta 1786, Jöran Felenius vv. 1798—1806, Thomas Tamberg vv. 1803—1823; kultaseppä Jakob Lindroth vv. 1780—1786, Jakob Fass (myöskin viskaali) vv. 1781—1790, Erik Finnerus vv. 1783—1800, Jakob Herman Lundström vv. 1799—1842, Tolpo v. 1800, Lars Östman (myöskin raatimies) vv. 1801—1833; hatuntekijä Jonas Lagerborg vv. 1793—1796, Johan Hallström vv. 1798—1809, Johan Lundström vuodesta 1798, Anders Hörman vv. 1801—1828, Pehr Arrhenius vv. 1804—1808; kengittäjä Matts Malmberg vv. 1804—1811; uunintekijä Anders Malmgren vv. 1799—1812; vaskiseppä Daniel Norell v. 1781, Sven Boman vv. 1786—1803, Johan Öström vv. 1798—1815; palttinankutoja Johan Lundgren vv. 1780—1790, David Löf vv. 1796—1809, Esaias Löf vv. 1801—1802, Carl Gustaf Starck vv. 1805—1806, Isak Aspelund vv 1808—1809; muurari Erik Lindgren vv. 1784—1797, Johan Moberg vv. 1786—1793, Matts Salbom, Daniel Mängelin vv. 1792—1834, Thomas Damberg (nikkarikin) vv. 1795—1830, Henrik Hägert vv. 1800—1813, Johan Juselius vv 1805—1815, maalari Johan Grotell vv. 1781—1784, Carl Gustaf Sandberg vv. 1791—1794, Johan Magnus Harvelin, Johan Sortell vv. 1801—1802; parturi Anders Brovall v. 1800; satulaseppä Gabriel Silfver vv. 1782—1815, Anders Malmgren (myöskin uunintekijä) vv. 1794—1796, Henrik Carlqvist vv. 1796—1803, Johan Gabriel Berg vv. 1803—1813, Petter Aspholm vv 1808—1812; räätäli Nils Siljander vv. 1791—1824, Strandén, Sjöblom, Kierman, Lindbom v. 1780; nikkari Johan Kidron (myöskin raatimies) vv. 1781—1818; vaununtekijä Olof Jäderholm vv. 1799—1834. Ennen häntä Vinter ja Holmberg. Puutarhurina oli v. 1785 Johan Laurén. Säämyskäntekijä Magnus Hännstedt mainitaan vv. 1799—1803; sorvarina Erik Lundholm vv. 1782—1784, Parcken, Carl Fredrik Lundholm v. 1783, Henrik Ehnberg vv. 1794—1828; seppinä Fredr. Degert, Julin, Backman, Carl Tavist vv. 1794—1812 j. n. e. Teurastajana v. 1787 oli Henr. Laurén, suutarina Enlund, Lillander, Hollberg v. 1780, Rungell v. 1781 j. n. e.

Liitteitä III.

Ruotsin vallan aikana tehtyjä Kuopion kaupungin ja sen tilusten karttoja ovat tallella:

Kuopion maistraatin arkistossa

Charta öfver Kuopio stads plan med dertill belägne Hartzala Capitains Boställets ägor Geometrisk afmätte utaf Premier Ingenieuren Isac Reinh. Hasselbladt år 1777.

Projectcharta till Cuopio stads plans utvidgande, approberat i lägret vid Lill-Luolais den 29 Juni 1787. Gustaf.

Charta öfver Kuopio stads plan sådan den i nåder af Kongl. Maj. blifvit fastställd 29 Juni 1787 och 30 Januari 1788 å Stockholms slott.

Kuopion läänin maanmittauskonttorissa

Grundritning öfver Cuopio stad författad år 1775 af Pehr Kjellman,

Charta öfver Cuopio stad, sammandragen 1788 af Halle.

Charta öfver Kuopio stads plan jemte närmast därtill belägna ägor afmätte år 1777 af Hasselblatt.

Charta öfver Cuopio stads plan jemte närmast dertill belägne ägor afmätte år 1777 af Hasselblatt.

Charta öfver Lahdentaka torp lydande under Cuopio stad författad år 1786 af Colliander.

Kuopion kirkon arkistossa

Carta öfver Cuopio stad sammandragen efter planritningen, som af Kongl. Maist. allernådigst blifvit fastställd (1798?).

Utdrag af projektkartan till Cuopio stadsplans utvidgande: aproberat i lägret vid Lill-Luolais 29 Juni 1787. Gustaf.

Suomen valtioarkistossa

Charta öfver Cuopio Stads Plan, sådan som den efter Kongl. Majest:s Nådiga Approbationer, af den 5:te Martii 1776, 29 Junii 1787, och 30:de Januari 1788 samt Nådiga Resolution, af den 22 April 1790 med sina derå sedermera tilkomna Nybyggnader och förändringar befants i November Månad 1798. Förffad af Daniel Hall.

Charta öfver Belägenheterna kring Kuopio stad med dess och dertill gräntzande Lägenheters ägor.

Liitteitä IV.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa säilytetään „Cuopio Stads Tidningar“ N:o 1 ja 2. Nämät käsinkirjoitetut ruotsinkieliset lehdet ovat kentiesi Karjalan jääkärien luutnantin Stolpen toimittamia ja ovat Joroisissa „Frugård“in hovissa kopioidut v. 1806, mutta niitä on sielläkin ollut ainoastaan kopioina ja ne ovat luultavasti edellisen vuosisadan lopulta. Ensi numeron alussa toimittaja arvelee, että koska Kuopio on edistynyt kaikissa — kunniassa ja uskollisuudessa, varallisuudessa ja rikkaudessa — koska siinä on assemble'et, juonet, contingentporvarit, maistraatti ja palovartijat, niin hänen tietääkseen ei puutu muuta, kuin hulluinhuone, kehruuhuone, teaatteri ja päivälehti, niin Kuopio olisi Europan suurkaupunkien vertainen. Juomaria luultavasti kuitenkin olisi enempi, kuin päivälehden lukijoita, sillä viinanpolttimo oli perustettu, eikä kirjasto. Seuraa sitte monellaisten sukkelien lavertelujen jälkeen:

En Cuopio Borgares **Morgonsång.**

Från denna stad, o kärlek, fly!
Må för din dyrkan jorden bäfva,
Kring dina fjät bekymren sväfva
Och vid din blick ses glädjen sky.
Fly till tyrannens slott och fästen,
Att han sig sjelf i dig må se.
— — — — — — — — — —
Men vi i rus den sällhet finna.
Att foten knappast mägtar stå,
Då skole vi af hjertat prisa
Dig, gode gud, som drufvan skänkt.
— — — — — — — — — — —
Från vaggan intill grafvens sköte
All sällhet med ett rus begyns.
Så hastom, bröder, då till möte,
Ren ljusets bana öppnad är,
Fort edra morgonoffer bär!
— — — — — — — — —

Tämä siis on juomalaulu ja siinä puhutaan enimmäkseen katuojassa nukkumisesta, miten „Charon“ vielä juopuu kuolleitten juoppojen hengityksestä j. n. e.

Seuraavat „conversationit“ ja „epigrammat“ eivät ole juuri hienompaa laatua.

Toisen numeron alussa on jotenkin kevytmielinen haastelu tunteista, himoista y. m. ja seuraavistakaan kirjoituksista ei löydä muuta mieleen jääpää, kuin että Kuopiossa juotiin teetä, paneteltiin lähimmäisiä, poltettiin tupakkaa piipuissa niin, että valkeat vaatteet kellastuivat, että siellä oli kihlakunnan profossi, että satulamaakari veli Silfver'iltä sai kotikuria varten ostaa notkeita „karbaaseja“ j. n. e. Numeron lopussa on lyhyt runo erään hukkuneen maanmittarin muistoksi.

Useampia numeroita tätä sanomalehteä tuskin ilmestyikään ja ihmiskunnalle sen lakkaaminen ei ollut vahingoksi, vaikka siinä on Ovidiuksen, Popen, Shakespearen, Thomson'in ynnä muitten lauseita ja runosäkeitä kirjoitusten alussa.

Toisen Kuopion kaupungin ensimmäisten karttain mukaan tehty luonnos.

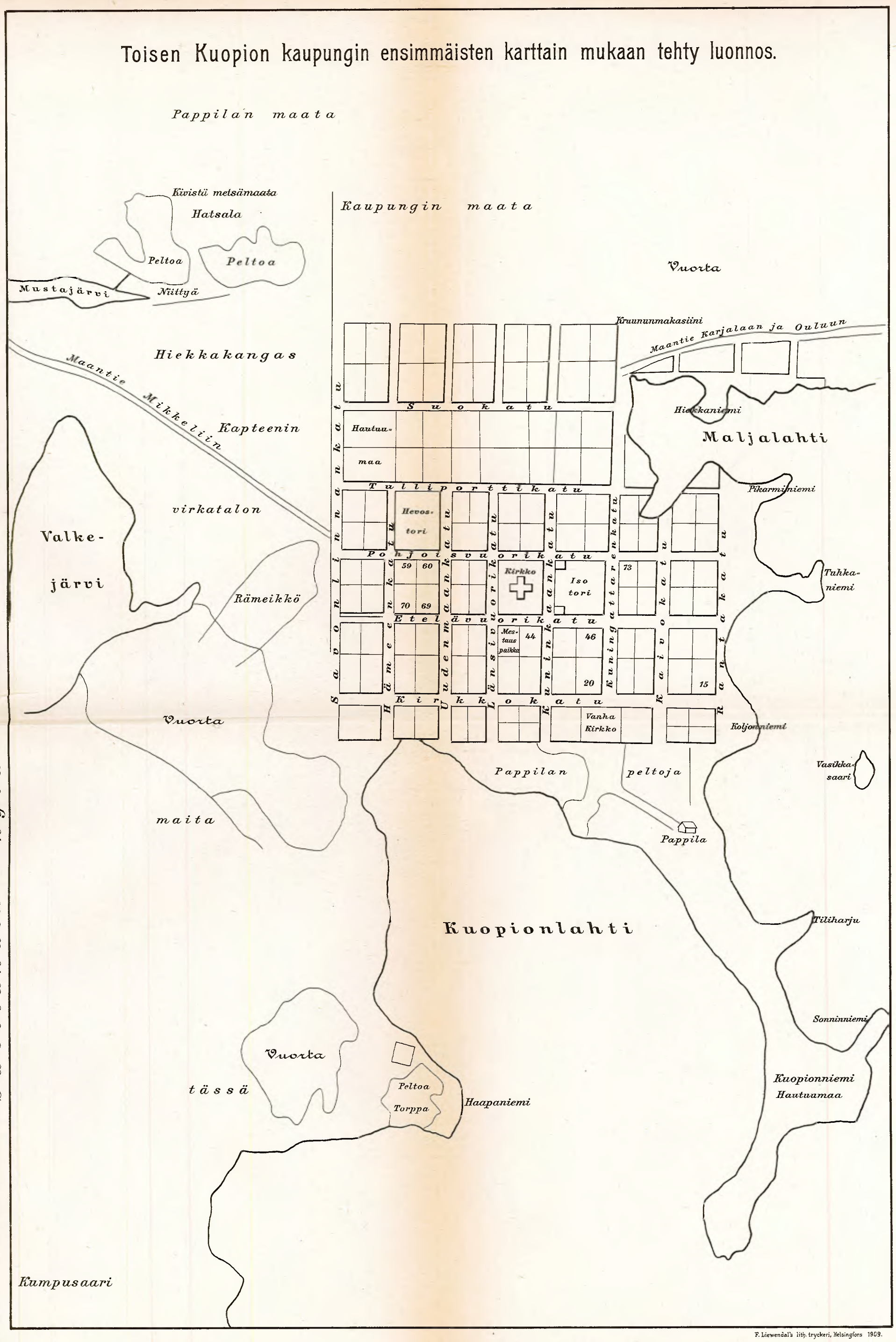

F. Liewendal's litb. tryckeri, Helsingfors 1909.